МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

КВАЛІФІКАЦІЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

Методичні рекомендації

Київ 2025

УДК 341.322.5:355.012:344.13:343785.7
К 320

Рецензенти:

Пантелеєв Сергій Миколайович, перший заступник начальника Головного слідчого управління Національної поліції, доктор філософії в галузі права.

Вербенський Михайло Георгійович, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 24 вересня 2025 року (протокол № 8)

К-320 **Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни :** [Текст] : метод. рек. / А. А. Вознюк, І. А. Ботнаренко, А. О. Шаповалова та ін. / за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2025. 221 с.

У методичних рекомендаціях висвітлено теоретичні та практичні питання кваліфікації й розслідування злочину, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України. Розглянуто визначення воєнного злочину в контексті положень міжнародного кримінального права. Роз'яснено положення цієї статті, конкретизовано способи вчинення порушення законів та звичаїв війни, а також надано рекомендації щодо розслідування цього кримінального правопорушення з огляду на сучасні концепції міжнародного гуманітарного права, напрацювання українських та зарубіжних вчених, практику національних правозастосовних органів, а також іноземних і міжнародних правоохоронних та судових інституцій.

Окреслено проблеми застосування ст. 438 КК, запропоновано шляхи їх розв'язання. Проаналізовано зміст базових положень міжнародного гуманітарного права. Висвітлено особливості формування доказової інформації в установленому законом порядку її отримання і використання. Наводяться та аналізуються матеріали вітчизняної судової практики.

Сформульовано рекомендації щодо тактики проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування порушення законів і звичаїв війни (оглядів, допитів, слідчих експериментів, призначення експертиз). Розкрито можливості використання спеціальних знань під час розслідування таких злочинів.

Видання орієнтоване на суддів, прокурорів, слідчих, оперативних працівників, адвокатів, військовослужбовців, науково-педагогічних і наукових працівників, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться воєнною проблематикою.

УДК 341.322.5:355.012:344.13:343785.7

© Вознюк А. А., Ботнаренко І. А.,
Шаповалова А. О. та ін., 2025

Колектив авторів

Цуцкірідзе Максим Сергійович, перший заступник Голови Національної поліції України – начальник Головного слідчого управління, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Шевчишен Артем Вікторович, заступник начальника Головного слідчого управління – начальник управління організації роботи та методичного забезпечення Національної поліції України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Вознюк Андрій Андрійович, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Ботнаренко Ірина Анатоліївна, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Шаповалова Анна Олександрівна, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Шаповалов Олександр Олександрович, т.в.о. начальника управління документування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидат юридичних наук;

Жук Ілона Василівна, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Таран Олена Вікторівна, завідувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Крижна Валентина Володимирівна, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Мурзо Євгенія Олександрівна, старший слідчий в ОВС 3-го відділу (методичної роботи та правового забезпечення) управління організації роботи та методичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України, доктор філософії в галузі права.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ……..……. 5
ВСТУП……...……. 7

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ ……...…….……..…… 9
1.1. Поняття воєнного злочину……... 9
1.2. Безпосередні об’єкти та потерпілі від злочину. Загальні положення МГП… 13
1.3. Об’єктивна сторона складу злочину…… 27
1.3.1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням…… 35
1.3.2. Застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом…… 48
1.3.3. Віддання наказу про вчинення дій, передбачених ст. 438 КК України……..…… 57
1.3.4. Інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України…….. 59
1.4. Суб’єкт злочину……..… 67
1.5. Суб’єктивна сторона злочину……..……. 70

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ’ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ……..... 74
2.1. Огляд місця події та інші види огляду……..….. 74
2.2. Допит підозрюваного, потерпілого та свідків……...……...…… 84
2.3. Пред’явлення для впізнання……..…… 111
2.4. Слідчий експеримент……...……...…… 114
2.5. Використання спеціальних знань……..……..…… 118
2.5.1. Експертизи……..…. 119
2.5.2. Використання спеціальних знань для встановлення особи злочинця…..... 137

ДОДАТКИ…… 147

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України
ГСУ – Головне слідче управління
«днр» – так звана «донецька народна республіка»
ДП – Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.
ДП І – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р.
ДП ІІ – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р.
ДП ІІІ – Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми від 8 грудня 2005 р.
ДСНС України – Державна служба з надзвичайних ситуацій України
ЄІАП – єдина інформаційно-аналітична платформа
ЄС – Європейський Союз
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЖК – Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р.
ЖК І – Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.
ЖК ІІ – Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.
ЖК ІІІ – Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.
ЖК ІV – Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.
ЗКНМХ – збройний конфлікт неміжнародного характеру (неміжнародний (внутрішній) збройний конфлікт)
КК України – Кримінальний кодекс України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
«лнр» – так звана «луганська народна республіка»
МВС – Міністерство внутрішніх справ
МГП – міжнародне гуманітарне право
МЗК – міжнародний збройний конфлікт
МКС – Міжнародний кримінальний суд
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я
МП – міжнародне право
НПУ – Національна поліція України

ОГП – Офіс Генерального прокурора
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ПВК – приватні військові кампанії
РС – Римський статут
рф – російська федерація
СБУ – Служба безпеки України
СОГ – слідчо-оперативна група

ВСТУП

Війна, яка б вона не була необхідна
і справедлива, завжди злочин
(Ернест Хемінгуей)

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України супроводжується систематичними порушеннями міжнародного гуманітарного права. Напади на цивільні об'єкти, насильство проти цивільного населення, примусові роботи, розграбування культурних та історичних цінностей, застосування заборонених засобів і методів ведення війни – ці та інші діяння складають реальний зміст воєнних злочинів, які щоденно фіксуються на території України. Відповідальність за них передбачена статтею 438 КК України, диспозиція якої є бланкетною й відсилає до численних міжнародних договорів та конвенцій, згода на обов'язковість яких надана ВРУ.

За офіційними даними Офісу Генерального прокурора, станом на 23 липня 2025 р. обліковано 172 511 злочинів, передбачених ст. 438 КК України[1]. Водночас ці показники не відображають повної картини через труднощі документування, відсутність доступу до місць учинення злочинів, тривалі бойові дії на відповідних територіях та складність встановлення підозрюваних. Тому актуальним залишається здобуття належного практичного досвіду кваліфікації та розслідування воєнних злочинів, а також вдосконалення методичних підходів до формування доказової бази.

Важливим викликом для слідчої та прокурорської практики є складність доведення конкретних способів учинення воєнних злочинів, оскільки вони тісно пов'язані з аналізом положень міжнародного гуманітарного права, які нерідко мають загальний характер. Слідчий має не лише фіксувати факти, а й доводити їхню відповідність забороненим нормам і звичаям війни, що вимагає належної юридичної кваліфікації, вміння працювати з міжнародними документами та правильно використовувати експертні висновки.

Особливої уваги потребує належне документування доказів, адже зібрані матеріали можуть бути використані не лише у національних судах, а й у провадженнях Міжнародного кримінального суду чи інших міжнародних юрисдикцій. Помилки чи прогалини на етапі досудового розслідування здатні поставити під загрозу можливість притягнення винних до відповідальності, що знижує довіру суспільства до органів правопорядку та ускладнює міжнародне співробітництво.

Варто також враховувати, що розслідування злочинів проти законів і звичаїв війни відбувається в умовах підвищених ризиків: триває збройне протистояння, існують проблеми з доступом до місць подій, свідки й потерпілі нерідко перебувають у зоні бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях. Це

[1] Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. URL: https://www.gp.gov.ua/

потребує гнучких і водночас правомірних тактичних рішень, ефективної координації слідчих, оперативних і військових підрозділів.

Метою цих методичних рекомендацій є поглиблення теоретичних засад кримінально-правової характеристики воєнних злочинів і конкретизація способів їх учинення; підвищення наукового рівня та практичної ефективності проведення типових слідчих (розшукових) дій; висвітлення особливостей формування й використання доказової інформації у встановленому законом порядку; надання практичних порад щодо інших процесуальних питань, які виникають під час досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 438 КК України.

Запропоновані матеріали адресовані працівникам правоохоронних органів, військовослужбовцям, науково-педагогічним працівникам, юристам-практикам і всім, хто цікавиться проблемами кваліфікації та розслідування воєнних злочинів. Рекомендації також можуть бути використані в наукових дослідженнях і під час освітнього процесу у юридичних закладах вищої освіти.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

1.1. Поняття воєнного злочину

Вперше визначення поняття «воєнні злочини» було сформульовано в Лондонській хартії від 8 серпня 1945 р. (Статуті Міжнародного військового трибуналу), якою було засновано Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі. Відповідно до неї, воєнні злочини – це порушення законів або звичаїв війни, які включають, але не обмежують, вбивство, жорстоке поводження або депортацію на рабську працю чи з будь-якою іншою метою цивільного населення на окупованій території або з окупованої території, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими або моряками, вбивство заручників, грабіж державного чи приватного майна, необґрунтоване руйнування міст, селищ чи сіл або їх спустошення, не виправдане військовою необхідністю[2].

Зазначений перелік було розширено у Женевських конвенціях 1949 р., де під воєнними злочинами розуміли серйозні порушення конвенцій, враховуючи специфіку відносин, врегульованих кожною із них. До них відносяться такі дії: навмисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти; навмисне спричинення важких страждань або серйозного каліцтва; нанесення шкоди здоров'ю; незаконне знищення і привласнення майна, якщо воно не викликане військовою необхідністю; примус цивільної особи або військовополоненого служити в збройних силах держави противника; позбавлення права на неупереджене судочинство; незаконна депортація, переміщення цивільних осіб, що перебувають під захистом; незаконний арешт цивільних осіб, що перебувають під захистом; захоплення заручників[3].

Разом з тим, формування юридичного концепту «воєнних злочинів» пов'язують зі становленням міжнародного гуманітарного права з середини XIX, коли було прийнято Женевську конвенцію 1864 р. про поліпшення долі поранених і хворих воїнів в діючих арміях та ряд інших документів, що регулювали порядок ведення воєнних дій. Вказаний міжнародно-правовий акт став основою для розвитку норм міжнародного гуманітарного права, та регламентації правил ведення бойових дій і відповідно до закріплення понять «Закони війни» та «Воєнні злочини»[4].

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 року (Протокол I) включив в число серйозних порушень: проведення певних медичних експериментів; перетворення цивільного населення, окремих цивільних осіб або

---

[2] Charter of the International Military Tribunal (IMT) of August 8, 1945. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf

[3] Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права.* 2009. Вип. 1. С. 120–125.

[4] Рогатинська Н. З. Особливості розмежування між поняттями «військовий» та «воєнний» злочин. *Вплив війни на злочинність в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 29-30 квітня 2022 року). Тернопіль: 2022. С. 261–264. URL: http://confuf.wunu.edu. ua/index.php/confuf/article/view/950/932

демілітаризованих та безпечних зон в об'єкти нападу; здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад буде причиною великої кількості смертних випадків та поранень серед цивільних осіб; віроломне використання емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та інших захисних та розпізнавальних знаків; переміщення окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території; невиправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб; апартеїд; напад на історичні пам'ятники та ряд інших[5].

У ст. 3 Статуту Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії перелік порушень законів та звичаїв війни було доповнено такими діяннями, як застосування отруйних речовин або інших видів зброї, призначеної для заподіяння зайвих страждань, безглузде руйнування міст, селищ та сіл чи розорення, не виправдане військовою необхідністю; напад на незахищені міста, села, житла або будівлі або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; захоплення, дозвіл або умисне ушкодження культових, добродійних, навчальних, мистецьких і наукових творів; розграбування суспільної або приватної власності[6].

Пізніше поняття «воєнні злочини» знайшло відображення у ст. 8 Римського статуту, відповідно до якого воєнними злочинами є:

– грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції: умисне вбивство; катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти; умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю; широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо; примушення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, до служби у збройних силах ворожої держави; умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд; незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі; взяття заручників.

– інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь: умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями; умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів; умисне вчинення

[5]Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_199

[6] Статут Міжнародного трибуналу по колишній Югославії від 25 травня 1993 року. URL: https://www.un.org/ru/law/icty/charter.shtml

нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою; напад на незахищені й такі, що не є військовими цілями, міста, села, помешкання або будівлі чи їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів; вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався; неналежне використання прапора парламентера, прапора чи військових знаків розрізнення та форми ворога або Організації Об'єднаних Націй, а також розпізнавальних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком чого є смерть або заподіяння особі серйозних ушкоджень; переміщення, прямо чи опосередковано, окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території; умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями; заподіяння особам, які перебувають під владою ворожої сторони, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, які не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб; віроломне вбивство або поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії; заява про те, що пощади не буде; знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються воєнною необхідністю; оголошення скасованими, призупиненими або недопустимими в суді прав і позовів громадян ворожої сторони; примушення громадян ворожої сторони до участі у воєнних діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни; розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом; застосування отрути або отруєної зброї; застосування задушливих, отруйних або інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи засобів; застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких, як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи; застосування зброї, боєприпасів і матеріалів, а також методів ведення війни такого характеру, які спричиняють надмірні ушкодження чи непотрібні страждання; посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження; зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність; використання присутності цивільної особи або іншої особи, яка перебуває під захистом, для захисту певних пунктів, районів або збройних сил від військових операцій; умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також на персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями; умисне використання голодування цивільного населення як методу

ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому числі умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено відповідно до Женевських конвенцій; набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях, та інші протиправні діяння[7].

Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн[8] в поняття воєнних злочинів включає «порушення законів і звичаїв війни». До цих порушень відносяться вбивства, катування або відведення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованій території; вбивства чи катування військовополонених або осіб, які перебувають у морі; вбивства заручників; пограбування суспільної чи приватної власності; безглузде руйнування міст чи сіл; руйнування, не виправдане військовою необхідністю та інші злочини (п. б ст. 6).

Ураховуючи підхід до визначення воєнних злочинів через поняття порушення законів та звичаїв війни в нормах міжнародних документів, джерел міжнародного гуманітарного права, а також зважаючи на характеристику воєнних злочинів у доктрині кримінального та міжнародного права, науковці З. А. Загиней-Заболотенко та А. В. Шевчук зазначають, що поняття «воєнні злочини» та «порушення законів та звичаїв війни» є ідентичними[9]. Водночас «воєнні злочини» та «порушення законів та звичаїв війни» відповідно до вимог логіки належать до лівої та правої частини визначення, де «ліва частина – це визначуване поняття (те, яке визначається або дефінієндум – «Dfd»), а права – визначаюче поняття (за допомогою якого розкривається зміст визначуваного або дефінієндис – «Dfn»)»[10]. Тобто в нашому випадку «воєнні злочини – це визначуване поняття (ліва частина дефініції, дефінієндум – «Dfd»), а «порушення законів та звичаїв війни» – права частина дефініції, дефінієндис – «Dfn»). На переконання дослідників, така тотожність понять «воєнні злочини» і «порушення законів та звичаїв війни» вказує на співвідносність відповідних понять, які можуть бути замінені одне на одне за потреби[11].

Основними ознаками воєнних злочинів є такі:

«1) дії, що складають об'єктивну сторону воєнних злочинів, вчиняються під час збройного конфлікту і є пов'язані з ним;

2) вчинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права;

3) такі дії як правило вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази;

---

[7] Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https//zakon.rada.gov.ua/

[8] Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн (прийнятий 08.08.1945 року). URL: ttps://zakononline.com.ua/documents/show/140950___140950

[9] Загиней-Заболотенко З. А., Шевчук А. В. Воєнні злочини: проблеми кваліфікації та призначення покарання: монографія. К., 2025. С. 22.

[10] Загиней З. А. Кримінально-правова герменевтика: монограф. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2015. С. 138.

[11] Загиней-Заболотенко З. А., Шевчук А. В. Воєнні злочини: проблеми кваліфікації та призначення покарання: монографія. К., 2025. 272 с. С. 22.

4) об’єктом посягання є особи, що знаходяться під захистом міжнародного гуманітарного права (чи їх права);

5) дані злочини завжди вчиняються умисно або із грубої необережності» [12].

Отже, одним з найважливіших моментів, який відокремлює «воєнні злочини» від інших кримінально-караних дій є те, що обов’язковою умовою під час їх вчинення є факт наявності збройного конфлікту.

Відповідно до норм Римського статуту «Воєнні злочини» можуть реалізовуватися як під час міжнародного збройного конфлікту, тобто між двома і більше країнами, так і під час збройного конфлікту, який проходить всередині однієї держави, але без зовнішнього іноземного втручання[13].

Отже, *воєнними злочинами* визнаються неправомірні дії (здебільшого свідомі), учинення яких пов’язується з наявністю збройного конфлікту, які порушують встановлені людським суспільством правила, принципи та закони ведення бойових дій, і знайшли своє практичне унормування у нормативних приписах міжнародно-правових актів.

1.2. Безпосередні об’єкти та потерпілі від злочину. Загальні положення МГП

Воєнними злочинами відповідно до ст. 438 КК України є жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, незаконне переміщення або депортація дитини, невиправдана затримка репатріації дитини, вербування або використання дитини для участі у збройному конфлікті, воєнних (бойових) діях, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана ВРУ, а також віддання наказу про вчинення таких дій (ч. 1). Такі дії караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років. Якщо вони спричинили загибель людини (ч. 2), то караються позбавленням волі на строк від десяти до п’ятнадцяти років або довічним позбавленням волі[14].

Воєнні злочини посягають на встановлені основними принципами міжнародного права та міжнародного гуманітарного права правила ведення збройних конфліктів, безпеку осіб та об’єктів, при цьому можуть бути скоєні в умовах збройного конфлікту[15].

Суспільна небезпека кримінального правопорушення, відповідальність за який передбачена у ст. 438 КК України, полягає в спричиненні значної шкоди, не

[12] Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права.* 2009. Вип. 1. С. 120–125.

[13] Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https// zakon.rada.gov.ua

[14] Стаття 438 із змінами, внесеними згідно із Законами № 4012-IX від 09.10.2024, № 4499-IX від 17.06.2025

[15] Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / за ред. Т. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016-2017. С. 39.

викликаної військовою необхідністю, учасникам збройного конфлікту, цивільному населенню, об'єктам критичної інфраструктури, довкіллю, національним цінностям тощо[16].

С. 438 КК України є бланкетною нормою, і її «міжнародно-правова» бланкетність у кожному конкретному випадку потребує звернення до правил та звичаїв ведення війни, які повинні містити посилання на норми, статті і правила конвенцій, додаткових протоколів до конвенцій або норми звичаєвих правил, що наповнюють зміст об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 438 КК України[17].

Безпосереднім основним об'єктом злочину є встановлені міжнародним правом правила ведення війни (А. А. Вознюк, І. В. Жук) [18]. *Безпосередній основний об'єкт* відображає зміст порушення законів та звичаїв війни, його антисоціальну спрямованість. Він більшою мірою, ніж інші об'єкти, визначає «ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину і тяжкість наслідків, що настали або можуть настати»[19].

При вчиненні порушення законів та звичаїв війни специфіка спричиненого діяння і шкоди знаходять своє відображення саме в додаткових безпосередніх об'єктах[20].

Додатковими обов'язковими об'єктами залежно від форми злочину, за підходом А. А. Вознюка, І. В. Жук, М. І. Хавронюка, є життя і здоров'я особи, воля, честь і гідність, статева свобода й статева недоторканність особи, її трудові права, власність[21]. Як *додатковий факультативний об'єкт* визначає життя особи М. І. Хавронюк[22].

Так, у випадку вбивства мирного населення без надання їм можливості брати участь у військових діях, безпосереднім об'єктом є мирне населення; при порушенні законів і звичаїв війни стосовно об'єктів культурної спадщини, безпосереднім об'єктом буде саме той об'єкт, який піддається неправомірним

---

[16] Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.- практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкіридзе, В. В. Чернєя, А. А. Вознюка. К. : Норма права, 2023. С. 17.

[17] Анісімов Г. Під час кваліфікації дій особи як порушення законів та звичаїв війни важливим є встановлення контекстуального аспекту. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1291154/.

[18] Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.- практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкіридзе, В. В. Чернєя, А. А. Вознюка. К. : Норма права, 2023. С. 17.

[19] Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / За ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2007. С. 114.

[20]Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2008. С. 58

[21] Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.- практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкіридзе, В. В. Чернєя, А. А. Вознюка. К. : Норма права, 2023. С. 17; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 3-тє вид. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К. : Атіка, 2004. 1056 с. С. 993.

[22] Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 3-тє вид. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К. : Атіка, 2004. 1056 с. С. 993.

атакам чи руйнуванню[23]. Безпосередній об'єкт визначається конкретними обставинами та характером воєнного злочину[24].

Правила ведення війни регламентовані нормами МГП, яке також називають «право війни» («jus in bello»), «міжнародне право збройних конфліктів».

МГП – це система міжнародно визнаних правових норм і принципів, які застосовують під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм[25] .

Основними напрямами МГП є «право Гааги» (його норми, закріплені в Гаазьких конвенціях, забороняють або обмежують застосування конкретних методів і засобів ведення війни) та «право Женеви» (його норми, закріплені в ЖК і ДП, стосуються захисту жертв збройних конфліктів), які сформулювали базові принципи МГП – це відповідно принцип обмеження та принцип гуманності.

Норми МГП застосовують лише до ситуацій збройних конфліктів міжнародного або неміжнародного характеру.

Збройний конфлікт наявний щоразу, коли відбувається застосування збройної сили між державами або тривале збройне насильство між державними органами влади й організованими збройними групами, або між такими групами всередині держави. Для застосування норм МГП не потрібно будь-якого рішення щодо наявності того чи іншого збройного конфлікту, воно застосовується з фактичного початку збройного конфлікту[26]. МГП застосовують з моменту початку таких збройних конфліктів, воно діє після припинення воєнних дій до досягнення загального миру; або, у випадку внутрішніх конфліктів, – до досягнення мирного врегулювання. До цього часу МГП продовжують застосовувати на всій території воюючих держав або, у випадку внутрішніх конфліктів, на всій території, яка знаходиться під контролем сторони, незалежно від того, чи відбуваються там фактичні бойові дії, чи ні (п. 70 рішення МТКЮ у справі «Prosecutor v. Tadic»)[27] .

Стан збройного конфлікту не обмежується районами реальних військових боїв, а діє на всій території, що перебуває під контролем воюючих сторін (рішення МТКЮ у справі «Prosecutor v. Kunarac, Kovac and Vukovic»)[28].

---

[23] Зозуля І. В., Батіщев В. О. Актуалізація елементів складу воєнного злочину в контексті вітчизняного та міжнародного гуманітарного права. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*. Вінниця. 2024. С. 382–386. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59a56b4d-2f7d-4edb-8467-895433d536bb/content

[24] Зозуля І. В., Батіщев В. О. Актуалізація елементів складу воєнного злочину в контексті вітчизняного та міжнародного гуманітарного права. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*. Вінниця. 2024. С. 382–386. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59a56b4d-2f7d-4edb-8467-895433d536bb/content

[25] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ МОУ від 23 берез. 2017 р. № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text

[26] Гутник В. В. Збройний конфлікт у колишній Югославії: до проблеми правової кваліфікації. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 165.

[27] Prosecutor v. Tadic: Decision on the Defense Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction. Case № IT–94–1–T. ICTY. 2 Octobre 1995. URL: https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm

[28] Prosecutor v. Kunarac, Kovac and Vukovic: Sentencing Judgement. Appeals Chamber. Case № CVO/P.I.S./679-E. ICTY. 12 June 2002. URL: https://www.icty.org/en/sid/8095

МЗК – будь-яке зіткнення між двома або більше державами із застосуванням ЗС, до якого, зокрема, належать:

1) випадки оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше державами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни (ч. 1 ст. 2 ЖК);

2) випадки часткової чи повної окупації території держави, навіть якщо цій окупації не чинять жодний збройний опір (ч. 2 ст. 2 ЖК);

3) збройні конфлікти, у яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті ООН та Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН (ч. 4 ст. 1 ДП І).

МЗК починається з першого пострілу або із захоплення першого квадратного метра території чужої держави[29].

ЗКНМХ – це збройний конфлікт, що відбувається на території держави між її ЗС та опозиційними ЗС або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії (ч. 1 ст. 1 ДП ІІ)[30] .

Цей збройний конфлікт може відбуватися:

1) між ЗС держави й опозиційними ЗС;

2) між ЗС держави й іншими організованими збройними групами;

3) між організованими збройними групами.

До ЗКНМХ не належать випадки порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як безпорядки, окремі й спорадичні[31] акти насильства та інші акти аналогічного характеру (наприклад, масові заворушення, терористичні акти, окремі акти насильства тощо), оскільки вони не є збройними конфліктами (ч. 2 ст. 1 ДП ІІ). Тому такі діяння слід кваліфікувати не як воєнні, а як «загальнокримінальні» (ординарні[32]) злочини.

Головними джерелами МГП є: міжнародні договори; міжнародні звичаї; судова практика[33].

---

[29] Вирок Дарницького районного суду міста Києва від 24 квітня 2023 р. Справа № 753/14148/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110409601

[30] На сайті ВРУ розміщено переклад ч. 1 ст. 1 ДП ІІ, який містить неточності (його зміст частково не відповідає положенням, викладеним в оригіналі документа англійською мовою). У цьому варіанті перекладу зазначено, що ЗКНМХ відбувається лише між ЗС держави або іншими організованими збройними групами (натомість, оригінальне визначення є ширшим та охоплює згадку про опозиційні ЗС). З огляду на це, дефініція ЗКНМХ, що міститься в п. 40 підрозділу 2 розділу І Інструкції МОУ, також є неточною. Детальніше про неточності перекладу цих положень див.: Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об’єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «jus in bello». Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2022. Вип. 4 (100). С. 57–74.

[31] Спорадичний – який здійснюється, відбувається, виконується час від часу, не постійно, який не має рівномірності; нерегулярний, поодинокий; неепідемічний, неендемічний; випадковий (Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. С. 1374).

[32] Ординарний – який нічим не вирізняється з-поміж інших; звичайний, рядовий (Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. С. 854).

[33] Ідеться про рішення Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі, Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу, МТКЮ тощо.

Основними договірними джерелами МГП у сфері захисту жертв збройних конфліктів: є:

– Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. (ЖК I)[34];

– Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р. (ЖК II)[35];

– Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (ЖК III)[36];

– Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (ЖК IV)[37];

– Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р. (ДП I)[38];

– Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р. (ДП II)[39];

– Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 р. (ДП III)[40];

– Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р.;

– Факультативний протокол до Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р., що стосується участі дітей у збройному конфлікті, від 25 травня 2000 р.;

Сучасним міжнародним договором у сфері МГП є Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р.[41]. На підставі цього документа засновано МКС, юрисдикція якого обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння міжнародної спільноти, – злочином геноциду, злочинами проти людяності, воєнними злочинами та злочином агресії.

У системі національних правових актів нормативним документом, який узагальнює роз'яснення норм МГП, є Інструкція про порядок виконання норм

---

[34] Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text

[35] Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text

[36] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

[37] Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

[38] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

[39] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

[40] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), від 8 грудня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text

[41] Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text; Rome Statute of the International Criminal Court. 17 July 1998. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf

міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України[42]. Вона має важливе значення для вивчення та тлумачення положень МГП загалом, оскільки містить результати аналізу міжнародних договорів. Водночас щодо застосування цього підзаконного нормативно-правового акта слід висловити певні застереження. Ідеться передусім про те, що він адресований лише військовослужбовцям і працівникам ЗСУ з метою забезпечення додержання ними принципів і норм МГП.

Обов'язковою ознакою порушення законів і звичаїв війни у формі жорстокого поводження з військовополоненими або цивільним населенням є наявність спеціальних потерпілих – військовополонених і цивільного населення.

У контексті МЗК потерпілі особи й особа, яка вчиняє серйозне порушення МГП, переважно повинні належати до протилежних сторін збройного конфлікту. Причому визначальним у цьому випадку є не стільки громадянство потерпілого, скільки лояльність до певної сторони конфлікту. Однак факт приналежності особи до певної сторони конфлікту втрачає значення в умовах ЗКНМХ. Загалом для різних типів збройних конфліктів виокремлюють різні категорії захищених осіб. Наприклад, така категорія, як військовополонені, наявна виключно в контексті МЗК. У тому випадку, якщо потерпіла особа не входить до числа осіб, які перебувають під захистом МГП, вчинені щодо таких осіб діяння не можна кваліфікувати за ст. 438 КК України, але за наявності достатніх для того підстав можуть бути «загальнокримінальними» чи військовими злочинами. Наприклад, насильство, вчинене членами ЗС однієї зі сторін конфлікту щодо цивільного населення, які належать до тієї самої сторони[43].

Потерпілими від злочину в цій формі є ***військовополонені*** або ***цивільне населення.***

Відповідно до ст. 4 ЖК III, *військовополоненими*, в розумінні цієї Конвенції є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

1) члени особового складу ЗС сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих ЗС;

2) члени інших ополчень і добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам:

a) знаходяться під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих;

b) мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані;

c) відкрито носять зброю;

d) ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни;

3) члени особового складу регулярних ЗС, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

---

[42] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ МОУ від 23 берез. 2017 р. № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text

[43] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. С. 1336.

4) особи, які супроводжують ЗС, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад, цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування ЗС, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих ЗС, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку IV (A) до ЖК III[44];

5) члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

6) жителі неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни[45].

Отже, ***військовополоненими*** слід вважати осіб, які беруть участь у збройному конфлікті й потрапляють під владу супротивника.

Основні вимоги щодо поводження з військовополоненими, а також заборони застосування щодо них фізичних чи моральних тортур, інших форм примусу врегульовано Порядком здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 721; Порядком тримання військовополонених, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2022 року № 413; Порядком організації та здійснення супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або дільниць для тримання військовополонених, затвердженим наказом Міністерства оборони України, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 08 січня 2024 року № 15/12.

Згідно з Порядком здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 721, особа набуває статусу військовополоненого та відповідні гарантії з моменту потрапляння в полон (абз. 3 п. 5)[46]. Слід відмітити, що статус військовополоненого охоплює і особу, яка претендує на статус військовополоненого, має право на такий статус, або якщо сторона, від якої вона залежить, вимагає для неї такого статусу шляхом повідомлення держави, що її затримує, або Держави-покровительки. У разі виникнення якогось сумніву в тому, чи має будь-яка така особа право на статус військовополоненого, вона продовжує зберігати такий статус і, отже,

[44] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

[45] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

[46] Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 721. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-%D0%BF#Text

користуватися захистом III конвенції і цього Протоколу доти, доки її статус не буде визначено компетентним судовим органом (ч. 1 ст. 45 Додаткового протоколу)[47].

ЗС сторони, що перебуває в конфлікті, формуються з усіх організованих ЗС, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо ця сторона представлена урядом чи владою, не визнаними супротивною стороною. Такі ЗС підпорядковані внутрішній дисциплінарній системі, яка, поряд з іншим, забезпечує додержання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів (ст. 43 ДП I).

До складу ЗС входять регулярна армія держави (офіційні ЗС) і нерегулярні сили (добровольчі нерегулярні ополчення, приватні армії, найманці та ін.).

Усі ЗС, групи та підрозділи, що демонструють достатній рівень військової організації та de facto діють від імені й за згодою сторони в конфлікті, слід розглядати як частину її ЗС, і тому їх не ідентифікують як цивільних осіб, незалежно від їхнього права на статус військовополоненого або привілей комбатанта, а також незалежно від їхнього визначення в національному законодавстві[48].

Приналежність окремих осіб до регулярних ЗС держави зазвичай регулює національне законодавство шляхом офіційного включення до складу постійних частин і підрозділів, відмітні риси яких – носіння форменого одягу, знаки розрізнення та оснащення. Зазначене стосується збройних підрозділів поліції, прикордонної служби або аналогічних частин і підрозділів, включених до складу ЗС держави[49].

Держава, що тримає в полоні, може піддавати військовополонених *інтернуванню*. Таке інтернування не є каральним заходом, а спрямоване на те, щоб ці особи не змогли знову вступити до своїх збройних сил і брати участь у бойових діях. Більшість категорій осіб, зазначених у статті 4 ЖКІІІ, є комбатантами, тобто членами збройних сил однієї зі сторін у конфлікті, які мають право безпосередньо брати участь у воєнних діях.

Як виняток, статус військовополонених також надається двом категоріям цивільних осіб: цивільним особам, які слідують за збройними силами та мають від них формальний дозвіл, але не входять до їхнього складу безпосередньо (наприклад, члени екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники), а також членам екіпажів суден торговельного флоту та цивільної авіації сторін, що перебувають у конфлікті.

Привілеї військовополонених включають право не піддаватися переслідуванню за законні воєнні дії. Військовополонені можуть бути інтерновані на час активних бойових дій. Згідно з ЖК III, вони мають бути звільнені лише після припинення активних бойових дій.

---

[47] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Протокол ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР від 18.08.89 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

[48] Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. МКЧХ, 2020. С. 95–96.

[49] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ, 2018. С. 80.

Держава, під владою якої знаходиться особа, визначає, чи має вона право на статус військовополоненого. Якщо є сумніви щодо статусу особи, яка вчинила військовий акт і потрапила в руки супротивника, її статус визначається компетентним трибуналом, створеним відповідно до статті 5 ЖКІІІ та статті 45(1) Додаткового протоколу І (ДПІ). До винесення рішення особа користується захистом як військовополонений.

Розгляд питання про статус компетентним судом є процесуальною гарантією того, що особи, які насправді є цивільними особами, не будуть інтерновані як військовополонені.

Незаконне інтернування військовополонених та пов'язаних з ними осіб у контексті конфлікту між росією та Україною.

1. Інтернування цивільних осіб як військовополонених. Відповідно до ЖКІV до них необхідно ставитися як до цивільних осіб. Цивільні особи можуть бути інтерновані лише у виняткових випадках, «якщо це абсолютно необхідно для безпеки держави, у владі якої вони перебувають» (стаття 42(1) ЖКІV) або «з нагальних міркувань безпеки окупуюча держава вважатиме це необхідним» (стаття 78(1) ЖКІV).

Якщо цивільні особи помилково інтернуються відповідно до ЖКІІІ (як військовополонені), а механізм перегляду їхнього статусу відсутній або не функціонує, таке позбавлення свободи є свавільним.

2. Утримання цивільних осіб спільно з військовополоненими. МГП вимагає, щоб цивільні особи розміщувалися окремо від військовополонених та, особливо, від засуджених ув'язнених. У багатьох випадках цивільні особи розміщуються разом з військовополоненими, а іноді й в одних і тих же загальних приміщеннях із засудженими це є порушенням МГП.

3. Використання цивільних осіб для обміну. Така практика порушує МППЛ та МГП і рівнозначна довільному позбавленню свободи та захопленню заручників, що однозначно заборонено міжнародним правом.

4. Відсутність механізмів перегляду статусу та інформаційних зобов'язань. Російське національне інформаційне бюро (РНІБ) займається лише військовополоненими та не має мандату на обслуговування цивільних затриманих. Це є серйозним інституційним недоліком, що порушує ЖКІV та негативно впливає на багато додаткових прав цивільних осіб, які опинилися фактично в полоні[50].

Особи, які входять до складу ЗС сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), є ***комбатантами***, тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях (ч. 2 ст. 43 ДП І)[51] .

Термін «комбатант» застосовують під час МЗК, й він поширюється на:

1) особовий склад ополчень і добровільних загонів, якщо вони відповідають таким умовам:

[50] Організація безпеки та співробітництва в Європі. Бюро ОБСЄ по демократичним інститутам та правам людини ОБСЄ S/N: 032-2011. 19 квіт. 2024 року. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/b/4/568021.pdf

[51] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол І), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

– перебувають під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих;

– мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані;

– відкрито носять зброю;

– ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни;

2) жителів території, що не була окупована, які під час наближення ворога добровільно взялися за зброю для того, щоб чинити опір військам, що вторглися, але не мали часу самоорганізуватися (якщо вони відкрито носять зброю і дотримуються законів і звичаїв війни) (ст. 1, 2 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі[52]).

Хоча всі комбатанти зобов'язані дотримуватися норм міжнародного права, що застосовується в період збройних конфліктів, порушення цих норм не позбавляють комбатанта його права вважатися комбатантом, а у випадку його потрапляння під владу протилежної сторони – військовополоненим (за деякими винятками, наприклад, у випадку, коли комбатант під час участі в нападі маскується під цивільне населення) (ч. 2 ст. 44 ДП I)[53].

До комбатантів належать ***партизани*** та ***бійці національно-визвольних рухів*.**

Партизани – учасники недержавних військових об'єднань, що не належать до регулярної армії, – військових загонів, які воюють проти панівної в країні влади (політичного чи військового режиму) або окупаційного режиму ворожої країни. Партизани є комбатантами, що надає їм надалі право на статус військовополонених у разі захоплення, якщо вони:

1) належать до однієї зі сторін конфлікту;

2) очолюються особою, яка відповідає за їхні дії;

3) мають знаки, що відрізняють їх від цивільного населення;

4) відкрито носять зброю;

5) дотримуються норм МГП (ч. 2 ст. 13 ЖК I і ЖК II, ч. 2 ст. 4 ЖК III, ч. 1 ст. 43 ДП I).

Обов'язок комбатантів – відрізняти себе від цивільного населення для сприяння посиленню захисту цивільного населення від наслідків воєнних дій. Партизанам дозволено приховувати свій статус тільки на час, коли вони внаслідок характеру воєнних дій не можуть цього робити, однак не під час воєнних зіткнень і перед такими зіткненнями, знаходячись на видноті в супротивника (ч. 3 ст. 44 ДП I)[54] . Дії, що відповідають вимогам ч. 3 ст. 44 ДП I, не розглядаються як віроломні в значенні п. «b» ч. 1 ст. 37 (ч. 4 ст. 44 ДП I).

У контексті збройної агресії рф до комбатантів за певних обставин можна віднести не лише представників регулярних ЗС рф, а й внутрішніх військ («росгвардії»), федеральної служби безпеки, служби зовнішньої розвідки, органів державної охорони, представників ПВК, учасників НЗФ «ЛНР» і «ДНР» та ін.

---

[52] Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

[53] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

[54] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ, 2018. С. 80.

ЗС воюючих сторін можуть формуватися з комбатантів і некомбатантів. У разі захоплення ворогом як ті, так й інші користуються правами військовополонених (ст. 3 IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі[55]).

Некомбатанти – особи, які входять до складу ЗС та надають їм допомогу, але безпосередньої участі у воєнних діях не беруть. До них належать медичний і духовний персонал, інтенданти, військові кореспонденти, юристи та ін. До зазначених осіб не мають застосовувати зброю якщо вони зайняті виконанням своїх безпосередніх обов'язків.

Зазначені особи користуються передбаченим МГП захистом, який вони втрачають у разі їхньої безпосередньої участі у воєнних діях на період такої участі (п. 39 підрозділу 2 розділу I Інструкції МОУ)[56].

Особам, які беруть участь у бойових діях, однак не входять до представників ЗС сторони збройного конфлікту чи учасників масових виступів, наприклад, найманцям, не надається право на статус комбатанта або військовополоненого (ч. 1 ст. 47 ДП I).

У теорії МГП використовують неофіційний термін «незаконні комбатанти» («unlawful military combatants» [57]) для позначення осіб, які беруть участь у воєнних діях, однак не мають права на статус комбатантів і похідний від нього статус військовополонених.

Незаконними комбатантами є найманці, шпигуни та цивільні особи, які беруть безпосередню участь у воєнних діях, не входячи до складу ЗС сторони конфлікту й не відрізняючи себе від цивільного населення[58].

Термін «незаконний» комбатант є умовним та означає лише, що ці особи можуть бути законним об'єктом нападу в момент вчинення ними протиправних дій, а також можуть бути притягнуті до відповідальності за ці дії відповідно до національного права держави-супротивника, та не мають права на статус військовополонених. Це актуально передусім для недержавних збройних груп, які перебувають під загальним контролем іншої держави, тобто є стороною МЗК, а також ЗС супротивної держави, що діють, приховуючи свій статус. Якщо вони не носять форми супротивника або не відрізняють себе від цивільного населення, а держава, що їх контролює, не визнає їх законного статусу як осіб, що входять до складу її ЗС – вони не мають права на статус комбатантів і статус військовополонених[59]. Така ситуація протягом певного періоду склалася щодо учасників НЗФ «ЛНР» та «ДНР», які перебували під загальним контролем рф, хоча остання офіційно не визнавала їх приналежності до своїх ЗС.

---

[55] Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

[56] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ МОУ від 23 берез. 2017 р. № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text

[57] Цей термін використовували в США для позначення осіб, яких підозрювали як терористів Аль-Каїди, позбавляючи їх як статусу комбатантів, так і статусу цивільних осіб, що мають права на гарантії справедливого судочинства (Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ, 2018. С. 81.).

[58] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ, 2018. С. 81.

[59] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ, 2018. С. 81.

Найманець – це будь-яка особа, яка:

a) спеціально завербована на місці або за кордоном для того, щоб брати участь у збройному конфлікті;

b) фактично бере безпосередню участь у воєнних діях;

c) бере участь у воєнних діях, керуючись переважно бажанням одержати особисту вигоду, якій справді було обіцяно стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, обіцяну чи сплачувану комбатантам такого самого рангу та функцій, які входять до особового складу ЗС цієї сторони;

d) не є ні громадянином сторони, що перебуває в конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, контрольованій стороною, що перебуває в конфлікті;

e) не входить до особового складу ЗС сторони, що перебуває в конфлікті;

f) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її ЗС (ч. 1 ст. 47 ДП І).

Не є найманцями військові інструктори й радники, яких офіційно направляє одна держава для надання допомоги в будівництві ЗС іншої держави, за умови, якщо вони не беруть особистої участі в збройному конфлікті (п. 63 підрозділу 2 розділу І Інструкції МОУ).

Найманців слід відрізняти від ***добровольців***, які не переслідують мети наживи, а беруть участь виключно на підставі індивідуального контракту зі стороною конфлікту чи міжнародного договору між воюючою державою і країною їх громадянства. Вони мають легальний статус і визнаються стороною конфлікту як такі, що входять до складу її ЗС[60]. Добровольці, на відміну від найманців, входять до особового складу однієї з воюючих сторін, а тому є комбатантами (ними керує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; мають постійний відмітний знак, який добре розпізнається на відстані; носять зброю відкрито; здійснюють військові операції згідно законів та звичаїв війни (ч. 2 ст. 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.).

Будь-яка особа зі складу ЗС сторони, що перебуває в конфлікті, яка потрапляє під владу супротивної сторони в той час, коли вона здійснює шпигунство, не має права на статус військовополоненого, і з нею можуть поводитися як із шпигуном (ч. 1 ст. 46 ДП І).

Шпигуни – особи, які, діючи таємно або обманним шляхом, збирають (чи намагаються збирати) відомості, що мають військове значення, на території, яку контролює одна з конфліктуючих сторін, з метою подальшого передання цієї інформації протилежній стороні (ч. 2 ст. 46 ДП І).

Особу зі складу ЗС конфліктуючої сторони, яка проживає на окупованій супротивною стороною території, та від імені сторони, від якої вона залежить, збирає або намагається збирати на цій території інформацію, що має воєнне значення, не вважають особою, яка здійснює шпигунство, якщо вона не діє

[60] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ, 2018. С. 81.

обманним шляхом або навмисно не вдається до таємних методів. Така особа не втрачає свого права на статус військовополоненого, з нею не можуть поводитися як із шпигуном, за винятком випадку, якщо її захоплено в той час, коли вона здійснювала шпигунство (ч. 3, 4 ст. 46 ДП І).

Шпигуни втрачають своє право на статус військовополоненого тільки за умови, якщо їх було захоплено в момент, коли вони здійснювали шпигунство. Шпигуна, який повернувся до своєї армії та згодом був захоплений ворогом, визнають військовополоненим, він не несе жодної відповідальності за свої попередні акти шпіонажу (ст. 29, 31 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р.)[61].

Цивільне населення – це всі особи, які є цивільними (ч. 2 ст. 50 ДП І).

Цивільне населення – це особи, які в будь-який момент і за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є (ст. 4 ЖК IV).

Основними міжнародними нормативно-правовими актами, які врегульовують питання щодо захисту цивільного населення в умовах міжнародного збройного конфлікту, є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV) 1949 року, а також Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП І) 1977 року. Україна ратифікувала ці міжнародні договори, а відтак узяла на себе відповідні зобов'язання.

Цивільною особою є будь-яка особа, що не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у п. 1, 2, 3 та 6 ч. А ст. 4 ЖК ІІІ та у ст. 43 ДП І (ч. 1 ст. 50 ДП І).

Тобто *не визнають цивільними особами*:

1) членів особового складу ЗС сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих ЗС (п. 1 ч. А ст. 4 ЖК ІІІ);

2) ЗС сторони, що перебуває в конфлікті, які формуються з усіх організованих ЗС, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо ця сторона представлена урядом чи владою, не визнаними супротивною стороною (ч. 1 ст. 43 ДП І);

3) членів інших ополчень і добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: a) перебувають під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих; b) мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані; c) відкрито носять зброю; d) ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни (п. 2 ч. А ст. 4 ЖК ІІІ);

[61] IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

4) членів особового складу регулярних ЗС, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує (п. 3 ч. А ст. 4 ЖК ІІІ);

5) жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються для вчинення опору силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни (п. 6 ч. А ст. 4 ЖК ІІІ). Цю категорію осіб називають учасниками «levée en masse»[62]. Термін «levée en masse» перекладають як «масова мобілізація», масова мобілізація на патріотичному ґрунті чи масова національна мобілізація перед вторгненням. До цієї категорії осіб мають ставитися як до комбатантів, якщо вони відкрито носять зброю і дотримуються законів і звичаїв війни. У разі захоплення вони мають право на поводження як із військовополоненими[63].

Отже, **цивільні особи** – це будь-які особи, які не входять до ЗС, не є членами інших ополчень і добровольчих загонів сторони конфлікту, а також жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни. Цивільне населення не бере безпосередньої участі у бойових діях під час збройного конфлікту.

Цивільні особи користуються захистом, за винятком окремих випадків і періоду, коли вони беруть безпосередню участь у воєнних діях (п. 59 підрозділу 2 розділу І Інструкції МОУ)[64].

У разі сумніву щодо того, чи є особа цивільною, її вважають цивільною (ч. 1 ст. 50 ДП І).

Присутність серед цивільного населення окремих осіб, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє це населення його цивільного характеру (ч. 3 ст. 50 ДП І).

Цивільні не мають права воювати і в разі безпосередньої участі у воєнних діях втрачають захист, можуть бути об’єктом нападу під час таких дій або заарештовані після такого періоду[65].

1.3. Об’єктивна сторона складу злочину

Стаття 438 КК, як вже зазначалось, містить ***бланкетну*** норму, а тому зміст зазначених у ній діянь розкривається у положеннях МГП. Норми міжнародних договорів та/або звичаєвих правил і правовий акт, який підтверджує, що Україна є

[62] Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. МКЧХ, 2020. С. 95.

[63] Процес прийняття рішень під час бойових дій. МКЧХ, березень 2018 р. 64 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/books/process0808.pdf

[64] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ МОУ від 23 берез. 2017 р. № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text

[65] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. Київ, 2018. С. 73–74.

учасницею такого міжнародного договору, мають бути відображені у кваліфікації поряд з посиланням на ст. 438 КК.

Приклад такого правила продемонстровано у вироку Солом`янського районного суду м. Києва від 23 травня 2022 р., яким військовослужбовця ЗС рф Особу-2 визнано винним у порушенні законів і звичаїв війни, що передбачене ч. 2 ст. 51, п. «а» ч. 3 ст. 85 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р., яке поєднане з умисним вбивством, тобто, у вчиненні злочину, визначеного ч. 2 ст. 438 КК[66].

Серйозний характер порушень

Не дивлячись на те, що диспозицією ч. 1 ст. 438 КК встановлено відповідальність за всі порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, кримінальному переслідуванню підлягають лише ті діяння, які згідно з нормами МГП відповідають ознакам воєнного злочину – є серйозними порушеннями МГП[67].

Питання про серйозний характер того чи іншого порушення МГП вирішується органом досудового слідства та судом в кожному випадку індивідуально з урахуванням обставин кримінального провадження.

Для прикладу, МТКЮ у своїх рішеннях одним з пунктів обвинувачення безпосередньо визначав «серйозні порушення Женевської конвенції 1949 р.», до яких були віднесені «умисне вбивство, тортури» (справа «Prosecutor v. Radoslav Brdanin»[68]), «зґвалтування, катування, нелюдське поводження» (справа «Prosecutor v. Miroslav Bralo»[69]) тощо.

Вказівки на серйозний характер порушень МГП містяться, зокрема, у таких нормах:

– ст. 50 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р. (ЖК I);

– ст. 51 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р. (ЖК II);

– ст. 130 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (ЖК III);

– ст. 147 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (ЖК IV);

– ст. 11, 85 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р. (ДП I).

---

[66] Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23 травня 2022 р. Кримінальне провадження №1-кп/760/2024/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104432094

[67] Вознюк А. А., Жук І. В. Загальна характеристика об'єктивної сторони порушення законів та звичаїв війни. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4(22). С. 7. DOI: 10.34015/2523-4552.2022.4.01.

[68] TPIY, Prosecutor v. Radoslav Brdanin, case № IT-99-36, Trial Chamber Judgement. URL: https://www.icty.org/x/cases/brdanin/cis/en/cis_brdjanin_en.pdf

[69] TPIY, Prosecutor v. Miroslav Bralo, case № IT-95-17, Trial Chamber Judgement. URL: https://www.icty.org/x/cases/bralo/cis/en/cis_bralo.pdf

Узагальнення серйозних порушень норм МГП представлено в п. 4-7 підрозділу 8 розділу І Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, яка затверджена Наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 р. № 164[70].

До серйозних порушень МГП можна віднести:

1) серйозні порушення МГП, які спрямовані проти людей (навмисне вбивство, катування та нелюдське поводження; навмисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва чи нанесення шкоди здоров'ю людини; напад на осіб, які знаходяться під захистом МГП; здійснення нападу невибіркового характеру, коли відомо, що це стане причиною людських втрат серед цивільного населення і спричинить збиток цивільним об'єктам; напад на небезпечні установки і споруди, якщо відомо, що це спричинить надмірні втрати серед цивільного населення або значні збитки цивільним об'єктам; напад на місцевості, що не обороняються, та демілітаризовані зони; неправомірний напад на культурні цінності, які чітко розпізнаються; проведення на людях медичних, біологічних або наукових експериментів; нелюдське поводження, яке супроводжується приниженням гідності людини, у тому числі застосування практики апартеїду, геноциду та інших дій, які ґрунтуються на расовій дискримінації; взяття заручників; здійснення актів терору; незаконне позбавлення волі (арешт); наказ не залишати нікого в живих; депортація чи незаконне переміщення населення окупованої території (як в межах цієї території, так і поза нею); переміщення державою-окупантом частини власного цивільного населення на окуповану територію; позбавлення права на неупереджене та належне судочинство; невиправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб; примус до служби у збройних силах противника; обмеження доступу населення до їжі, води; застосування заборонених видів зброї; використання «живих щитів»; вербування до складу збройних сил або використання у воєнних діях дітей віком до п'ятнадцяти років тощо);

2) серйозні порушення МГП, які спрямовані проти майна (не виправдані військовою необхідністю дії: великомасштабне руйнування майна; присвоєння майна у великих розмірах; знищення або розграбування власності противника; віддача на розграбування населеного пункту або місцевості; захоплення суден, призначених для берегового рибальства або потреб місцевого мореплавання, госпітальних суден та суден, які здійснюють наукові і релігійні функції);

3) серйозні порушення, які вчинені шляхом віроломного використання розпізнавальних емблем (знаків, сигналів), якими позначаються особи і об'єкти, що користуються захистом МГП[71].

Момент закінчення злочинів

За конструкцією об'єктивної сторони це кримінальне правопорушення відноситься до злочинів з ***формально-матеріальним*** складом. На перший погляд,

[70] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ МО України від 23 березня 2017 р. № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text

[71] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ МО України від 23 березня 2017 р. № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text

переважна більшість деліктів, передбачених ч. 1 ст. 438 КК, має формальний склад, а до злочинів з матеріальним складом можна віднести тільки розграбування національних цінностей на окупованій території, а також діяння, визначене ч. 2 ст. 438 КК. Однак слід брати до уваги, що у межах однієї форми об'єктивної сторони можуть мати місце делікти як з формальним, так і матеріальним складом [72].

Наприклад, в ст. 146 ЖК IV жорстоким поводженням з військовополоненими або цивільним населенням визнано проведення над ними біологічних експериментів, які умисно спричиняють великі страждання чи серйозні травми тілу чи здоров'ю *(матеріальний склад)* та наругу над людською гідністю *(формальний склад)*[73]; відповідно до ст. 147 ЖК І, такі форми порушення законів і звичаїв війни як умисне вбивство цивільної особи, умисне спричинення серйозних травм її тілу чи здоров'ю є злочином *з матеріальним складом*, примушування особи, яка перебуває під захистом, служити в силах ворожої держави або навмисне позбавлення цієї особи права на справедливий і нормальний суд – злочин *з формальним складом*.

***Місце, засоби та інші* ознаки складу злочину**

При розграбуванні національних цінностей обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину є місце його вчинення – *окупована територія*, а при застосуванні засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, – *засіб вчинення злочину, що заборонений міжнародним правом*.

Відповідно до ст. 42 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. *територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника*. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції[74].

В Україні території, які окупувала рф, визнаються на нормативно-правовому рівні *тимчасово окупованими*. Відповідно до п. 7 ст. 1-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. тимчасово окупованою рф територією України (тимчасово окупована територія) є частини території України, в межах яких збройні формування рф та окупаційна адміністрація рф встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування рф встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації рф[75].

У доктрині міжнародного права під *засобами ведення війни* розуміють зброю, яка застосовується збройними силами воюючих для знищення живої сили та

---

[72] Вознюк А. А., Жук І. В. Загальна харктеристика обєктивної сторони порушення законів та звичаїв війни. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4(22). С. 9. DOI: 10.34015/2523-4552.2022.4.01.

[73] Вознюк А.А., Жук І. В. Загальна харктеристика обєктивної сторони порушення законів та звичаїв війни. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4(22). С. 9. DOI: 10.34015/2523-4552.2022.4.01.

[74] IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

[75] Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

військової техніки супротивника[76]. Засоби ведення війни – предмети, речовини та гази, що використовується збройними силами для знищення противника або придушення його сили і здатності до опору, завдання шкоди довкіллю[77].

Заборонені засоби ведення війни – це ті засоби (зброя, снаряди, речовини, пристрої тощо), пряма вказівка на заборону застосування яких міститься в нормах МГП[78]. Йдеться насамперед про чинні міжнародні договори. Нині такими договорами забороняється застосування, зокрема:

зброї, снарядів і речовин, які можуть завдати надмірних ушкоджень або призвести до зайвих страждань (Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 р., ч. «е» ст. 23 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р., ч. 2 ст. 35 ДП І);

засобів ведення війни, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкомасштабної довготермінової і серйозної шкоди природному середовищу (Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 жовтня 1980 р., ч. 2 ст. 35 ДП І);

отрути або отруєної зброї (ч. «а» ст. 23 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р.);

хімічної зброї (ст. 1 Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р.);

засліплюючої лазерної зброї (Протокол про засліплюючу лазерну зброю від 13 жовтня 1995 р.);

бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї (Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 р.);

протипіхотних мін (Оттавська конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення від 18 вересня 1997 р.);

мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мінпасток та інших пристроїв від 10 жовтня 1980 р., з поправками, внесеними 3 травня 1996 р.);

задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів (Женевський протокол про заборону використання на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р.) тощо.

---

[76] Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 132 с. с. 52.

[77] Гальцова В. В. Злочини проти миру і міжнародного правопорядку : лекції / В. В. Гальцова. За ред. докт. юрид. наук, проф. Панова М. І. Харків : Юрайт, 2019. С. 71-72.

[78] Вознюк А. А., Жук І. В. Загальна харктеристика обєктивної сторони порушення законів та звичаїв війни. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4(22). С. 9. DOI: 10.34015/2523-4552.2022.4.01.

Узагальнений перелік таких засобів викладено у підрозділі 2 розділу І Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, яка затверджена Наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 р. № 164[79].

Пропозиції щодо переліку цих засобів були напрацьовані і членами робочої групи з розробки проєкту нового КК. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 11.4.1 проєкту засоби ведення війни, заборонені міжнародним гуманітарним правом, зокрема:

а) отрута чи отруйна зброя;

б) задушливі, отруйні чи інші подібні гази або аналогічні рідини, матеріали чи засоби;

в) кулі, які легко розриваються або сплющуються в тілі людини, зокрема оболонкові кулі, тверда оболонка яких не покриває всього осердя чи має надрізи;

г) хімічна зброя;

д) зброя, основна дія якої полягає в заподіянні ушкоджень уламками, що не виявляються в тілі людини за допомогою рентгенівських променів;

е) лазерна зброя, спеціально призначена для використання у бойових діях виключно або зокрема для того, щоб спричинити постійну сліпоту незахищених органів зору людини;

ж) зброя, яка використовує мікробіологічні чи інші біологічні агенти чи токсини[80].

Водночас, як видається, наведений перелік є дещо звуженим та не охоплює всіх видів засобів ведення війни, заборонених МГП. Йдеться щонайменше про міни та мінипастки. І. Заворотько та Т. Короткий стверджують, що від початку повномасштабного вторгнення на територію України як міжнародні організації, так і національні неурядові організації масово заявляють про використання рф протипіхотних мін, зокрема ПОМ-3, більш відомих як «Медальйон»[81].

Норми МГП застосовуються лише до ситуацій збройних конфліктів міжнародного або неміжнародного характеру. Тобто сфера дії норм МГП обмежується часом (а можливо, й обстановкою) збройного конфлікту, який не можна ототожнювати з часом вчинення злочину чи його обстановкою.

Під *цілковитою забороною* МГП перебувають усі засоби ведення війни, які: 1) завдають зайвих (невиправданих) пошкоджень або надмірних (надлишкових) страждань (принцип пропорційності); 2) не «розрізняють» безпосередніх учасників бойових дій (комбатантів) і цивільне населення, військові та цивільні об’єкти

[79] Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: затв. наказом Міністерства оборони України 23.03.2017 № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text

[80] Кримінальний кодекс України : контрольний текст проєкту станом на 25.02.2024 // Новий Кримінальний Кодекс : сайт. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontroln yj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf

[81] Заворотько І., Короткий Т. Проти України рф використовує майже всі заборонені засоби ведення війни. 13 червня 2022 р. URL: https://www.0619.com.ua/news/3406451/proti-ukraini-rf-vikoristovue-majze-vsizaboroneni-zasobi-vedenna-vijni

(принцип розрізнення); 3) спричиняють широкомасштабні, серйозні й довготривалі збитки та наслідки[82].

Застосування заборонених засобів ведення війни (збройного конфлікту) – це використання воюючою стороною всупереч міжнародним принципам будь-якого засобу ведення збройного конфлікту, протиправність якого та настання відповідальності в разі недотримання регламентовано нормами МГП, для знищення збройних сил та озброєння противника[83].

Контекстуальний елемент воєнних злочинів.

У межах кримінально-правової характеристики порушення законів і звичаїв війни окрім традиційних суб'єктивних (суб'єкт та суб'єктивна сторона) та об'єктивних (об'єкт та об'єктивна сторона) ознак складу злочину, характерних для національної доктрини кримінального права, слід розглядати і структуру складів воєнних деліктів, яку використовує МКС – так звані «Елементи злочину» (схвалені Асамблеєю держав-учасниць РС МКС, що включають матеріальну, ментальну та контекстуальну складові[84].

Контекстуальний елемент дозволяє виділяти міжнародні злочини з-поміж ординарних та при цьому розрізняти їх між собою. Для кожного з різновидів міжнародних злочинів контекстуальний елемент передбачено у ст. 6–8 та 8 bis РС. Тобто, контекстуальний елемент слугує двом цілям: 1) ідентифікації такої групи злочинів як міжнародні; 2) ідентифікації міжнародного злочину конкретного виду[85].

Для правильного тлумачення контекстуального елементу воєнних злочинів критичним є з'ясування таких його складових:

- ✓ наявність міжнародного збройного конфлікту або збройного конфлікту неміжнародного характеру;
- ✓ зв'язок діяння і збройного конфлікту (war nexus). Перші дві складові умовно пропонують позначити як матеріальний контекстуальний елемент;
- ✓ усвідомлення особою існування збройного конфлікту (цю складову називають ментальним контекстуальним елементом)[86].

Для виконання вимог контекстуального елемента воєнного злочину необхідним є наявність зв'язку між конкретним інкримінованим особі діянням і збройним конфліктом[87]. Доведення зв'язку між конкретним діянням, що містить ознаки злочину, та збройним конфліктом є складнішим у випадку зі збройним

---

[82] Ботнаренко І. А., Крижна В. В. Засоби ведення війни як предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України (порушення законів та звичаїв війни). *Нове українське право*. 2024. № 2. С. 129.

[83] Ботнаренко І. А., Крижна В. В. Засоби ведення війни як предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України (порушення законів та звичаїв війни). *Нове українське право.* 2024. № 2. С. 128.

[84] Elements of crime. International Criminal Court. URL: https://www.icccpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf

[85] Червякова, О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форум Права.* 2020. № 61(2). С. 152. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.3883835.

[86] Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. С. 19.

[87] Вознюк А. А., Жук І. В. Загальна харктеристика обєктивної сторони порушення законів та звичаїв війни. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4(22). С. 12. DOI: 10.34015/2523-4552.2022.4.01. С. 12.

конфліктом неміжнародного характеру і практично не викликає проблем за міжнародного збройного конфлікту. Основою для доведення такого зв'язку є два фактори:

а) спрямованість нападів проти осіб, які не беруть участі у збройному конфлікті;

б) спрямованість діяння на виконання певних цілей збройного формування у конфлікті (або, як мінімум, його одночасне здійснення зі збройним конфліктом)[88].

У справі «Prosecutor v. Kunarac, Kovac and Vukovic» (рішення МТКЮ) щодо зв'язку між збройним конфліктом і злочинною поведінкою Апеляційна палата заявляє, що необхідний зв'язок не є причинно-наслідковим зв'язком між збройним конфліктом і вчиненням злочину. Достатньо, щоб наявність збройного конфлікту відіграла суттєву роль у здатності обвинуваченого вчинити злочин, у прийнятті рішення його вчинити, способі вчинення або меті, з якою злочин вчинено. Судова палата мала право взяти до уваги, серед іншого, такі фактори: той факт, що злочинці є комбатантами; той факт, що потерпілі не є комбатантами; той факт, що потерпілі належать до протилежної сторони, і той факт, що дії служать кінцевій меті військової кампанії. Проте в даному випадку встановлено, що зловмисники діяли на сприяння або під прикриттям збройного конфлікту. Цього достатньо, щоб зробити висновок, що їхні дії були тісно пов'язані з цим конфліктом (п. I-A)[89].

У справі «Prosecutor v. Sefer Halilovic» (рішення МТКЮ) Судова палата встановила, що розміщення солдат на певній території під час підготовки до бойових дій відіграє значну роль у їх здатності вчинити злочини на цій території. Це свідчить про існування зв'язку між злочинами, скоєними на цій території, та збройним конфліктом у цьому районі. Про такий зв'язок може свідчити і вчинення злочину під час наступу, що є частиною бойових дій[90].

Має рацію О. В. Таран, що не всі індивідуальні акти поведінки під час воєнного конфлікту підпадають під дію норм права, що стосуються воєнних конфліктів, а тільки ті, що пов'язані з таким конфліктом. Тому факт учинення злочину в умовах воєнного конфлікту сам по собі не є достатнім, щоб визнати такий злочин воєнним, зокрема порушенням законів та звичаїв війни. У кожному випадку підлягає доказуванню зв'язок між діянням і воєнними діями, обставинами, з ним пов'язаними[91].

У контексті цього вбивство цивільної особи військовослужбовцем рф не завжди може визнаватися воєнним злочином. Показовою є справа Шишимаріна. Йдеться про вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23 травня 2022 р. у справі № 760/5257/22 в якому зазначено, що 28 лютого 2022 р. російський військовослужбовець за наказом іншого військовослужбовця ЗС рф вбив особу, яка

---

[88] Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. С.19.

[89] TPIY, Prosecutor v. Kunarac, Kovac and Vukovic, case № IT-96-23 & 23/1, Sentencing Judgement. URL: https://www.icty.org/en/sid/8095

[90] TPIY, Prosecutor v. Sefer Halilovic, case № IT-01-48, Judgement in the Case the Prosecutor v. Sefer Halilovic. URL: https://www.icty.org/en/sid/8517

[91] Таран О. В. Обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування порушення законів та звичаїв війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 415.

не створювала їм жодної небезпеки, була не озброєною, одягнутою у цивільний одяг та поверталася з велосипедом до себе додому розмовляючи по мобільному телефону. Дії засудженого кваліфіковано за ч. 2 ст. 438 КК[92]. У подальшому К. П. Задоя та В. Яворський висловили обґрунтовані сумніви щодо правильності такої кваліфікації[93][94], а 13 липня 2022 р. адвокат засудженого оскаржив вирок, не заперечуючи, що підзахисний убив потерпілого, але наполягав, що суд неправильно кваліфікував дії Шишімаріна, а тому просив суд виправдати російського солдата за статтею про порушення правил та звичаїв війни[95].

М. С. Бондаренко, очевидно, робить правильний висновок, що це рішення знайшло відображення у проєкті КК, а саме в дефініції «злочин, вчинений у зв'язку зі збройним конфліктом»[96]. Відповідно до п. 9 ст. 11.4.1. проєкту нового КК це злочин, вчинений за обставин, коли існування збройного конфлікту значним чином впливало на здатність особи вчинити інкриміноване їй діяння, на її рішення вчинити це діяння, на спосіб, у який діяння було вчинене, або на мету, з якою воно було вчинено[97]. У цьому випадку, ймовірно, йдеться про визначення воєнного злочину.

Серйозне порушення міжнародного гуманітарного права та збройний конфлікт не обов'язково повинні жорстко збігатись темпорально та географічно. Наприклад, серйозні порушення міжнародного гуманітарного права можуть мати місце після закінчення міжнародного збройного конфлікту щодо військовополонених, які продовжують утримуватись стороною конфлікту[98].

Отже, *об'єктивна сторона порушення законів і звичаїв війни* визначається діями або здійсненням конкретних подій, які становлять порушення міжнародного гуманітарного права в умовах воєнного конфлікту. Включає конкретні факти та обставини вчинення злочину, що є об'єктивно встановленою частиною обґрунтування вини під час розгляду справи[99]. Порушення законів та звичаїв війни

---

[92] Задоя К. П. Справа Шишімаріна: які виклики стоять перед українською судовою практикою в справах про воєнні злочини? Актуальні проблеми кримінального права : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.] / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 48–53.

[93] Задоя К. П. Справа Шишімаріна: які виклики стоять перед українською судовою практикою в справах про воєнні злочини? *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.] / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 48–53.

[94] Яворський В. Справа російського військового Шишімаріна: на які проблеми судочинства та розслідування вказав процес. 20 травня 2022 р. URL: https://zmina.info/columns/sprava-rosijskogo-vijskovogo-shyshymarina-dyvni-rechi-yakipokazaly-problemy-z-sudom-ta-rozsliduvanyam/

[95] Войтюк Т. Справа Шишімаріна: суд переніс розгляд апеляційної скарги російського солдата. 25 липня 2022 р. URL: https://suspilne.media/264224-spravasisimarina-sud-perenis-rozglad-apelacijnoi-skargi-rosijskogo-soldata/

[96] Бондаренко М. С. Контекстуальні та спеціальні елементи в складі воєнних злочинів. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) /[редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.] / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 20-23.

[97] Контрольний текст проєкту нового КК України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/12/30/1-kontrolnyj-tekst-proektukk-30-12-2022.pdf

[98] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /[А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка.10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 1336.

[99] Зозуля І. В., Батіщев В. О. Актуалізація елементів складу воєнного злочину в контексті вітчизняного та міжнародного гуманітарного права. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі:*

здійснюються як шляхом *активної дії*, так і *бездіяльності*[100]. Бездіяльність може бути у так званому «чистому» вигляді (delictum ommissionis) та змішаною (delictum commissionis per commissionem). Бездіяльність виступає, як правило, у формі невиконання певного обов'язку діяти відповідно до правил ведення воєнних дій. Ці правила закріплені як у відповідних міжнародних договорах та законах, так і в певних актах, що визначають функціональні обов'язки тієї чи іншої особи[101].

1.3.1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням

Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням – найперша форма воєнних злочинів, передбачена в диспозиції ч. 1 ст. 438 КК України. Аналіз 88 вироків суду, постановлених за період 2022–2024 років, за ознаками вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України, засвідчив, що у 33 вироках суди кваліфікували (самостійно чи у поєднанні з іншими формами кримінального правопорушення) зазначену форму злочинного діяння.

Наведемо приклад: *03.03.2022, приблизно о 14 год. 00 хв., ОСОБА_13 за попередньою змовою із іншими невстановленими особами - військовослужбовцями ЗС РФ почали перевіряти жителів будинку за адресою: АДРЕСА_2 , погрожуючи їм зброєю та роздягаючи їх догола. Після перевірки ОСОБА_10, ОСОБА_9 та інші невстановлені досудовим розслідуванням цивільні особи утримувалися військовослужбовцями ЗС РФ в підвалі житлового будинку за адресою: АДРЕСА_2. При цьому, ОСОБА_13 разом із невстановленими військовослужбовцями ЗС РФ вчиняли побиття, в т.ч. прикладами зброї по ребрах та ногах, погрожували зброєю ОСОБА_9. Під час незаконного утримання в підвалі ОСОБА_13 та інші невстановлені військовослужбовці ЗС РФ знущались над утримуваними цивільними особами, відмовляли в їжі, питній воді, імітували розстріли. Також ОСОБА_13 та невстановлені військовослужбовці ЗС РФ з застосуванням сили та залякування зброєю незаконно відібрали у ОСОБА_9 мобільний телефон «Samsung» та у ОСОБА_10 - мобільний телефон «Huawei». Крім того, 04.03.2022, приблизно о 15 год. 00 хв., ОСОБА_13 за попередньою змовою із іншими невстановленими особами - військовослужбовцями ЗС РФ почали перевіряти документи жителів будинку за адресою: АДРЕСА_2, погрожуючи їм зброєю та незаконно відбираючи мобільні телефони. Після перевірки ОСОБА_12 та інших п'ятидесяти невстановлених досудовим розслідуванням осіб останні утримувалися військовослужбовцями ЗС РФ в підвалі вказаного житлового будинку. У вказаному підвалі також утримувалися особи, які проживали в будинку*

міждисциплінарна панорама. Вінниця. 2024. С. 382–386. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59a56b4d-2f7d-4edb-8467-895433d536bb/content

[100] Базов В. П. Воєнні злочини: Навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2008. 336 с.

[101] Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2008. С. 75.

за адресою: АДРЕСА_2. При цьому, з метою надання законності своїм діям, ОСОБА_13 та інші військовослужбовці ЗС РФ пояснювали свої дії цивільному населенню як здійснення фільтраційних заходів. Солом'янський районний суд м. Києва визнав винною ОСОБУ_13 у жорстокому поводженні з цивільним населенням на окупованій території за попередньою змовою групою осіб (ч.2 ст.28, ч.1 ст.438 КК України) і призначив покарання у виді позбавлення волі на строк 11 (одинадцять) років[102].

Статтею 17 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими передбачено, що будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав[103]. Відповідно до ст. 3 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни, щодо відповідних категорій осіб (осіб, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі осіб зі складу збройних сил, що склали зброю, а також тих, хто hors de combat унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поводяться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії) забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння: a) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; b) захоплення заручників; c) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні[104].

Загалом ***жорстоким поводженням слід вважати будь-яку протиправну поведінку (дію або бездіяльність) щодо військовополоненого чи цивільної особи, яка супроводжується насильством над ними або приниженням їх честі та гідності***, зокрема:

– катування (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV);

– нелюдське поводження, зокрема медичні, біологічні, наукові експерименти (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV, ст. 11 ДП I)[105];

---

[102] Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 11 березня 2024 р. Справа № 760/10793/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117558621

[103] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серп. 1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

[104] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серп. 1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

[105] Наприклад, завдання захопленим у полон у районі м. Іловайськ військовослужбовцям побоїв, застосування до потерпілих електричного струму, здійснення пострілів у них із травматичної зброї, імітація їх розстрілу тощо (Жорстоке поводження з полоненими. Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/zhorstoke-povodzhennya-z-polonenimi). Акти зґвалтування можуть становити катування відповідно до міжнародного звичаєвого права (рішення МТКЮ у справі «Celebici») (Celebici case: the Judgement of the Trial Chamber. The Hague, 16 November 1998 CC/PIU/364-E. URL: https://www.icty.org/en/press/celebici-case-judgement-trial-chamber-zejnil-delalic-acquitted-zdravko-mucic-sentenced-7-years).

– фізичне каліцтво (ст. 11 ДП I);

– умисне заподіяння сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV);

– вилучення органів і тканин людини (ст. 11 ДП I);

– використання військовополоненого для виконання небезпечних і примусових робіт (ст. 52 ЖК III)[106].

Поняття *«жорстоке поводження»* використовується і в низці міжнародних документів, джерел міжнародного гуманітарного права чи прецедентної практики. Так, згідно зі Статутом МТР до юрисдикції цього суду ad hoc віднесено, зокрема, серйозні порушення норм, закріплені в Женевських конвенціях та Додатковому протоколі II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, до переліку яких увійшли, наприклад, посягання на життя, здоров'я і фізичний стан або психічне благополуччя осіб, зокрема вбивство, а також жорстоке поводження, наприклад, тортури, каліцтва або будь-які форми тілесного покарання[107]. Однак дефініція поняття жорстокого поводження ні в цьому документі, ні в будь-якому іншому міжнародно-правовому акті не визначається[108].

Для встановлення змісту «жорстокого поводження» з військовополоненими або цивільним населенням необхідно насамперед звертатися до переліку серйозних порушень МГП, що містяться у ЖК і ДП. Причому кожен з елементів цього переліку, як і будь-які інші вияви жорстокого поводження, мають відповідати «мінімальному рівню жорстокості», під час визначення якого слід ураховувати всі обставини справи, зокрема сутність і контекст поводження, його тривалість та повторюваність, фізичні, моральні та психічні наслідки, вік, стать і стан здоров'я потерпілого[109].

Основними міжнародними нормативно-правовими актами, які врегульовують питання щодо захисту цивільного населення в умовах міжнародного збройного конфлікту, є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV) 1949 року[110], а також Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I) 1977 року[111].

Стаття 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни визначено право цивільних осіб, за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі. Статтею 31 цієї Конвенції передбачено, що жодний примус

---

[106] Наприклад, примушування захоплених у полон у районі м. Іловайськ військовослужбовців до збору уламків боєприпасів і розмінування територій слід визнавати використанням для виконання небезпечних та примусових робіт як порушення ст. 52 ЖК III (Жорстоке поводження з полоненими. Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/zhorstoke-povodzhennya-z-polonenimi)

[107] Security Council resolution 955 [Establishment of the International Criminal Tribunal for Rwanda], S/RES/955 (1994). URL: https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/1994/en/113233

[108] Загиней-Заболотенко З. А., Шевчук А. В. Воєнні злочини: проблеми кваліфікації та призначення покарання: монографія. К., 2025. С. 71.

[109] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. С. 1337.

[110] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серп. 1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

[111] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серп. 1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

фізичного чи морального характеру не може застосовуватися до осіб, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей. Крім того, державам забороняється застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під їхньою владою. Ця заборона поширюється не лише на вбивства, тортури, тілесні покарання, каліцтва та медичні чи наукові досліди, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а й на будь-яке інше брутальне поводження з боку як цивільних, так і військових властей (ст. 32 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни). Заборонені колективні покарання, так само як і будь-які залякування та терор (ст. 33 Конвенції)[112].

Спосіб та характер жорсткого поводження з військовополоненими та цивільним населенням тісно корелюється з обстановкою вчинюваних воєнних злочинів[113]. Так, на початку широкомасштабного вторгнення рф в Україну випадки жорстокого поводження з цивільним населенням частіше відбувалися стихійно, в момент безпосереднього контакту підрозділів рф з місцевими мешканцями окупованих територій. Наявна велика кількість повідомлень про спонтанно вчинені позасудові страти цивільних, випадки жорстокого поводження і тортур, зґвалтувань тощо[114]. Таке поводження представників підрозділів рф могло бути зумовлене, зокрема вкрай негативною реакцією місцевих мешканців на окупантів (які розраховували на зовсім іншу зустріч). Крім того, напади на цивільних могли бути реакцією росіян на несприятливу ситуацію на полі бою і воєнні злочини проти місцевих мешканців могли бути намаганням «відплати» за військові поразки рашистів на фронті[115]. Потерпілі та свідки цих злочинів відзначають загальну дезорганізованість російських військ, відсутність чіткої координації дій, а також визначених правил поводження з цивільним населенням. Спосіб вчинення та рівень жорстокості злочинів також прямо корелювався з суб'єктним складом російських воєнних підрозділів. Як відомо, найбільш агресивно та жорстоко поводили себе військовослужбовці – вихідці з північно-кавказької, далекосхідної та сибірської частин росії («буряти», «кавказці» тощо)[116].

Поняття *жорстокого поводження* як форми воєнних злочинів, згідно зі ст. 438 КК України, може включати будь-який фізичний або психічний вплив на потерпілого, спрямований на заподіяння йому фізичних або моральних страждань.

---

[112] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серп. 1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

[113] Бурнос О. О. Способи вчинення жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове фахове видання.* 2024. № 3. С. 512.

[114] Вбивства цивільних осіб: свавільні страти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській і Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну / Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, грудень 2022 року. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-OHCHR-Thematic-ReportKillings-UKR_0.pdf

[115] Катування та жорстоке поводження з ци-вільним населенням на українських територіях, які перебували під російською окупацією (на прикладі Київської, Харківської та Херсонської областей): аналітичний звіт / Б. Петруньок, О. Гнатюк, Т. Печончик; Центр прав людини ZMINA. Київ, 2023. 64 с. С. 22.

[116] Бурнос О.О. Способи вчинення жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове фахове видання.* 2024. № 3. С. 512.

Водночас, з огляду на обстановку вчинення злочину, якою є збройний конфлікт, жорстоке поводження під час такого конфлікту може й не досягати мінімального рівня жорстокості в розумінні ЄСПЛ. Головне для ідентифікації вказаної форми порушення законів та звичаїв війни констатувати, що відбувся фізичний чи психічний вплив на одну із захищених категорій осіб у зв'язку зі збройним конфліктом відповідного виду[117].

Поняття «жорстоке поводження із цивільним населенням» може охоплювати альтернативні злочинні діяння, кожна із яких утворює закінчений склад злочину, визначеного ч. 1 ст. 438 КК, спрямовані проти цивільних осіб, як: а) колективні покарання; б) катування; в) проведення медичних, біологічних або інших наукових експериментів; г) умисне заподіяння тяжких страждань або серйозного каліцтва, нанесення шкоди здоров'ю; ґ) арешт особи, яка є під захистом; д) взяття такої особи в заручники; е) незаконне руйнування і привласнення майна, яке не викликане воєнною необхідністю; ж) видалення тканин чи органів для пересаджування, за винятком випадків, якщо це необхідно за станом здоров'я і відповідає загальноприйнятим медичним нормам та обов'язково під контролем; з) перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб в об'єкт нападу; і) здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіплює цивільне населення; к) здійснення нападу на установки чи споруди, що мають небезпечні сили; л) застосування практики апартеїду та інших підлих і принизливих дій, що принижують гідність особи, заснованих на расовій дискримінації; м) примушування до проституції, вимушена вагітність, вимушена стерилізація та будь-які інші види сексуального насильства; н) використання цивільної або іншої особи, яка є під захистом, для захисту певних пунктів, районів чи збройних сил від воєнних дій; о) умисне вчинення дій, які наражають цивільне населення на голод, шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому числі умисне створення перешкод для надання допомоги тощо[118].

Отже, жорстоке поводження як форма порушення законів та звичаїв війни охоплює будь-які інші форми фізичного або психічного впливу на потерпілого, як-то: катування, заподіяння тілесних ушкоджень, нелюдське поводження тощо.

Відповідно до положень РС МКС ***катування*** визнається і злочином проти людяності (статті 7(1)(f)) і воєнним злочином (статті 8(2)(a)(ii)). В обох випадках катування означає умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, одній або декільком особам.

Катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються

[117] Загиней-Заболотенко З. А., Шевчук А. В. Воєнні злочини: проблеми кваліфікації та призначення покарання: монографія. К., 2025. С. 73.

[118] Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2008. С. 86.

державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково *(ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання)*.

Катування – це один із найбільш специфічних протиправних діянь; як воєнний злочин складається з таких «елементів»:

а) катування утворює заподіяння страждань, фізичного та психічного болю;

б) «діяння» повинні бути зловмисними;

в) катування повинне мати на меті отримання від особи будь-якого визнання, або поєднуватися з покаранням, або ставити на меті залякування, образу чи приниження жертви або третіх осіб, а також виражатися в їх дискримінації з будь-якої підстави;

г) катування повинне бути пов'язаним зі збройним конфліктом;

д) однією зі сторін, що бере участь у катуваннях, повинен бути офіційний представник або особа, яка де-факто пов'язана з державою або її авторитетними органами[119].

Елементами складу катування як воєнного злочину є:

завдання сильного фізичного чи морального болю або страждань одній або більшій кількості осіб; здійснення відповідних дій для отримання інформації чи зізнання, покарання, залякування чи примусу або з будь-якої причини на основі будь-якої дискримінації;

потерпілий/потерпілі перебувають під захистом однієї чи кількох Женевських конвенцій 1949 р.; усвідомлення виконавцем злочину фактичних обставин, що свідчили про наявність у потерпілого означеного захищеного статусу;

дії мали місце в контексті міжнародної події та пов'язаного з нею збройного конфлікту;

виконавцю злочину були відомі фактичні обставини, що свідчать про наявність збройного конфлікту[120].

За відсутності будь-якого з перелічених елементів катування кваліфікуватиметься не як міжнародний воєнний злочин, а як злочин загальнокримінальної спрямованості.

Як зазначено в Стандартах розслідування воєнних злочинів (незаконне позбавлення волі та катування), затверджених Генеральним прокурором 28 квітня 2023 року, ***катування (тортури)*** кваліфікуються так: за ч. 1 ст. 438 КК України – як жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням; за ч. 1

---

[119] Prosecutor v. Anto Furund`ija. Case № IT-95–17/1-T. 10 December 1998. URL: https://www.icty.org/x/cases/furundzija/tjug/en/fur-tj981210e.pdf

[120] Перелічені елементи див.: Article 8 (2) (a) (ii)-1 War crime of torture. в The Elements of Crimes are reproduced from the Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court, First session, New York, 3-10 September 2002 (United Nations publication, Sales No. E.03.V.2 and corrigendum), part II.B. The Elements of Crimes adopted at the 2010 Review Conference are replicated from the Official Records of the Review Conference of the Rome Statute of the International Criminal Court, Kampala, 31 May -11 June 2010 (International Criminal Court publication, RC/11). URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/ElementsOfCrimesEng.pdf

ст. 438 цього Кодексу – як інше порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, – у разі вчинення злочину щодо інших категорій захищених осіб (наприклад, щодо поранених до того часу, як вони потрапили в полон, щодо медичного або духовного персоналу)[121].

Приклад кваліфікації катування як жорсткого поводження з цивільним населенням наведено у вироку Снігурівського районного суду Миколаївської області від 03 лютого 2025 р.[122]

Обвинувачений (ОСОБА_8), діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, перебуваючи 20.03.2022 р., у першій половині дня (більш точного часу не встановлено) за адресою: будинок АДРЕСА_3 , віддав наказ на нелегальне ув`язнення ОСОБА_5 , ОСОБА_6 , ОСОБА_7 та ОСОБА_9 , тим самим вчинив дії, які виразились у відданні наказу на порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов`язковість яких надана ВРУ, чим порушив вимоги ст. 147 Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, заподіяння психологічних страждань (імітування розстрілу, погроза вбивством) потерпілим ОСОБА_5 та ОСОБА_9, здійснення катування (жорстоке поводження з цивільним населенням) потерпілих з метою отримання інформації на користь окупаційних військ, за визначених обставин.

В силу займаної посади командира 2-ї групи спеціального призначення 23-го загону особливого призначення "ІНФОРМАЦІЯ_9"» ОСОБА_8 , перебуваючи на території домоволодіння родини ОСОБА_5 за вищевказаною адресою, віддав усний наказ іншим невстановленим на цей час досудовим розслідуванням військовослужбовцям зс рф, що прибули з ним у кількості не менше 6-7 осіб, нелегально ув`язнити ОСОБА_5 , ОСОБА_6 , ОСОБА_7 та ОСОБА_9.

Так, невстановлені військовослужбовці зс рф, на виконання наказу командира 2-ї групи спеціального призначення 23-го загону особливого призначення "ІНФОРМАЦІЯ_9" ОСОБА_8 , із застосуванням фізичної сили, здійснили нелегальне ув`язнення ОСОБА_5, якого фізично примусили підкоритись їх волі, затягли потерпілого до кімнати вітальні житлового будинку за вищевказаною адресою, де розташували на колінах обличчям до стіни та наносили удари по тулубу прикладами автоматичної зброї, запитуючи про місцезнаходження табельної зброї та наявності татуювань на тілі останнього.

В подальшому, ОСОБА_8 наказав невстановленим військовослужбовцям зс рф роздягнути ОСОБА_5 до спідньої білизни з метою перевірки наявності на його тілі татуювань, що на виконання наказу командира військовослужбовці зс рф зробили, після чого знову розмістили потерпілого у попереднє положення, на коліна обличчям до стіни, продовжуючи хаотично наносити йому удари прикладами автоматичної зброї та запитуючи про зброю, місце розташування ЗСУ.

---

[121] Стандарти розслідування воєнних злочинів (незаконне позбавлення волі та катування) / М. І. Пашковський та ін. К., 2023. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf. С. 81.

[122] Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 03 лютого 2025 р. у справі № 485/742/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124851030

ОСОБА_8 , розуміючи, що перед ним перебуває особа, яка, у відповідності до норм міжнародного гуманітарного права є цивільною особою, захищена Женевськими конвенціями та додатковими протоколами до них, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, діючи умисно, з метою залякування потерпілого ОСОБА_5 та встановлення інформації на користь зс рф, із застосуванням невстановленої під час проведення досудового розслідування вогнепальної зброї, здійснив не менше 2 пострілів біля голови останнього, з правої сторони (імітуючи його розстріл), тим самим завдавши психологічних страждань потерпілому ОСОБА_5, таким чином здійснюючи катування (жорстоке поводження з цивільним населенням).

Суд кваліфікуав дії обвинуваченого ОСОБА_8 за ч.1 ст.438 КК України, як відання наказу про вчинення інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов`язковість яких надана ВРУ, а саме ст.31, 32, 147 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року, та жорстке поводження з цивільним населенням.

Отже, катування є однією із найбільш серйозних форм нападу на психологічну та фізичну цілісність людини. Мета й серйозність нападу на жертву відрізняють катування від інших форм жорстокого поводження. Катування як порушення МГП не є безпричинним актом насильства, спрямоване на досягнення певного результату або мети шляхом заподіяння сильного психологічного чи фізичного болю[123].

Наступною формою жорстокого поводження в умовах збройного конфлікту є ***нелюдське поводження***, що охоплює значну кількість протиправних діянь. Нелюдське поводження – навмисна дія або бездіяльність, тобто це діяння, яке за об'єктивною оцінкою є умисним, а не випадковим, що спричиняє серйозні душевні чи фізичні страждання або травму чи є серйозним посяганням на людську гідність.

Поняття «*нелюдське або таке, що принижує гідність поводження з особами»* є ключовим у міжнародному праві прав людини та міжнародному гуманітарному праві, а його заборона є абсолютною і не підлягає відступам[124] навіть під час збройного конфлікту. Такі дії широко застосовуються російською федерацією до затриманих українських цивільних осіб.

Типовими проявами такого поводження :

завданні особі фізичних (мордування, нанесення ударів, побоїв, легких тілесних ушкоджень тощо) або психічних страждань (погрози заподіяти фізичну шкоду, імітація страти, «парад полонених»), а також у приниженні її честі, гідності, глумлінні тощо, які не досягають рівня катування;

утриманні особи у неналежних умовах, які порушують гарантії МГП, умови є несумісними з повагою до людської гідності; спосіб і методи виконання заходів

[123] Павлюк А., Лисенко М. Воєнні злочини. Тортури (катування). URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/center/IDMGP_1-08.pdf

[124] Таран О.В. Відступ від зобов'язань за Європейською конвенцією з прав людини. Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України: *матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу* (Київ, 27 жовт. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 52–56.

позбавлення свободи піддають особу страждання або труднощам такої тяжкості, яка перевищує неминучий рівень страждань, властивих ув'язненню;

особі не гарантовано умови, здатні забезпечити її здоров'я та добробут тією мірою, що передбачає ув'язнення. Наприклад, тривале позбавлення людини їжі, води, тепла або залишення її у шкідливих для здоров'я умовах[125].

Заборона тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання закріплена в низці міжнародних документів:

– Стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права

– Стаття 3 Європейської конвенції з прав людини

– Загальна стаття 3 Женевських конвенцій

– Стаття 32 Женевських конвенцій

– Стаття 75(2) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій

– Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання

– Європейська конвенція щодо запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Ця заборона є нормою звичаєвого права та однією з небагатьох загальновизнаних **імперативних норм міжнародного права** (jus cogens). Вона застосовується до всіх осіб у будь-який час, включаючи всіх позбавлених свободи.

Співвідношення з тортурами та гуманним поводженням.

Тортури є найбільш тяжкою та навмисною формою жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження та покарання. Вони визначаються як будь-яка дія, якою особі навмисно завдається сильний біль або страждання (фізичні чи моральні) з метою отримання інформації, покарання, залякування, примусу або з будь-яких дискримінаційних причин, якщо такі біль чи страждання завдаються державною посадовою особою або за її підбурюванням, з її відома чи мовчазної згоди. Тортури стосуються не лише фізичного болю, а й психічних страждань.

Вимога гуманного поводження є всеохоплюючою концепцією, закріпленою статтею 10 МПГПП та статтею 27 ЖКІV, яка вимагає поводження з кожною позбавленою волі особою «гуманно та з повагою до гідності, притаманної людській особистості». Ця вимога конкретизується шляхом визначення дій, які їй суперечать. До таких дій безумовно належать позасудові вбивства, тортури та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання, а також різні форми сексуального насильства, включаючи зґвалтування.

Види (зафіксовані міжнародними організаціями випадки) нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження.

1. Поводження під час затримання:

[125] Стандарти розслідування воєнних злочинів (незаконне позбавлення волі та катування) / М. І. Пашковський та ін. К., 2023. С. 81. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf.

Надмірне застосування сили та залякування: непропорційна кількість співробітників поліції, часто в балаклавах, силоміць вдираються в житло або заштовхують людей в автомобілі.

Фізичне насильство: крики, залякування, удари, стусани, побиття (в тому числі різними предметами), викручування рук.

Примусове обмеження: одягання наручників, закриття обличчя мішком, шапкою, пластиковим пакетом.

2. Поводження на початковому етапі тримання під вартою:

Психологічне та фізичне катування: приниження, крики, залякування, удари струмом, відрізання пальців.

Сексуальне насильство та зґвалтування: часто із подальшою відмовою у медичній допомозі.

Умови утримання: утримання в холодних, темних камерах.

Мета: примус до визнання або отримання інформації про українські збройні сили чи інших осіб, які можуть становити «інтерес» для російських властей, або примус до співпраці.

3. Поводження на подальших етапах тримання під вартою:

Продовження катувань: застосування жорстоких побоїв із використанням гвинтівок, ударів електрошоком, удушення тросом, стрільба гумовими кулями (в тому числі у вуха), імітація страти та погрози страти членів сім'ї.

Смерть унаслідок катувань: зареєстровані випадки смерті затриманих українських цивільних осіб внаслідок катувань.

Жорстокий режим утримання: регулярні обшуки камер з розкиданням і плюванням на речі, примус до незручних поз, 3-годинне стояння як покарання за дрібні порушення.

«Церемонії приниження»: знущання та глузування над полоненими, проходження «строєм», натравлювання собак.

Приниження національної гідності: жорстокі покарання за розмову українською мовою, співання українських пісень, примус до співу російського гімну та клятви вірності російському прапору, нанесення на тіло символів «рф».

4. Нелюдські умови утримання:

Переповненість і тіснота: понад 40 осіб у кімнатах площею 20 кв. м, до 16 осіб у гаражах 16 кв. м.

Відсутність базових зручностей: відсутність світла та опалення, сон на бетонній підлозі, відсутність ліжок, матраців та постільних речей.

Антисанітарія: відсутність туалетів або відро, яке спорожнялося раз на три дні; тижні без можливості прийняти душ.

Голод і відмова в їжі та воді: дуже погане харчування, що призводило до голоду та небезпечної для життя втрати ваги, систематична відмова в їжі та воді.

Відсутність прогулянок та свіжого повітря.

Гендерні порушення: утримання жінок разом з чоловіками, примус до відвідування туалету під наглядом чоловіків-охоронців, ненадання засобів особистої гігієни.

5. Сексуальне та гендерне насильство: широке застосування: включає зґвалтування та сексуальне насильство, які розглядаються як воєнні злочини та можуть прирівнюватися до тортур.

Форми насильства: примус до переодягання/роздягання перед чоловіками-офіцерами, примус до оголення (особливо під час фільтрації та утримання під вартою), електрошок на геніталії та соски, погрози зґвалтування затриманих або членів їхніх сімей, зґвалтування.

Жертви: як жінки, так і чоловіки, переважно чоловіки, як цивільні особи, так і військовополонені.

6. Відмова в контакті із зовнішнім світом є звичайною практикою, що є важливою гарантією проти тортур та інших жорстоких видів поводження. Затримані не можуть зв'язатися з родичами чи адвокатами.

7. Відмова в медичній допомозі. Систематична відмова у медичній допомозі, включаючи звичайну медичну допомогу та ліки, а також лікування травм, отриманих внаслідок катувань. Це призводило до смерті затриманих. Відмова у медичній допомозі може прирівнюватися до тортур або нелюдського поводження, а також порушення права на життя.

За оцінками міжнародних організацій практика свавільного позбавлення волі українських цивільних осіб російською федерацією має масовий характер та демонструє ознаки систематичної, послідовної, умисної поведінки, спрямованої саме проти українських цивільних осіб.

Особи, причетні до цих дій, скоюють **воєнний злочин «незаконне позбавлення свободи» та злочин проти людяності, що полягає в «ув'язненні або іншому жорстокому позбавленні фізичної свободи з порушенням основоположних норм міжнародного права»**[126].

Нелюдське поводження, на відміну від катування, охоплює більш широкий спектр варіантів «поганого» поводження: якщо катування – це навмисне спричинення болю чи страждання, то нелюдське поводження – це не лише навмисні дії; окрім того, катування має мету (отримання зізнання або іншої інформації, примушення до дій, покарання тощо), нелюдським може бути поводження, що не має будь-яких цілей[127]. На відміну від катування, нелюдське поводження не завжди характеризується такою ознакою, як намір завдати страждання. Під час такого виду поводження рівень страждань має бути меншим, ніж у разі катування[128]. На відміну від катування, в нелюдському поводженні чи покаранні не є обов’язковим завдання таких страждань, в даному випадку має більше значення образливий і принижуючий ефект[129].

---

[126] Організація безпеки та співробітництва в Європі. Бюро ОБСЄ по демократичним інститутам та правам людини ОБСЄ S/N: 032-2011. 19 квіт. 2024 року. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/b/4/568021.pdf

[127] Орлова О.О. Катування, нелюдське та таке поводження чи покарання, що принижує людську гідність: розмежування понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2017. № 3. С. 62–68.

[128] Права людини у діяльності міліції : посібник з активних методів навчання / кол. авт. ; за заг. ред. О.Н. Ярмиша. Харків : ХНУВС, 2006. С. 27.

[129] Живка Т. С. Тлумачення понять «катування», «нелюдське поводження», «таке, що принижує гідість, поводження чи покарання» в розумінні Європейського Суду з прав людини. *Право та інновації*. 2020. № 2 (30). С. 113. DOI: 10.37772/2518-1718-2020-2(30)-17

Положення ЄКПЛ (стаття 3) та практика ЄСПЛ[130]

Європейський суд з прав людини (Суд) дотримується особливого підходу до тлумачення ***статті 3 ЄКПЛ***, яка забороняє катування та нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Суд тлумачить положення статті 3, виходячи з об'єкта та мети Конвенції як інструменту захисту окремих осіб. Його мета зробити гарантії Конвенції *практичними* та *ефективними*, а будь-яке тлумачення має відповідати загальному духу Конвенції як документа, що підтримує та просуває ідеї та цінності демократичного суспільства.

Стаття 3 закріплює одну з *найбільш фундаментальних цінностей демократичних суспільств* і є цінністю цивілізації, тісно пов'язаною з повагою до людської гідності. Заборона, передбачена статтею 3, є *абсолютною*. Від неї не допускаються жодні відступи згідно з пунктом 2 статті 15 Конвенції навіть у разі надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, або за найскладніших обставин (таких як боротьба з тероризмом, організованою злочинністю, приплив мігрантів та шукачів притулку), незалежно від поведінки відповідної особи чи характеру ймовірного злочину. Заборона катувань набула статусу jus cogens або імперативної норми в міжнародному праві.

Суд розрізняє ***катування, нелюдське поводження та поводження, що принижує гідність.***

Катування характеризується *дуже серйозними та жорстокими стражданнями* та *елементом цілеспрямованості* (навмисне заподіяння сильного болю або страждань з метою отримання інформації/зізнання, застосування покарання або залякування).

Нелюдське поводження – це поводження менш інтенсивне, ніж катування, але воно все ще спричиняє значні страждання. Наприклад, погрози катуванням, утримання в тяжких умовах та повній ізоляції з перспективою катувань.

Поводження, що принижує гідність: принижує або зневажає особу, демонструє відсутність поваги до її людської гідності, викликає почуття страху, душевного страждання чи неповноцінності, або може зламати здатність особи до морального і фізичного опору. Приниження жертви у її власних очах може бути достатнім.

У практиці ЄСПЛ існує поняття ***«мінімальний рівень жорстокості»,*** що згідно зі статтею 3 Європейської конвенції з прав людини є порогом, який необхідно досягти, щоб поводження або покарання вважалося забороненим.

Тлумачення цього поняття ЄСПЛ передбачає наступні підходи: 1) оцінка мінімального рівня є відносною і залежить від всіх обставин справи; 2) враховуються такі чинники: тривалість поводження; фізичні або психічні наслідки поводження; у деяких випадках стать, вік і стан здоров'я жертви;

[130] Незважаючи на те, що рф не є членом ЄКПЛ, це та інші її положення зазвичай цілком узгоджуються з нормами міжнародного права, тому відповідна практика та тлумачення застосовні.

3) додаткові фактори: мета, з якою було застосовано жорстоке поводження, разом із наміром або мотивацією, що стоять за ним (хоча відсутність наміру принизити чи зневажити жертву не може остаточно виключити встановлення факту порушення статті 3); контекст, у якому було заподіяно жорстоке поводження, наприклад, атмосфера підвищеної напруги та емоційності; 4) чи перебуває жертва у вразливій ситуації.

Оцінюючи, чи до особи застосовувалося жорстоке поводження, яке досягло мінімального рівня жорстокості, особливо з боку приватних осіб, Суд враховує, що поводження було наслідком умисної дії.

Тілесні ушкодження та страждання, які є результатом випадковості або необережної поведінки, не можуть розглядатися як «поводження» у розумінні статті 3 Європейської конвенції з прав людини.

Особливі умови для осіб, позбавлених свободи.

Працівники правоохоронних органів: якщо особу позбавляють свободи або вона загалом стикається з працівниками правоохоронних органів, то будь-яка поведінка останніх, що принижує людську гідність, щодо такої особи, становить порушення статті 3 Конвенції.

Умови тримання під вартою: страждання та приниження мають виходити за межі неминучого елемента страждань і приниження, пов’язаних із самим позбавленням волі. Органи влади повинні забезпечити, щоб особа утримувалася в умовах, сумісних із повагою до людської гідності, а також щоб її здоров'я та благополуччя належним чином забезпечувалися. Кумулятивний вплив умов тримання та їх тривалість також враховуються.

Приклади поводження, що принижує гідність (не обов'язково досягає рівня катувань, але перевищує мінімальний поріг жорстокості):

– тримання особи з суттєво обмеженими можливостями в неналежних умовах, де холод, надто жорстке ліжко та труднощі з доступом до вбиральні спричиняли страждання;

– примусове гоління волосся без обґрунтування або законної підстави;

– конфіскація окулярів на п'ять місяців без обґрунтування;

– примусове життя неповнолітнього іноземця без супроводу в небезпечних умовах бараків;

– тривале перебування у стані тяжкої невизначеності щодо стану здоров'я плоду вагітної жінки через зволікання медиків;

– одягання наручників під час тривалої поїздки автобусом в обставинах примусової депортації;

– ізоляція та знущання з боку інших ув'язнених через нижчий статус у тюремній ієрархії, що супроводжувалося погрозами насильства та відмовою в базових потребах;

– тримання особи в металевій клітці під час судового розгляду, що сам по собі є посяганням на людську гідність.

Таким чином, мінімальний рівень жорстокості є гнучким порогом, який оцінюється в кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин, а його перевищення веде до порушення абсолютної заборони статті 3 Конвенції[131].

1.3.2. Застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом

Одним з альтернативних діянь порушення законів та звичаїв війни є ***застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом***.

Сучасне МГП містить положення, які зобов'язують воюючі держави дотримуватися міжнародно-правових норм, що регулюють ведення війни шляхом обмеження використання чи накладення заборони застосування окремих видів зброї чи певних методів ведення бойових дій[132].

Варто відмітити, що положення міжнародно-правових актів свідомо й безперервно нехтуються та порушуються російськими військовими: обстрілюються атомні електростанції, знищуються сховища ядерних відходів, підриваються гідроелектростанції, скидаються фосфорні бомби – цей перелік не є вичерпним у характеристиці масштабів злочинної діяльності росії під час війни проти України. Кримінально-правове розуміння «заборони» (заборона застосування передбачених міжнародним правом засобів ведення війни) у цьому аспекті зводиться до недопущення дій, здатних спричиняти шкоду особі, суспільству, державі – під правову охорону взято цінності, які визнаються суспільством чи більшою його частиною. І саме ступінь суспільної небезпечності зумовлює криміналізацію протиправності тієї чи іншої поведінки. Протиправність діянь, пов'язаних із використанням окремих засобів ведення війни, полягає саме в тому, що вони порушують визначені джерелами міжнародного права принципи і правила війни.

У вітчизняній доктрині *заборона* визначається як: 1) державно-владні стримувальні засоби, які під впливом відповідальності мають стримувати можливі протиправні дії, які спричиняють шкоду як особистим, так і суспільним інтересам і як певну форму правового обмеження[133]; 2) як вид обмежень права, оскільки заборона покладає на суб'єкта конкретного правопорушення обов'язок не здійснювати певні дії, які здатні завдати шкоду особистості або суспільству загалом[134]. Саме в процесі криміналізації заборона як соціальна вимога виражає

---

[131] Посібник зі статті 3 Європейської конвенції з прав людини. Оновлено 31 серпня 2024 року. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2025. URL: https://ks.echr.coe.int.

[132] Ботнаренко І. А., Крижна В. В. Засоби ведення війни як предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 Кримінального кодексу України (порушення законів та звичаїв війни). *Нове українське право*. 2024. № 2. С. 122–131.

[133] Байбак О. І. Обмеження як елемент правового становища судді: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2019. Серія ПРАВО. Випуск 54. Том 2Т. С. 28.

[134] Кожевникова В. Співвідношення правової категорії «обмеження» з іншими правовими категоріями у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 19.

зміст кримінально-правової норми як державно-владного волевиявлення, що і визначає коло діянь, заборонених законом.

Відповідно до п. 1 підрозділу 1 розділу І Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 р. № 164, МГП – це система міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права й обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм[135].

Під *засобами ведення війни* розуміють зброю, яка застосовується збройними силами воюючих для знищення живої сили та військової техніки супротивника[136]. Засоби ведення війни – предмети, речовини та гази, що використовується збройними силами для знищення противника або при-душення його сили і здатності до опору, завдання шкоди довкіллю[137].

У науковій літературі засоби ведення війни характеризуються як предмети, речовини та гази, що використовуються збройними силами для знищення противника або придушення його сили і здатності до опору, завдання шкоди довкіллю. Ці предмети, речовини та гази можуть бути спеціально створені як різновиди зброї чи військової техніки або ж лише фактично використовуватися як зброя[138].

Заборони застосування певних засобів ведення війни закріплені у:

- ✓ IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї від 18 жовтня 1907 р.;
- ✓ Женевському протоколі про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів і рідин та бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р.;
- ✓ Конвенції про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10 грудня 1976 р.;
- ✓ Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що заподіюють надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, від 10 жовтня 1980 р.;
- ✓ Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р.;
- ✓ Протоколі про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 р. (Протокол II з

---

[135] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Мін. оборони України від 23 березня 2017 р. № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Te

[136] Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. Одеса : Видавни-цтво «Юридика», 2023. С. 52.

[137] Гальцова В. В. Злочини проти миру і міжнародного правопорядку : лекції / В. В. Гальцова. За ред. докт. юрид. наук, проф. Панова М. І. Харків : Юрайт, 2019. С. 71-72.

[138] Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, від 21 грудня 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text

поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію;

- ✓ Конвенції про заборону застосування, складування запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їх знищення від 18 вересня 1997 р.;
- ✓ ДП I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів;
- ✓ інших нормативних актах.

В зазначених заборонах закріплено вимоги для сторін збройного конфлікту про дотримання таких положень:

а) вимоги людинолюбства стоять вище за потреби сторін у процесі ведення війни; державам у період воєнних дій потрібно ставити єдину мету, що полягає у послабленні сил противника;

б) для досягнення мети у війні достатньо виводити найбільше людей з ладу (ранити), а не обов'язково знищувати;

в) використання зброї, що завдає невиправданих страждань ворогові або робить смерть неминучою, визнається таким, що суперечить законній меті ведення війни;

г) застосування вищезгаданої зброї перебуває у протиріччі з вимогами людинолюбства[139].

Відповідно до положень ДП I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (ст. 35. Основні норми), у разі будь-якого збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, вибирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим[140].

Саме тому військовослужбовці обмежені у виборі способів і методів ведення воєнних дій. За недотримання зазначеного принципу МГП (який справедливо вважається основоположним), військовослужбовці несуть відповідальність. Відповідно до п.п. 2, 3 ст. 35 ДП, сторонам, що перебувають у конфлікті, ***заборонено***:

1) застосовувати зброю, снаряди, речовини й методи ведення воєнних дій, здатні завдати надмірних пошкоджень або надмірних страждань;

2) заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу. Зазначена заборона є загальною.

Інші види заборон стосуються конкретних видів засобів ведення війни, а саме під заборону підпадає: зброя «невибіркової» дії, напалмові, кулькові, касетні,

---

[139] Зубанський М. К. Правові обмеження у виборі методів і засобів ведення війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2023. Серія ПРАВО. Вип. 78. Ч. 2. С. 180–185. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.28

[140] Зубанський М. К. Правові обмеження у виборі методів і засобів ведення війни. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету,* 2023. Серія ПРАВО. Вип. 78. Ч. 2. С. 180–185. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.28

фосфорні бомби, нейтронна бомба, зброя, що ранить уламками, які не виявляються, міни-пастки тощо[141]. Так, відповідно до п. 3 ст. 3 Протоколу II «Про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв» 1996 р., що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію, забороняється за будь-яких обставин застосовувати будь-яку міну, міну-пастку чи інший пристрій, призначений для того, щоб наносити або здатний завдавати надмірних ушкоджень чи невиправданих страждань[142].

Крім заборон, передбачених спеціальними конвенціями, особливо забороняється:

a) застосовувати отруту або отруєну зброю;

b) віроломно вбивати чи ранити осіб, що належать до нації або армії супротивника;

c) вбивати чи ранити супротивника, який, склавши зброю або більше не маючи засобів захисту, беззастережно здався;

d) оголошувати, що жодної пощади не буде;

e) застосовувати зброю, снаряди або речовини, здатні завдати зайві страждання;

f) неналежним чином використовувати прапор парламентера, національний прапор чи військові знаки розрізнення та форму ворога, а також відмітні знаки за Женевською конвенцією;

g) знищувати або захоплювати власність ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагається військовою необхідністю;

h) оголошувати скасованими, призупиненими або неприйнятними для розгляду у суді права і позови громадян супротивної сторони. Воюючій стороні також забороняється примушувати громадян супротивної сторони брати участь у військових діях, спрямованих проти їхньої власної держави, навіть у випадку, якщо вони перебували на службі такої воюючої сторони до початку війни (ст. 23 Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі).

Зауважимо, лише одним із видів зброї, яку МГП забороняє, проте яка з початку повномасштабного вторгнення в Україну використовується рф, є касетні боєприпаси (ракети реактивних систем залпового вогню «Ураган», «Смерч», «Торнадо-С», ракетні комплекси «Точка» та «Іскандер-М», а також бомби РБК-500 з боєприпасами ПТАБ-1М). Зокрема, лише 24 лютого 2022 року країна-агресор застосувала балістичну ракету серії 9М79 «Точка» з касетною боєголовкою 9Н123, якою було уражено Центральну міську лікарню м. Вугледар Донецької області та

[141] Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. Одеса : Видавни-цтво «Юридика», 2023. С. 52.

[142] Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року, що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважа-тися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію: прийн. Законом України No 1084-XIV (184-14) від 21.09.1999 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_310#Text

вбито 4 і поранено 10 осіб[143]. Їх використання заборонено Конвенцією про касетні боєприпаси від 19–30 травня 2008 р. (Україна, на жаль, не приєдналася до цієї Конвенції – прим. авт.) через потенційну небезпеку для цивільного населення. Відповідно до міжнародного документа, «касетний боєприпас» означає звичайний боєприпас, який призначений для розкидання або вивільнення розривних суббоєприпасів, кожен з яких має вагу менше за 20 кілограмів, і містить ці розривні суббоєприпаси[144].

Відповідно до норм МГП, ***повністю заборонені*** такі засоби ведення війни:

1) вибухові та запальні кулі;

2) кулі, які повертаються або сплющуються в людському тілі;

3) отрута й отруєна зброя;

4) задушливі, отруйні й інші гази, рідини та процеси;

5) біологічна зброя;

6) засоби впливу на природне середовище, які мають широку довготривалу дію як засоби руйнування, нанесення шкоди або завдання шкоди іншій державі;

7) будь-яка зброя, основна дія якої полягає в нанесенні пошкоджень осколками, які не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів[145].

Відповідно до п. «а» ст. 23 V Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї «Положення про закони і звичаї війни на суходолі» від 18.10.1907, ***особливу заборону*** становить застосовування отрути або отруєної зброї[146].

Усі види забороненої зброї поділяють на дві групи: зброю масового ураження та звичайну зброю, яка завдає надмірні страждання та зайві ушкодження[147].

Зброя масового ураження – це зброя, що має невибірковий характер і завдає зайві ушкодження та надмірні страждання, а також здатна завдавати широкомасштабної, серйозної і довготривалої шкоди навколишньому середовищу (хімічна, біологічна та ядерна зброя)[148].

У ДП до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, а саме в ст. 1 Протоколу про засліплюючу лазерну зброю (Протокол IV) закріплено положення про заборону застосовування лазерної зброї, спеціально призначеної для використання в бойових діях виключно або в тому числі для того, щоб спричинити постійну сліпоту органам зору людини,

---

[143] Донецька ОДА: у Вугледарі снаряди потрапили в лікарню, 4 загиблих, 10 – поранених. 24 лютого 2022 р. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-vuhledar-obstril-likarni/31721399.html

[144] Конвенція про касетні боєприпаси (прийнята на Дипломатичній конференції для ухва-лення конвенції з касетних боєприпасів, Дублін, 19–30 травня 2008 року). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cluster_munitions.shtm

[145] Громовенко К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник / К. В. Громовенко, М. В. Грушко, К. В. Мануїлова. Одеса : Видавни-цтво «Юридика», 2023. С. 52–53.

[146] Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

[147] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. Київ : ФОП Голембовська О. О. С. 56.

[148] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. Київ : ФОП Голембовська О. О. С. 58.

яка не використовує оптичні пристрої, тобто незахищеним органам зору або органам зору, які мають пристрої для корекції зору[149].

Відповідно до положень зазначеної вище Інструкції (затв. наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 р. № 164), під час воєнних дій забороняється застосовувати такі засоби:

– розривні кулі та кулі, що легко розвертаються або сплющуються в тілі людини (кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи);

– бактеріологічну (біологічну) і токсичну зброю; – будь-яку зброю, дія якої полягає у завданні ураження осколками, що не виявляються в людському тілі рентгенівськими променями;

– міни, призначені для вибуху від присутності, близькості або безпосереднього впливу людини, які виводять з ладу, калічать або вбивають одного або кількох людей;

– будь-які міни, що самодеактивуються, оснащені елементом невилучення, який може функціонувати після того, як міна втратила спроможність до спрацювання;

– міни-пастки (будь-які пристрої чи матеріали, інші, ніж протипіхотні міни, які спроєктовані, сконструйовані чи пристосовані для того, щоб убивати чи завдавати ушкоджень, і які спрацьовують раптово, коли людина торкається чи наближається до начебто нешкідливого предмета або здійснює, здавалося б, безпечну дію), що якимось чином сполучені або асоціюються з міжнародно визнаними захисними емблемами, знаками чи сигналами, а також з іншими предметами (об’єктами), які не становлять небезпеки для людини (пораненими або померлими, медичним обладнанням, дитячими іграшками тощо);

– дистанційні міни, встановлення яких не відповідає визначеним технічним вимогам (додаток 3);

– торпеди без пристрою самоліквідації;

– автоматичні підводні контактні міни, які закріплені на мінрепах, коли вони перестають бути безпечними, якщо зриваються з якоря;

– лазерну зброю, що призначена для заподіяння постійної сліпоти органам зору людини, яка не використовує оптичні прилади;

– засоби впливу на природне середовище, що має довгострокові серйозні наслідки руйнації;

– запалювальні засоби проти цивільного населення й цивільних об’єктів, а також для знищення лісів та іншого виду рослинного покриву, за винятком випадків, зазначених в Основних вимогах Протоколу III «Про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї» до Конвенції ООН 1980 р. про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які

[149] Додатковий протокол до Конвенції про заборону або обмеження застосування кон-кретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушко-джень або мають невибіркову дію, від 13 жовтня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_894#Tex

можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію» (розділ VII)[150].

У нормах договірного та звичаєвого міжнародного гуманітарного права закріплено положення про невибірковість дії засобів ведення війни як критерію заборони їх використання. Зокрема, відповідно до частин 4, 5 статті 51 ДП I, *невибірковість* притаманна таким засобам і методам:

1) які не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти (пункт b, частина 4);

2) наслідки яких не можуть бути обмежені, а отже, у кожному випадку уражають воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх (пункт c, частина 4);

3) що використовуються під час бомбардування, за якого як єдиний воєнний об'єкт розглядається низка явно пов'язаних один з одним і розрізнюваних воєнних об'єктів, розміщених у місті, селі чи в іншому районі, де сконцентровані цивільні особи або цивільні об'єкти (пункт a, частина 5).

Заборона використовувати зброю невибіркової дії також міститься у Звичаєвих нормах міжнародного гуманітарного права (норма 71)[151].

Для визначення, чи має застосований вид озброєння невибіркову дію, потрібно звертати увагу на такі критерії:

а) його дія не є лімітованою у розумінні здійснення прямого та точкового нападів на об'єкт;

б) наслідки його застосування неможливо спрогнозувати на етапі планування атаки та вибору засобів ведення війни;

в) має значну сферу ураження через характеристики цього озброєння чи неможливість здійснювати контроль над його дією (наприклад, щодо фактів застосування біологічної зброї);

г) обов'язково створює ризик надмірного страждання цивільних осіб[152].

Критерій невибірковості не є сам по собі достатньо визначеним, оскільки до кінця не зрозуміло, чи розглядається така зброя лише через сам факт відсутності вибірковості (тобто здатності вражати лише комбатантів) або тому, що це може призвести до втрат серед цивільного населення пропорційно військовій перевазі, отриманої завдяки використанню зброї.

Щодо залучення авіації як засобу для досягнення будь-яких воєнних цілей, зазначимо таке. Їх залучення допускається, однак із певними обмеженнями. Зокрема, положеннями Інструкції (ч. 1 ст. 3) передбачено:

а) забороняється здійснювати напади невибіркового характеру, тобто такі, які не спрямовані на конкретні військові об'єкти;

б) за яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти;

---

[150] Кожевникова В. Співвідношення правової категорії «обмеження» з іншими правовими категоріями у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 18–21.

[151] Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатовський. Одеса : Фенікс, 2017. С. 21.

[152] Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатовський. Одеса : Фенікс, 2017. С. 22.

в) за яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені і які в кожному такому випадку поражають військові об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх[153].

Таким чином, *забороненими засобами ведення воєнних дій* є будь-які види зброї, а також інші засоби, застосування яких суперечить принципам і нормам МГП, що діють під час збройного конфлікту.

Критеріями заборони засобів ведення війни, згідно з положеннями МГП, є: 1) невибірковість дії; 2) завдання надмірної шкоди та зайвих страждань; 3) завдання масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу.

Не можна не погодитись з А. І. Олексюк щодо наявності недоліку в договірному праві, що виявився в невизначенні чітких критеріїв «зайвих» страждань і «надмірних» ушкоджень, а тому науковець пропонує шукати й дотримуватися балансу між військовою необхідністю та гуманністю[154]. Баланс, про який говорить А. І. Олексюк, передбачений у принципах МГП, що регламентують здійснення військових операцій і призначені для захисту цивільних осіб від наслідків воєнних дій (принцип розрізнення – розрізнення між цивільними особами і комбатантами, цивільними об'єктами і військовими цілями; принцип пропорційності / сумірності – заборона нападів, від яких можна очікувати спричинення випадкової загибелі цивільного населення або поранення цивільних осіб; принцип обережності – прийняття запобіжних заходів: вибір таких засобів і методів нападу, які дадуть змогу уникнути випадкових втрат серед цивільного населення та випадкової шкоди цивільним об'єктам)[155].

Разом із тим, зазначені поняття повинні бути чітко окреслені в законодавстві, оскільки їх недостатня врегульованість і певна «абстрактність» утверджує двозначне трактування, що недопустимо, оскільки «чим більший рівень невизначеності, тим більший потенціал безкарності»[156].

Ще раніше було проведене спеціальне статистичне лікарське дослідження (під контролем Міжнародного Комітету Червоного Хреста) страждань щодо цілі виведення противника зі строю. Це дослідження надало такі висновки: зброя спричинює зайві страждання, якщо її застосування призводить до:

а) конкретної чи постійної інвалідності або спотворення;

б) рівня смертності понад 25% на полі бою або 5% у госпіталях;

---

[153] Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітар-ного права у Збройних Силах України : наказ Мін. оборони України від 23 березня 2017 р. No 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Te

[154] Олексюк А. І. Засоби ведення воєнних дій, що заборонені нормами міжнародного гума-нітарного права. *Міжнародне право в період турбулентності міжнародних відносин*: збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. інтернет-конференції (м. Одеса, 19 листоп. 2021 р.) / за ред. М. Р. Аракеляна ; уклад.: О. В. Бігняк, Б. В. Бабін, О. О. Сурілова та ін. Одеса : Видав-ничий дім «Гельветика», 2021. С. 167–168.

[155] Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник для закладів середньої освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель; за ред. радника президента Товариства Червоного Хреста України з міжнародного гуманітарного права, канд. юрид. наук Т. Короткого. Київ, УГСПЛ; Одеса : Фенікс, 2019. С. 26.

[156] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. Київ : ФОП Голембовська О. О. С. 67.

в) поранень третього ступеня (що прорізають нижній покрив на глибину понад 10 см та утворюють порожнину) у більше ніж 10% жертв зіткнення;

г) незворотних пошкоджень, для яких не існує ліків чи методів лікування[157].

Заборона засобів ведення війни у спосіб, що може завдати зайвих ушкоджень чи непотрібних страждань, віддзеркалює дотримання міжнародного принципу гуманності, що стосується фізичного впливу зброї на людську ціль, «пошкодження» належить до об'єктивних, фізично спостережуваних ефектів, а «страждання» – до суб'єктивних психологічних ефектів, які відчуває ціль. Мета зазначеного принципу полягає в сприянні тому, щоб поранення та страждання, завдані комбатантам, були не більшими, ніж це необхідно для того, щоб вивести цих комбатантів з ладу в умовах нападу, під час якого відбуваються поранення або страждання[158].

Як наголошує Ж. де Прьо, ***завданням бою є роззброєння ворога, тому забороняється використовувати будь-які засоби чи методи, що перевищують те, що є мінімально необхідним для виведення супротивника з бою***[159].

1.3.3. Віддання наказу про вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 438 КК

Стаття 438 КК України встановлює кримінальну відповідальність за *віддання наказу про вчинення таких дій* (особлива форма).

Наказ – це пряма вимога у вигляді розпорядження, вказівки, команди тощо[160]. Наказ може бути виданий письмово чи усно, зокрема з використанням технічних засобів зв'язку.

Наказ – це обов'язкова для виконання вимога командира (начальника) розпорядчого характеру про вчинення або невчинення підлеглим певних дій. Для встановлення такої форми вчинення кримінального правопорушення необхідно переконатися щодо змісту наказу, а також встановити суб'єктів його віддання та отримання. Відповідно до МГП комбатант зобов'язаний відмовитися виконувати явно незаконний наказ. Той факт, що підлеглий вчинив кримінальне правопорушення за наказом начальника, не звільняє підлеглого від кримінальної відповідальності, якщо він знав, що дія, про вчинення якої було віддано наказ, має незаконний характер, або якщо він повинен був про це знати через явно незаконний характер дії, яку йому було наказано вчинити. Віддання наказу про вчинення таких дій означає висунення уповноваженою особою вимоги підлеглому про жорстоке

---

[157] The SYRUS Project, Towards a determination of which weapons cause «superfluous injury or unnecessary suffering» / ed. By R. Coupland. Genev, 1997. P. 15–25.

[158] Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. Київ : ФОП Голембовська О. О. С. 116.

[159] Preux J. de. Protocol I – Article 36 – New Weapons / Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B. (eds.). Commentary to the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Amsterdam: Martinus Nijhoff, 1987. P. 421–480. С. 400.

[160] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. С. 1261.

поводження з військовополоненими або цивільним населенням[161]. Цією уповноваженою особою може бути військовий начальник (командир) або особа, що виконує функції командира у незаконному збройному формуванні в контексті ЗКНМХ[162].

Ознаками наказу, що відрізняють його від інших тотожних понять, є: 1) вимога, що міститься в наказі, має розпорядчий характер і виражена в категоричній формі; 2) особа, яка віддає наказ, уповноважена на його віддання, а виконання наказу є обов'язком особи, якій він адресований; 3) наказ може бути відданий як одноособово, так і групою осіб (колегіально); 4) наказ може віддаватися в письмовій, усній формах, за допомогою засобів зв'язку; 5) наказ відрізняється від інших юридичних актів[163].

Накази про вчинення дій, описаних у ч. 1 ст. 438 КК, є кримінально протиправними, оскільки порушують норми МГП, тому не належать до обов'язкових для виконання законних наказів. До кримінальної відповідальності в цьому випадку слід притягати як особу, що віддавала такий наказ, так і особу, яка його виконувала[164].

Отже, *суб'єктом віддання наказу* може бути:

1) військовий начальник (командир);

2) особа, яка діє як військовий начальник/командир (наділена фактичною владою віддавати накази підлеглим).

Тобто це особа, яка має офіційні повноваження щодо керівництва та контролю за регулярними й іррегулярними ЗС, зокрема парамілітарними організаціями (мають військовий характер, але формально не входять до офіційних ЗС; це можуть бути, наприклад, підрозділи поліції або незаконні формування на кшталт збройних рухів опору, терористичних організацій тощо) або особа, яка фактично володіє повноваженнями (наділена фактичною владою) віддавати такі накази підлеглим.

Оскільки, відповідно до ч. 1 ст. 438 КК, віддання наказу про вчинення діянь, які є порушенням законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, є окремою формою вчинення злочину, то дії осіб, що віддали такі накази, їх мають кваліфікувати безпосередньо за ч. 1 ст. 438 КК з інкримінуванням зазначеної форми вчинення кримінального правопорушення та без інкримінування підбурювання до (вчинення цього протиправного діяння в іншій його формі) іншої форми вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК. У цьому випадку

---

[161] Методичні рекомендації «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина». Укл.: Пашковський М.І., Крапивін Є. О., Яворська В. В. та ін. К., 2023. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf.

[162] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу Украї-ни / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.– 10-те вид., переробл. та допов.– Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 1338.

[163] Навроцький Д.М. Поняття наказу (розпорядження) та його види в кримінальному праві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9-2(2). С. 78.

[164] Кваліфікація та розслідування жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням : метод. рек. / І. А. Ботнаренко, О. О. Бурнос, А. А. Вознюк та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2025. 107 с. С. 27.

вчинене особою діяння є посяганням на одне правове благо, що виключає можливість кваліфікації її поведінки як ідеальної сукупності злочинів[165].

Додаткової кваліфікації дії осіб, які віддали наказ про вчинення діянь, що становлять порушення законів і звичаїв війни, за ч. 3 чи 5 ст. 27 КК та ч. 1 ст. 438 КК, якщо, крім віддання наказу, вони вчиняли ще й організаційні чи пособницькі дії, не потребують.

Підтвердженням віддання військовослужбовцям рф наказів про порушення законів і звичаїв війни під час військової агресії рф проти України є такий приклад. *Заступник командира роти з озброєння військової частини ЗС рф ОСОБА_1 у період з 9 до 28 березня 2022 р., перебуваючи на території окупованого с. Лук'янівка Броварського району Київської обл., користуючись своїми владними повноваженнями та можливостями, надавав злочинні накази підлеглим військовослужбовцям ЗС рф щодо жорстокого поводження з цивільним населенням зазначеного населеного пункту, незаконного присвоєння та знищення їхнього майна, а також вчинення інших дій, що порушують закони та звичаї війни*[166].

Іншим прикладом є *дії військовослужбовця ЗС рф Особа-3 у порушення ст. 52 ДП, ст. 25 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, яке є Додатком до IV Конвенції про закони та звичаї війни на суходолі від 18.10.1907, які полягали у відданні наказу оператору-навіднику танку Особі-6 здійснити прицільний постріл осколково-фугасним снарядом по житловому багатоповерховому будинку, тобто по об'єкту, що не є військовою ціллю та не використовується для військових потреб*[167]

Віддання наказу про вчинення дій, описаних у ч. 1 ст. 438 КК, є *закінченим злочином* з моменту висунення вимоги підлеглому, а не її виконання. Тобто, це злочин із формальним складом, вчинення якого можливе у формі керування підлеглими з боку відповідної службової особи під час збройного конфлікту з метою вчинення злочинних дій.

Поняття «наказ» у цьому випадку є родовим щодо інших актів управління (розпоряджень, директив, вказівок, постанов тощо). Відповідно до ч. 2 ст. 41 КК України наказ або розпорядження є законними, якщо вони віддані відповідною особою в належному порядку та в межах її повноважень і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав та свобод людини і громадянина. За своїм змістом наказ повинен відповідати повноваженням особи, що віддала його. Повноваження службової особи може бути встановлено відповідними нормативно-правовими актами, зокрема, Статутом внутрішньої служби Збройних Сил України, положеннями про Міністерство оборони України, про Генеральний штаб ЗСУ. Згідно ч. 2 ст. 60 Конституції України «за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає

---

[165] Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. С. 1338.

[166] Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 15 липня 2022 р. Справа № 760/6123/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105351544

[167] Вирок Деснянського районного суду міста Чернігова від 11 квітня 2023 р. Справа № 750/6470/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110135338

юридична відповідальність». Враховуючи те, що зміст наказу, що розглядається, спрямований на порушення законів і звичаїв війни, він є явно злочинним, тому кримінально-правова оцінка стосується саме віддання явно злочинного наказу, а не будь-якого незаконного. Підтвердженням цього є положення ст. 33 Римського статуту, де зазначено, що «накази про вчинення злочину геноциду або злочину проти людяності є явно незаконними»[168].

1.3.4. Інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України

Під час імплементації в національне кримінальне законодавство положень щодо відповідальності за порушення законів та звичаїв війни використано «змішану» систему їх типізації, тобто на основі національної концепції кримінального права (визначення конкретних злочинних діянь), так і міжнародного права (посилання загального порядку). Це стосується й «інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ». Конкретний зміст цих ознак можна з'ясувати шляхом визначення змісту відповідних міжнародних договорів України. В зв'язку з цим виникає питання щодо допустимості бланкетних ознак у диспозиції кримінально-правової норми, оскільки в Україні, як і в інших державах континентальної системи права, кримінальне право може бути застосовано у разі, якщо діяння передбачено у нормі закону та містить чіткі положення щодо характеру такого діяння і тяжкості покарання, що зумовлено принципом nulla pena sine lege (немає злочину без зазначення щодо нього в законі)[169].

Ключова стаття, на якій сьогодні базуються обвинувачення у воєнних злочинах – 438 КК України, містить у собі перелік семи складів воєнних злочинів і потім зазначає «та інші порушення законів та звичаїв війни». По суті оце положення відсилає до всього масиву міжнародних правових норм, які сьогодні існують, як в межах гуманітарного права, так і в межах міжнародного права прав людини. Така відсилка вимагає від правоохоронних органів – прокурорів, слідчих, суддів, знання всіх норм міжнародного гуманітарного та кримінального права. Слідчий має розуміти, як йому обґрунтувати обвинувачення за всім тим масивом нормативно-правових актів, які сьогодні існують у всіх галузях міжнародного права. Це дуже складно зробити, бо потребує суттєвих експертних та професійних зусиль.

Крім того, є ще статті – 433 КК України «Насильство над населенням у районі воєнних дій», 434 КК України «Погане поводження з військовополоненими», 435

---

[168] Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text; Rome Statute of the International Criminal Court. 17 July 1998. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pd

[169] Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. академ. ім. Ярослава Мудрого. м. Харків, 2008. С. 107.

КК України «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею», 439 КК України «Застосування зброї масового знищення».

Цей перелік не відповідає тому переліку, який є в Женевських конвенціях та у 8 статті Римського Статуту. Ці положення варто імплементувати у КК України. Тому що стаття 1 Кримінального кодексу визначає, що «злочинність і караність визначається виключно цим Кримінальним кодексом». Тож відсутність чіткого переліку ускладнює роботу як захисту, так обвинуваченню[170].

Відсутність у ст. 438 КК України вичерпного переліку воєнних злочинів, як і чіткого визначення їх ознак, саме собою не порушує положення ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки національні суди можуть і навіть повинні визначати ознаки тих чи інших воєнних злочинів з урахуванням того, як вони розуміються у сучасному міжнародному праві[171]. Обов'язковою умовою кваліфікації того чи іншого діяння як «іншого порушення законів та звичаїв війни» відповідно до ст. 438 КК України є необхідність ідентифікації порушеного положення міжнародного договору, ратифікованого Україною[172].

Інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ – напади не вибіркового характеру, наслідками яких можуть бути ураження не тільки військових, а й цивільних об'єктів; примус, використання природних умов і явищ для досягнення переваги над противником за допомогою ведення геофізичної та метеорологічної війни (землетруси, урагани, лавини, зсуви, цунамі тощо), використання будь-яких засобів впливу на природне середовище, зокрема на біоту, літосферу, гідросферу, атмосферу або космічний простір; примушування комбатантів ворога брати участь у воєнних діях, спрямованих проти їх держав; порушення недоторканності парламентарів; порушення договору про перемир'я; взяття у полон представників санітарного складу, священнослужителів та інших категорій осіб, які користуються спеціальним захистом; незаконне користування парламентськими чи національними прапорами, військовими відзнаками і форменим одягом ворога тощо[173].

До цієї форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення передусім належить жорстоке поводження з особами, що перебувають під

[170] П'ять проблем на шляху покарання воєнних злочинців. Що пропонують судді, прокурори та адвокати? Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/p-iat-problem-na-shliakhu-pokarannia-voiennykh-zlochyntsiv-shcho-proponuiut-suddi-prokurory-ta-advokaty

[171] Антонюк Н. О., Мазур М. І. Інші порушення законів та звичаїв війни (проблеми тлумачення та застосування ст. 438 Кримінального кодексу України). *Право України*. 2023. № 5. С. 101-116. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001430744.

[172] Антонюк Н. О., Мазур М. І. Інші порушення законів та звичаїв війни (проблеми тлумачення та застосування ст. 438 Кримінального кодексу України). *Право України*. 2023. № 5. С. 108. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001430744.

[173] Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Чернівці, 2022. С. 308.

захистом, окрім військовополонених і цивільного населення (наприклад, з медичним персоналом), а також застосування заборонених методів війни[174].

До інших порушень законів та звичаїв війни відносять примушування підданих ворога брати участь у військових діях, спрямованих проти їх країн; порушення недоторканності парламентерів; порушення договору про перемир'я; взяття в полон представників санітарного складу, священнослужителів та деяких інших категорій осіб, які користуються спеціальним захистом; незаконне користування парламентськими чи національними прапорами, військовими відзнаками і форменим одягом ворога, знищення культурних цінностей та споруд, головним призначенням яких є збереження цих цінностей (музеї, бібліотеки, архіви) тощо[175].

Витяг із матеріалів судового провадження: *№ 1-кп/650/69/24 від 29 квітня 2024 року Великоолександрівського районного суду Херсонської області: «…за результатами досудового розслідування встановлено, що на початку липня 2022 року (більш точний час не встановлено в ході досудового розслідування) військовослужбовець зс рф ОСОБА_6, без добровільної згоди на це потерпілої зайшов на територію домоволодіння в будинок за адресою: АДРЕСА_2 в якому проживала цивільна особа ОСОБА_5.*

Перебуваючи в будинку зазначеного домоволодіння, у військовослужбовця зс рф ОСОБА_6 виник умисел на вчинення насильницьких дій сексуального характеру стосовно ОСОБА_5.

Маючи на меті залякати ОСОБА_5 та таким чином подолати її опір, ліг на потерпілу ОСОБА_5 та почав погрожувати, що у випадку відмови вступити з ним в статевий зв'язок всі військовослужбовці зс рф, що знаходяться на території населеного пункту Великоолександрівської територіальної громади, будуть її ґвалтувати, після чого залишив територію вищезазначеного домоволодіння. Протягом наступних чотирьох днів військовослужбовець зс рф ОСОБА_6 приходив в будинок, де перебувала ОСОБА_5, погрожував вчиненням сексуального насилля з метою подолання будь-якого супротиву та морального виснаження.

На початку липня 2022 року (більш точний час не встановлено в ході досудового розслідування) військовослужбовець зс рф ОСОБА_6, усвідомлюючи, що ОСОБА_5 не бере активної участі в бойових діях, на неї поширюються положення Конвенції і що відповідно до положень частини другої статті 27 Конвенції, згідно з якою жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь і, зокрема, захисту від зґвалтування чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність, без дозволу ОСОБА_5 зайшов на територію домоволодіння в будинок, в якому проживає остання.

Перебуваючи в зазначеному будинку, військовослужбовець зс рф ОСОБА_6, реалізуючи свій умисел на вчинення дій сексуального характеру щодо ОСОБА_5,

---

[174] Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернєя, М. С. Цуцкіридзе, А.А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. С. 60.

[175] Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. С. 892.

без добровільної згоди останньої, розуміючи, що своїми попередніми діями та погрозами повністю подолав будь-який супротив з боку ОСОБА_5, яка не виконувала та не сприяла виконанню будь-яких бойових задач, була одягнена у цивільний одяг, займалася цивільними справами, не мала можливості чинити опір та буде підкорюватись будь-яким його вимогам внаслідок загрози її життю, погрожуючи потерпілій ОСОБА_5 фізичною розправою, вчинив дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним проникненням в тіло ОСОБА_5 з використанням геніталій, без її добровільної на це згоди, внаслідок чого принизив її честь, гідність та спричинив фізичний біль і моральні страждання.

У подальшому військовослужбовець зс рф ОСОБА_6, усвідомлюючи беззахисний та безпорадний стан ОСОБА_5 через неможливість виїхати з окупованої військовослужбовцями зс рф території населеного пункту АДРЕСА_2 , розумів, що своїми попередніми діями та погрозами повністю подолав будь-який супротив з боку ОСОБА_5, у зв'язку з чим з початку липня 2022 року (більш точний час не встановлено в ході досудового розслідування) почав майже кожного дня проживати в будинку ОСОБА_5 та вчиняти відносно неї дії сексуального характеру.

Указані протиправні дії військовослужбовець зс рф ОСОБА_6 здійснював до початку серпня 2022 року (більш точний час не встановлено в ході досудового розслідування) у будинку за адресою: АДРЕСА_2, де проживала ОСОБА_5, та в будинку за адресою: АДРЕСА_3 до дня (більш точна дата не встановлена в ході досудового розслідування), коли останній виїхав з території населеного пункту.

Отже, суд встановив, що військовослужбовець зс рф ОСОБА_6 здійснював дії, спрямовані на приниження честі цивільних осіб, вчиняв залякування шляхом погроз фізичною розправою над цивільним населенням, а також вчинив акт сексуального насильства, що є порушенням статті 27 Конвенції.

Кримінально-правова кваліфікація дій обвинуваченого ОСОБА_6 органом досудового розслідування визначена за частиною першою статті 438 КК України як ***інше порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ,*** *що полягало у зґвалтуванні, застосуванні фізичного та морального примусу, у тому числі залякуванні шляхом погроз фізичною розправою цивільного населення, тобто у порушення частини другої статті 27 Конвенції про захист цивільного населення під час війни, підписаної у м. Женеві 12 серпня 1949 року, частини другої статті 75, частини першої статті 76 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року»*[176]

До ***інших серйозних порушень законів і звичаїв***, що застосовуються в МЗК у встановлених рамках МП (п. b ч. 2 ст. 8 РС МКС), належать:

а) умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;

[176] Вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024 р. Справа № 650/1870/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/

б) умисне спрямування нападів на цивільні об’єкти, тобто об’єкти, що не є військовими цілями;

в) умисне спрямування нападів на персонал, об’єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об’єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об’єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів;

г) умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об’єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою;

д) напад на незахищені й такі, що не є військовими цілями, міста, села, помешкання або будівлі чи їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів;

е) вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався;

є) неналежне використання прапора парламентера, прапора чи військових знаків розрізнення та форми ворога або Організації Об’єднаних Націй, а також розпізнавальних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком чого є смерть або заподіяння особі серйозних ушкоджень;

ж) переміщення, прямо чи опосередковано, окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території;

з) умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам’ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями;

и) заподіяння особам, які перебувають під владою ворожої сторони, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, які не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров’ю такої особи чи осіб;

і) віроломне вбивство або поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії;

й) заява про те, що пощади не буде;

к) знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються воєнною необхідністю;

л) оголошення скасованими, призупиненими або недопустимими в суді прав і позовів громадян ворожої сторони;

м) примушення громадян ворожої сторони до участі у воєнних діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни;

н) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом;

о) застосування отрути або отруєної зброї;

п) застосування задушливих, отруйних або інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи засобів;

р) застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких, як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи;

с) застосування зброї, боєприпасів і матеріалів, а також методів ведення війни такого характеру, які спричиняють надмірні ушкодження чи непотрібні страждання або які за своєю суттю є невибірковими в порушення норм міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси і матеріали та методи ведення війни є предметом всеохоплюючої заборони і включені до додатка до цього Статуту шляхом внесення поправки згідно з відповідними положеннями, викладеними у статтях 121 і 123;

т) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження;

у) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в підпункті (f) пункту 2 статті 7, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення Женевських конвенцій;

ф) використання присутності цивільної особи або іншої особи, яка перебуває під захистом, для захисту певних пунктів, районів або збройних сил від військових операцій;

х) умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також на персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;

ц) умисне використання голодування цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому числі умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено відповідно до Женевських конвенцій;

ч) набір або вербування дітей віком до п’ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях[177].

Сексуальне насильство – одна з найважчих форм порушення прав людини.

Основними джерелами, що встановлюють правові рамки для розслідування сексуального насильства під час збройних конфліктів, є:

– ЖК 1949 року та їхні ДП;

– РС МКС;

– Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року.

---

[177] Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text; Rome Statute of the International Criminal Court. 17 July 1998. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pd

Вчинення сексуального насильства в умовах воєнного стану визнається порушенням основоположних принципів міжнародного захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права. У ст. 7 РС МКС констатується, що сексуальне насильство під час війни є злочином проти людяності.

Сексуальне насильство в умовах ЗК охоплює широкий спектр дій, що порушують тілесну недоторканність та людську гідність. До них належать:

– зґвалтування;

– примус до проституції;

– сексуальне рабство;

– примусова вагітність;

– примусова стерилізація;

– будь-яка інша форма сексуального насильства, яка має сексуальний характер і є незаконною.

Сексуальне рабство – дії, вчинені проти особи/осіб, стосовно яких виконавець здійснював правомочність власника через придбання, продаж, надання у користування, обмін такої особи / осіб чи шляхом аналогічного позбавлення їх волі, спрямовані на втягнення такої особи / осіб у вчинення одного чи кількох актів сексуального характеру[178];

Примушування до проституції – примушування особи/осіб до участі у вчиненні одного чи кількох актів сексуального характеру шляхом застосування сили чи примусу, внаслідок чого виконавець отримав або очікував отримати будь-які фінансову чи іншу вигоду в обмін на такі акти чи у зв'язку з ними[179];

Примусова вагітність – утримання однієї чи кількох жінок, яких змусили примусово завагітніти, щоби змінити етнічний склад будь-якого населення чи вчинити інші серйозні порушення міжнародного права[180];

Примусова стерилізація – позбавлення особи/осіб природної репродуктивної функції, якщо такі дії не були виправдані необхідністю медичного чи лікарняного лікування такої особи / осіб, не вчинено в її інтересах та вчинено проти її волі[181];

Інші види сексуального насильства – вчинення стосовно особи/осіб актів сексуального характеру або втягнення такої особи / осіб у вчинення таких актів шляхом застосування сили чи примусу, якщо такі дії становлять серйозне порушення МГП[182].

Сексуальне насильство щодо військовополонених є порушенням статей 13 і 14 ЖК III, а з погляду інкримінування ч. 1 ст. 438 КК має охоплюватись першою

---

[178] Воєнні злочини. Інші види сексуального насильства. Тренінговий центр прокурорів України. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/center/IDMGP_1-04.pdf

[179] Воєнні злочини. Інші види сексуального насильства. Тренінговий центр прокурорів України. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/center/IDMGP_1-04.pdf

[180] Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text; Rome Statute of the International Criminal Court. 17 July 1998. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pd

[181] Воєнні злочини. Інші види сексуального насильства. Тренінговий центр прокурорів України. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/center/IDMGP_1-04.pdf

[182] Воєнні злочини. Інші види сексуального насильства. Тренінговий центр прокурорів України. URL: https://ptcu.gp.gov.ua/files/center/IDMGP_1-04.pdf

альтернативою у формулі «жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням». Особи зі складу медичного та духовного персоналу сторони МЗК, затримані іншою стороною МЗК із метою надання допомоги військовополоненим, не вважаються військовополоненими. Тому, хоч вчинення щодо цих осіб сексуального насильства також порушує статті 13 і 14 ЖК III у зв'язку зі ст. 33 цієї Конвенції, у правовій рамці ст. 438 КК така поведінка не може вважатись «жорстоким поводженням з військовополоненими». Ця поведінка має бути віднесена до «інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ»[183].

Вчинене на порушення ст. 12 ЖК I, ст. 12 ЖК II і ст. 10(1) ДП I сексуальне насильство щодо поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, які перебувають під владою сторони МЗК і належать до її збройних сил, є іншим порушенням законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ[184].

1.4. Суб'єкт злочину

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК *суб'єктом злочину* є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Суб'єкт злочину характеризується трьома обов'язковими ознаками: а) фізична особа; б) осудна особа; в) особа, що досягла відповідного віку. Сукупність зазначених ознак суб'єкта злочину є обов'язковою для всіх злочинів (складів злочинів), передбачених в Особливій частині КК України.

Закон про кримінальну відповідальність і теорія кримінального права виокремлюють два види суб'єктів злочину – загальний і спеціальний. Загальний суб'єкт – є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК України)[185]. Відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа[186].

Воєнні злочини можуть бути вчинені як *загальним*, так і *спеціальним* суб'єктом. Загальний суб'єкт характерний для перших п'яти форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України. Це особи, які відповідно до норм МГП, можуть мати різний статус: комбатанти і

---

183 Задоя К. П., Дудоров О. О. Сексуальне насильство як воєнний злочин: особливості криміналізації та кваліфікації за законодавством України. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2023. Вип. 2 (102). С. 101.

184 Задоя К. П., Дудоров О. О. Сексуальне насильство як воєнний злочин: особливості криміналізації та кваліфікації за законодавством України. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2023. Вип. 2 (102). С. 102.

185 Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14

186 Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14

некомбатанти, цивільні особи, шпигуни, найманці тощо (як з боку держави-агресора, так і з боку України).

Аналіз вироків за ст. 438 КК України[187], ухвалених в період 2022–2024 років засвідчує, що в основному за цією статтею притягаються до кримінальної відповідальності військовослужбовці ЗС рф (комбатанти).

Наведемо приклад: *Згідно з вироком Солом'янського районного суду м. Києва від 23 травня 2022 р. у справі № 760/5257/22, громадянин Російської Федерації ОСОБА_10, маючи досвід військової служби, 28 лютого 2022 року вчинив злочин проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. 24.02.2022 ОСОБА_10, будучи командиром відділення військової частини НОМЕР_1 «АДРЕСА_2» збройних сил РФ, маючи особисту автоматичну вогнепальну зброю, разом з іншими невстановленими досудовим розслідуванням особами, в тому числі військовослужбовцями «13 гвардейского танкового Шепетовского Краснознамённого, орденов Суворова и Кутузова полка» військової частини НОМЕР_1 та керівним складом ЗС РФ, вирушив з м. Грайворон Бєлгородської області Російської Федерації у напрямку російсько-українського кордону та приблизно о 9 годині ранку цього ж дня перетнув державний кордон України в Сумській області, а тому відповідно до ст. 43 Додаткового протоколу до Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, що застосовується до захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 мав статус комбатанта. Судом ОСОБУ_10 визнано винуватою у вчиненні порушення законів і звичаїв війни, що передбачені ч. 2 ст. 51, п. «а» ч. 3 ст. 85 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року, яке поєднане з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 Кримінального кодексу України), та призначено покарання у виді довічного позбавлення волі*[188].

Виокремлюють два види *спеціальних суб'єктів воєнних злочинів*:

1) бойові суб'єкти (бойові учасники збройного конфлікту – комбатанти);

2) суб'єкти забезпечення окупації.

Бойові суб'єкти. Відповідно до ч. 2 ст. 43 ДП I ЖК 1949 р. особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу), є комбатантами, тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях[189]. А, відтак, з відповідного права, випливає обов'язок дотримуватись законів і звичаїв тієї самої участі у воєнних діях. Відповідно до ч. 1 ст. 43 вказаного ДП ЖК, збройні сили сторони, що перебуває в конфлікті, складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо ця сторона представлена урядом чи властями, не визнаними супротивною стороною. Такі збройні сили підпорядковані

[187] Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/.

[188] Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23 травня 2022 р. Справа № 760/5257/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104432094.

[189] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів: Міжнародний документ ООН від 08.06.1977 р. URL: https://zakon. rada. gov. ua/laws/show/995_199#Text

внутрішній дисциплінарній системі, яка, поряд з іншим, забезпечує додержання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів[190].

Отже, інші суб'єкти, навіть якщо й беруть активну участь (воюють) у збройному конфлікті не є конвенційними комбатантами (за винятком народних ополчень і прирівняних до них формувань). Це, зокрема, стосується учасників різного роду незаконних збройних формувань, які не перебувають у складі збройних сил країни, що є учасником міжнародного збройного конфлікту, в тому числі й найманці. Вони не мають права брати участь у збройному конфлікті. Відтак на них і не поширюються зобов'язання за законами та звичаями війни. Їх участь як воюючих суб'єктів у збройному конфлікті сама по собі є незаконною, злочинною. З неправа, як відомо, права не виникає. На особу, яка вчиняє злочин, не може бути покладено позитивного обов'язку дотримуватись правил його вчинення. Саме тому суб'єктом воєнного злочину в частині ведення бойових дій (застосування засобів і методів ведення війни) може бути тільки комбатант у його міжнародно-правовому розумінні та визначенні, а також особи, які віддають накази комбатантам. Це – спеціальний суб'єкт злочину[191].

Суб'єкти забезпечення окупації. Ця група суб'єктів є спеціальною, при цьому зважаючи, що її учасники не беруть безпосередньої участі у бойових діях, їм не властиві суспільно небезпечні діяння, пов'язані із застосуванням заборонених засобів, методів ведення війни. Не дивлячись на це, контекстуальний елемент воєнних злочинів виявляється притаманним і для їх дій також. Він проявляється у порушеннях законів та звичаїв війни, якими регламентуються окупаційний режим, встановлюються заборони на вчинення відповідних дій, які, з огляду на war nexus мають бути спрямовані на реалізацію цілей окупації, забезпечення безпеки окупаційної адміністрації, управління територіями й поводження з населенням на окупованих територіях. Тому будь-які дії, що можуть бути ідентифіковані зі злочинами політичної дискримінації (викрадення, незаконне позбавлення волі, катування), а також з використанням вразливого становища населення на окупованих територіях через зловживання (всупереч міжнародним обмеженням й стандартам) фактичною владою представника окупаційної держави (в тому числі й з боку громадян окупованої країни – колаборантів), слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 438 КК України за відповідними ознаками[192].

Суб'єкт ***віддання наказу про вчинення дій***, передбачених ч. 1 ст. 438 КК України, – спеціальний. За вчинення порушення законів та звичаїв війни у формі віддання наказу про вчинення злочинних дій, передбачених диспозицією ч. 1 ст. 438, відповідальність мають нести лише службові особи, які мають повноваження віддавати такі накази[193].

---

[190] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів: Міжнародний документ ООН від 08.06.1977 р. URL: https://zakon. rada. gov. ua/laws/show/995_199#Text

[191] Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія / Ю. В. Орлов ; Кримінол. асоц. України. – Харків : Право, 2023. С. 60.

[192] Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія / Ю. В. Орлов ; Кримінол. асоц. України. – Харків : Право, 2023. С. 62.

[193] Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. академ. ім. Ярослава Мудрого. м. Харків, 2008. 222 с.

Ознаки спеціального суб'єкта певною мірою є обмежувальними, тому що вони визначають, що той чи інший злочин може вчинити не будь-яка, а тільки та особа, яка має такі ознаки. Тому інші особи, що не мають цих ознак, не можуть нести відповідальність за конкретним кримінальним законом, в якому передбачений спеціальний суб'єкт[194].

Спеціальним суб'єктом віддання наказу про вчинення, зазначених у ст. 438 КК України, дій є військовий начальник або керівник організованих рухів опору, що належать до сторони, яка перебуває в стані війни чи іншому збройному конфлікті, але з урахуванням положень ст. 433 КК України та ст. 434 КК України; спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ст. 438 КК України, може бути лише той військовий начальник, який бере участь у збройному конфлікті міжнародного характеру»[195].

Обстановка воєнних дій під час порушення законів та звичаїв війни, характеристика учасників збройних конфліктів, а також специфіка засобів і знарядь вчинення злочину свідчать про те, що делікт, який аналізується, може бути вчинений насамперед особами, що мають певні можливості для цього (наприклад, виконання певних функціональних обов'язків у таборі для військовополонених або інтернованих цивільних осіб, використання під час бойових дій певних засобів ведення війни тощо). Отже, суб'єктом порушення законів та звичаїв війни можуть бути також службова особа за умови, якщо вона використовувала для цього свої повноваження, зумовлені її службовим становищем[196].

Порушення законів та звичаїв війни може бути вчинене також особою, яка має особливе фахове становище та фахові обов'язки, що в юридичній літературі отримало назву «спеціально зобов'язана особа»[197]. До спеціально зобов'язаних серед інших слід віднести такі категорії осіб, як: а) лікарі, які, наприклад, мають справу з жертвами війни; б) оператори, діяльність яких пов'язана з експлуатацією відповідного засобу ведення воєнних дій; в) юристи, які мають виконувати свої функціональні обов'язки з дотриманням законів та звичаїв війни. Для наявності складу злочину із спеціальним суб'єктом, ознаки якого характеризують особливе фахове становище, необхідно встановити, що воєнний злочин був вчинений шляхом використання винним саме фахових обов'язків[198].

У диспозиції ч.1 ст. 438 КК порушення законів та звичаїв війни у формі віддання відповідного наказу законодавцем розміщено разом з іншими формами злочинів, тобто одночасно визначено злочинні дії службової особи, а також його підлеглого. У теорії кримінального права склалась практично єдина позиція щодо

---

[194] Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / За ред.: М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. - К.: Юринком Інтер, 2003. С. 152.

[195] Миронова В. О. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08; Дніпропетров. держ. ун-т внутр. справ. Дніпропетровськ, 2008. 218 с.

[196] Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. академ. ім. Ярослава Мудрого. м. Харків, 2008. С. 151.

[197] Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. К.: Інст-т з-ва Верховної Ради України, 2002. С.489-513.

[198] Базов В.П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. академ. ім. Ярослава Мудрого. м. Харків, 2008. С.152.

того, що підлеглий, який виконав злочинний наказ керівника, є співучасником (виконавцем) злочинної дії.

1.5. Суб'єктивна сторона злочину

Суб'єктивна сторона воєнного злочину характеризується двома ознаками, такими як навмисність і свідомість, що у вітчизняній доктрині кримінального права відповідає визначенню прямого умислу. Необережна вина у вчиненні воєнних злочинів за МКП – явище юридично неможливе, оскільки суб'єктивна сторона («свідоме» і «навмисне» заподіяння шкоди) виключає необережність і у вигляді недбалості, і у вигляді легковажності[199]. При цьому, особа, якій інкримінується його учинення, повинна мати намір скоїти протиправні дії та усвідомлювати фактичні обставини існування збройного конфлікту (війни).

Для воєнних злочинів, наголошує Н. Марчук, притаманна інша структура, яка передбачена нормативними документами МКС: матеріальний елемент, ментальний елемент і контекстуальний елемент (або контекстуальні обставини)[200]. Зокрема, зазначає дослідниця, має бути встановлена наявність збройного конфлікту, усвідомлення особою, яка притягується до кримінальної відповідальності, того, що вона порушує норми міжнародного гуманітарного права[201].

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 438 КК, залежить від виду вчиненого кримінально протиправного діяння і здебільшого характеризується прямим умислом: винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та бажає його вчинити[202]. В усіх випадках особа має усвідомлювати наявність збройного конфлікту, а також той факт, що вона діє в контексті цього конфлікту. Не передбачено вимог щодо того, що суб'єкт цього злочину повинен знати МГП (наприклад, чітко розрізняти МЗК і НМЗК, знати весь перелік осіб, що підлягають захисту відповідно до норм МГП)[203].

У ст. 30 Статуту МКС зазначено, що злочини (до них відносяться воєнні злочини – прим. автора) вчиняються «умисно і свідомо». Поняттям «умисел» охоплюються випадки:

а) наявність наміру вчинити таке діяння (стосовно діяння);

---

[199] Пилипенко В.П. Склад воєнного злочину за міжнародним кримінальним правом. *Актуальні проблеми держави і права:* зб. наук. пр. / редкол.: В.В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 79. С. 114.

[200] Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя ВС Наталія Марчук. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/news/1345046/

[201] Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя ВС Наталія Марчук. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/news/1345046/

[202] Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернєя, М. С. Цуцкіридзе, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. С. 52.

[203] Кримінальна відповідальність за воєнні злочини : вебінар О. Сенаторової. URL: https://www.youtube.com/watch?v=dmq3yJIFqZ4y

b) наявність наміру спричинити наслідок або усвідомлення його настання за звичайного перебігу подій (стосовно наслідку)[204].

Поняття «усвідомлення» означає розуміння того, що обставина існує або що наслідок настане за звичайного перебігу подій. «Усвідомлювати» і «свідомо», наголошено в нормі закону, повинні тлумачитися відповідно.

Жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням – це злочин з формальним складом: є закінченим при вчиненні зазначеної дії – будь-якої протиправної поведінки щодо військовополоненого чи цивільної особи, яка супроводжується насильством над ними або приниженням їх честі та гідності, зокрема: катування; нелюдське поводження; фізичне каліцтво; умисне заподіяння сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю; вилучення органів і тканин людини; використання військовополоненого для виконання небезпечних і примусових робіт[205].

Поняттям «усвідомлення» охоплюється інтелектуальний компонент змісту умислу, який в даному випадку полягає в усвідомленні злочинцем протиправного характеру вчинюваного ним діяння. Винний усвідомлює, що поводиться з військовополоненим чи цивільною особою жорстоко всупереч встановленим нормам і правилам, грубо їх порушуючи, і бажає поводитись із ними таким чином. Відповідно, вольовий момент умислу в жорстокому поводженні з військовополоненим чи цивільною особою – в бажанні вчинити зазначене діяння. Даний злочин не може бути вчинений із непрямим умислом, оскільки відповідальність за протиправне діяння, вчинене з непрямим умислом, наступає лише при реальному спричиненні суспільно небезпечних наслідків. Настання таких наслідків не має значення під час кваліфікації жорстокого поводження з військовополоненим чи цивільною особою – психічне ставлення суб'єкта злочину переноситься винятково на діяння, тим самим унеможливлюючи його вчинення з непрямим умислом.

Зміст інтелектуального моменту у суб'єктивній стороні під час вчинення воєнних злочинів полягає у такому: 1) знає про свій статус як особи, що перебуває на службі у Збройних силах України (визнання за собою такого статусу зумовлює і інші змістовні властивості зазначеної ознаки умислу в структурі суб'єктивної сторони); 2) розуміє, що діяння вчинюється щодо військовополоненого, тобто що від нього страждає хоча б одна особа, яка брала (бере) безпосередню участь у військових діях та входить до складу збройних сил супротивної сторони, що перебуває в конфлікті, або інша прирівняна до неї особа, становище якого визначається міжнародно-правовими актами; 3) розуміє, що діяння вчинюється в обстановці здійснення воєнних дій або після їх активної фази (стан війни)[206].

---

[204] Римський Статут Міжнародного кримінального суду : ратифіковано із заявами та поправками до нього Законом № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/
laws/show/995_588#Text

[205] Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернєя, М. С. Цуцкіридзе, А.А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. С. 31.

[206] Бадюков Ю. В. Суб'єктивна сторона поганого поводження з військовополоненими як військового злочину, передбаченого ст. 434 КК України. *Вісник кримінологічної асоціації України.* 2019. №2 (21). С. 216

При вчиненні порушення законів та звичаїв війни необхідно врахувати специфіку змісту психологічних процесів, коли особа, застосовуючи відповідні засоби ведення війни (ракети, авіацію тощо), головним чином не бажає вчинення будь-якої іншої сукупної дії (завдання шкоди навколишньому природному середовищу, руйнування об'єктів культурної спадщини тощо), але через технологічні процеси в засобах ведення війни або через дію стихійних сил природи свідомо її допускає. Особа також може заздалегідь розробляти план вчинення воєнного злочину або зробити це позапланово. При цьому вона може усвідомлювати суспільну небезпеку вчинюваної дії (бездіяльності), але не завжди її бажати[207].

Для визначення змісту і спрямованості умислу порушення законів та звичаїв війни важливим є з'ясування мотиву і мети вчинення злочину, які визнаються факультативними ознаками суб'єктивної сторони в умисних складах злочину[208].

Мотив злочину – це обумовлене певними потребами чи інтересами, усвідомлене особою внутрішнє спонукування, яке викликає у неї намір вчинити злочин[209]. Мотив є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони умисного складу злочину у разі, якщо він безпосередньо визначений у диспозиції закону або якщо у диспозиції про нього не зазначено, але наявність такого мотиву випливає з характеру діяння.

Мета злочину – це певне уявлення особи про бажаний наслідок його суспільно небезпечного діяння. Мета характерна для умисних злочинів, у тому числі порушення законів та звичаїв війни, і є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину лише у разі, якщо прямо передбачена у диспозиції кримінального закону, чи випливає з його тексту[210].

Мета тісно пов'язана з мотивом вчинення злочину. При вчиненні порушення законів і звичаїв війни вони можуть бути різними (корисливі міркування, кар'єристські спонукання, помста тощо). Диспозиція ч. 1 ст. 438 КК прямо не передбачає мету і мотив порушення законів та звичаїв війни, тому вони не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу цього злочину.

Водночас встановлення мотиву і мети є важливим для з'ясування змісту і направленості умислу, для визначення ступеню тяжкості злочину, причин його вчинення, виду і розміру покарання, а також для розмежування із суміжними складами злочинів. Оскільки певні мотиви і мета порушення законів та звичаїв війни можуть значно впливати на ступінь тяжкості цього злочину, законодавець може їх визначити як кваліфікуючу ознаку[211].

---

[207] Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. академ. ім. Ярослава Мудрого. м. Харків, 2008. С. 141.

[208] Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / За ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2007. С.184-193.

[209] Ломако В.А. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. 4-е, доп. Х.: Одіссей, 2008. С. 74.

[210] Ломако В.А. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. 4-е, доп. Х.: Одіссей, 2008. С. 74-75.

[211] Базов В.П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. академ. ім. Ярослава Мудрого. м. Харків, 2008. С. 144.

Зміст мотиву і мети порушення законів та звичаїв війни характеризується антисоціальною спрямованістю, відображають людиноненависницьку сутність цих злочинів і в більшості випадків збігаються. В окремих випадках вони не збігаються (наприклад, якщо вчинення злочинів супроводжується й іншими мотивами). У зв'язку з тим, що порушення законів та звичаїв війни заздалегідь плануються, то мотив і мета їх вчинення та їх безпосередня реалізація можуть бути відокремлені у часі[212].

[212] Базов В.П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. академ. ім. Ярослава Мудрого. м. Харків, 2008. С. 144.

РОЗДІЛ 2. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням законів і звичаїв війни

2.1. Огляд місця події та інші види огляду

Огляд місця події є одним із ключових етапів розслідування воєнних злочинів, оскільки саме на цьому етапі фіксуються первинні докази, які можуть мати вирішальне значення для встановлення обставин злочину та ідентифікації винних осіб. Воєнні злочини, що супроводжуються масовими руйнуваннями, загибеллю мирного населення, використанням заборонених методів і засобів ведення війни, потребують особливих підходів до процесуального оформлення отриманих даних. У таких випадках огляд місця події ускладнюється як через небезпеку повторних обстрілів, мінну загрозу чи інші бойові дії, так і через значні руйнування, що можуть змінити початковий вигляд місцевості. Саме тому важливою складовою цього процесу є використання сучасних методів криміналістики, включаючи цифрові технології, дистанційні засоби фіксації, супутникові знімки, а також застосування спеціалізованих експертних груп для оцінки масштабів злочинів та збору доказів.

Під час розслідування воєнних злочинів застосовуються різні ***види огляду:***

– огляд місця події;

– огляд місцевості, приміщень, житла чи іншого володіння особи, речей, документів та комп'ютерних даних (ст. 214, 237 КПК України);

– трупа (ст. 238 КПК України);

– трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України).

Ретельно проведений огляд, незалежно від його виду, має велике значення для об'єктивності слідства, адже саме на цьому етапі збираються ключові докази, які згодом використовуються як у національних судах, так і в міжнародних інституціях, зокрема Міжнародному кримінальному суді. Тому процесуальне оформлення матеріалів огляду має відповідати міжнародним стандартам, що забезпечує їхню легітимність у подальшому судовому провадженні. У зв'язку з цим важливу роль відіграють спеціалізовані міжнародні методики документування воєнних злочинів, які дозволяють зробити процес збору доказів більш ефективним і надійним.

Водночас уже на початковому етапі розслідування надзвичайно важливо чітко відмежувати сліди, що виникли безпосередньо під час вчинення злочину, від тих, що з'явилися пізніше. Для досягнення цієї мети ще до проведення огляду місця події слід здійснити опитування очевидців та інших осіб, які перебували на місці події до моменту його фіксації, з'ясувавши, чи мала місце будь-яка зміна обстановки. За необхідності ці особи підлягають подальшому допиту для детального з'ясування обставин, що можуть вплинути на достовірність зібраної інформації. Слід зазначити, що у розслідуванні воєнних злочинів має значення обстановка вчиненого злочину, при проведенні огляду місцевості, приміщення,

місця події необхідно дуже детально проводити опис всіх виявлених важливих обставин, за можливості, фіксувати це на відео та фото.

Об'єктами огляду місця події під час розслідування воєнних злочинів є:

– ділянки місцевості, що зазнали бомбардувань;

– воронки від ракет, снарядів; окремі будівлі, гаражі, сараї зі слідами влучання боєприпасів;

– будівлі, що зазнали пожежі внаслідок воєнних дій;

– ділянки місцевості, на яких розташована військова техніка (танки, вантажні машини, бойові машини піхоти, бронетранспортери, зенітно- ракетні установки тощо), як боєздатна, так і зі слідами влучання боєприпасів, частково згоріла, зламана, пошкоджена;

– ділянки місцевості, на якій знаходяться нерозірвані боєприпаси, міни, ракети (їх частини), вогнепальна зброя; місця поховань, можливо масових; трупи та частини тіл на місці їх виявлення. Також окремо можуть бути оглянуті предмети, вилучені з місця події: військова техніка, автомобілі, зброя, боєприпаси тощо[213].

Зважаючи на різноманіття об'єктів, що підлягають огляду, слідчому необхідно залучати велику кількість спеціалістів. Залежно від об'єктів огляду, крім спеціаліста-криміналіста, який залучається майже завжди, можуть бути ***залучені вузькопрофільні спеціалісти:*** вибухотехніки, балісти, зброєзнавці, знавці ракетної та авіаційної техніки, артилеристи, механіки тощо. Крім того, можуть залучатись пожежники або працівники ДСНС для огляду місця пожежі, кінологи зі службовими собаками, судово-медичні експерти або лікарі для огляду трупів, спеціалісти-біологи для відібрання зразків ДНК та ін. Поряд зі спеціалістом-криміналістом, який може здійснювати фото-, відеозйомку, бажано залучати окремо спеціаліста з відеозйомки, оскільки згідно зі ст. 615 КПК України особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану передбачає проведення обов'язкової безперервної відеофіксації під час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи за умови відсутності понятих. Для відео-, фотофіксації доцільно застосовувати безпілотні літальні апарати – мультикоптери (зокрема, квадрокоптери). Відзняті матеріали аерофотозйомки можуть бути використані під час складання план-схеми місця події, особливо у випадку, якщо потрібно негайно завершити огляд у зв'язку зі зміною оперативної обстановки та можливістю опинитись у небезпечній зоні[214].

Отже, невідкладність проведення огляду місця події пов'язана з необхідністю максимального збереження слідів кримінального правопорушення. Тоді як під час здійснення огляду місця події за окремими категоріями злочинів (пов'язаними з учиненням терористичних актів, масовою загибеллю людей тощо) необхідною умовою ефективності його проведення є якісна підготовка (наявність відповідних криміналістичних засобів, спеціалістів, які залучаються до процесуальної дії).

---

[213] Пиріг І. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спецвип. № 2. С. 348 С. 347−352. URL: https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/833/726

[214] Пиріг І. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спецвип. № 2. С. 348 С. 347−352. URL: https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/833/726

Водночас обов'язковим під час усіх слідчих (розшукових) дій є забезпечення прав і законних інтересів осіб, які беруть у них участь[215].

Розслідування воєнних злочинів, що супроводжуються руйнуванням і пошкодженням будівель та споруд унаслідок артилерійських обстрілів і бомбардувань, характеризується низкою суттєвих ускладнень. Ці труднощі обумовлені високою інтенсивністю бойових дій, значними ризиками для слідчих, які змушені виконувати службові обов'язки в умовах постійної небезпеки, а також браком належного досвіду розслідування подібних правопорушень і обмеженістю у використанні сучасного технічного обладнання. Попри це, на початковому етапі досудового розслідування надзвичайно важливо оперативно та якісно здійснити огляд місця події – території, де сталося руйнування в результаті бойових дій, – з метою фіксації слідової інформації та збирання доказової бази.

Метою огляду пошкоджень/руйнувань об'єктів інфраструктури є: максимальна фіксація наслідків руйнувань рухомих та нерухомих об'єктів, місцевості тощо задля подальшого встановлення завданих збитків; виявлення потерпілих та жертв серед населення; виявлення та вилучення предметів (залишків зброї та боєприпасів), які призвели до руйнувань, їх безпечне переміщення до визначених місцевою владою місць для зберігання як речові докази. Для перевезення таких речових доказів, зокрема й габаритних, учасники огляду повинні бути забезпечені відповідним спецтранспортом. В деяких випадках такі об'єкти транспортуються піротехнічною службою ДСНС[216].

Основними завданнями огляду будівель і споруд, що зазнали пошкоджень та руйнувань у результаті артилерійських обстрілів та бомбардувань, є встановлення: часу, місця, визначення території ураження; засобів і методів, які застосовувалися ворогом; кількості потерпілих, їх характеристики (вік, стать, рід занять тощо); свідків та очевидців; механізму злочинної події. З цією метою здійснюється: вивчення та фіксація матеріальної обстановки місця події; фіксація, вилучення, дослідження й оцінка слідів кримінального правопорушення; відновлення картини злочинної події; виявлення обставин, що сприяли або перешкоджали вчиненню кримінального правопорушення; отримання доказових даних та орієнтуючих відомостей з метою побудови версій щодо кримінального правопорушення, осіб, причетних до нього; планування подальших процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів для встановлення і розшуку виконавців злочину, осіб, які надавали злочинні накази, а також осіб, що сприяли передачі орієнтуючої інформації противнику та інше[217].

---

[215] Тетерятник Г. К. Нормативно-правові та організаційно-правові питання проведення огляду місця події на території проведення ООС. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 65 С. 64–67.URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_3/17.pdf

[216] Корнієнко В. В., Савчук Т. І. Тактичні особливості проведення огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 171 С. 167−179URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/63/39

[217] Пілюков Ю. О., Юсупов В. В., Банах С. В. Огляд будівель і споруд, які зазнали артилерійських обстрілів та бомбардувань під час розслідування воєнних злочинів. 2022. С. 531. С. 525–541 URL: http://baltijapublishing.lv/omp/plugins/generic/pdfJsViewer/pdf.js/web/viewer.html?file=http%3A%2F%2Fbaltijapublishing.lv%2Fomp%2Findex.php%2Fbp%2Fcatalog%2Fdownload%2F322%2F8779%2F18380-1%3Finline%3D1

Одним із важливих етапів ***огляду місця події за фактами авіаційних, ракетних ударів та артилерійських обстрілів є*** визначення напрямку ведення обстрілу або напрямку прильоту снаряду. Напрямок із якого було нанесено удар або вівся обстріл є одним із шляхів встановлення орієнтовного місця розташування ворожої бойової машини чи комплексу ворожого підрозділу. В подальшому дана інформація може бути використана для встановлення не лише ворожого підрозділу та його командира, а й конкретних військовослужбовців, що здійснили пуск снарядів[218].

Під час огляду пошкоджень/руйнувань об'єктів інфраструктури в протоколі необхідно: 1) здійснювати якісну та повну фото-, відеофіксацію, документування вигляду воронки (діаметр, глибина, матеріал, на якому утворилася воронка (ґрунт, асфальт, залізобетон, деревина тощо), її точні військові координати, кут нахилу, прив'язаність її розташування до сторін світу); 2) відображати масштаби та характер руйнувань: заглиблення у стіні чи інших предметах, руйнування скла у вікнах будівель і відстань цих вікон від місця вибуху; 3) відображати сліди вибуху на предметах (наявність кіптяви, характер та інтенсивність її розподілу тощо); зазначати залишки мін/снарядів/ракет, їхні довжину, діаметр, кут нахилу у воронці, координати та їхнє розташування відповідно до сторін світу тощо; 4) зазначити всі залишки боєприпасів, в тому числі двигуни та інші частини ракет; 5) складати схему місць обстрілів з GPS-координатами кожної воронки та нанесення їх на карту; 6) зазначати втрати серед мирного населення (загиблі та поранені), знищені будівлі/об'єкти, пошкоджені будівлі/об'єкти; 7) відображати наявність слідів, що свідчать про переміщення об'єктів(транспортних засобів, трупів, уламків) на місці події до початку огляду, координати та їхнє розташування відповідно до сторін світу; 8) зафіксувати висновки за результатами обстеження місця обстрілу (дата і час обстрілу; напрямок, у якому здійснено обстріл; відстань, з якої здійснено обстріл; озброєння, яке використовувалося під час обстрілу, види бойових снарядів, калібр, кут, під яким вони увійшли в об'єкти чи ґрунт, та кількість використаних снарядів)[219].

До протоколу огляду місця події долучаються:

– фототаблиця, аудіо-, відеозапис (із зазначенням дати та часу фіксації обстрілу, напрямку, з якого він здійснювався, що його визначає запрошений спеціаліст із питань озброєння, фрагментів боєприпасів);

– схема обстрілу (вогнева позиція, з якої здійснювався обстріл, вид зброї, відстань, час обстрілу) з обов'язковою прив'язаністю до сторін світу, яку виготовляє спеціаліст із питань озброєння);

[218] Корнієнко В. В., Савчук Т. І. Тактичні особливості проведення огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 171 С. 167−179URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/63/39

[219]Корнієнко В. В., Савчук Т. І. Тактичні особливості проведення огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 175–176. С. 167−179URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/63/39

– письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні огляду, тощо[220].

Під час розслідування фактів обстрілів цивільного населення та об'єктів цивільної інфраструктури особлива увага приділяється ретельному вилученню речових доказів з місця події. *До об'єктів, що підлягають вилученню, належать:*

– за можливості всі предмети або їхні частини, на яких є сліди кіптяви;

– зразки ґрунту з епіцентру вибуху (у разі вибуху на ґрунті або при утворенні воронки від снаряду відбирається ґрунт із найглибшої частини воронки, найвищої та з відстані, не менше як 10 метрів від воронки для порівняння, причому кожний зразок ґрунту упаковується в окрему тару);

– залишки штукатурки, бетону (у разі вибуху у приміщенні);

– деталі зі слідами оплавлення (у разі вибуху в автомобілі) тощо[221];

– особисті речі постраждалих, які можуть мати сліди злочину (кров, біологічні матеріали тощо).

Про проведення огляду складають протокол, який підписують усі учасники. Вилучені предмети упаковують, опечатують і підписують учасники огляду. Якщо проводилися фото чи відеозйомка, додатки до протоколу (фототаблиці та відеофайли) можуть виготовляти пізніше. Додатки підписують особи, які склали ці додатки (ч. 3 ст. 105 КПК України)[222].

Під час ***огляду місць дислокації (проживання) ворожих військовослужбовців, воєнної техніки, залишків снарядів*** з метою подальшої ідентифікації осіб, причетних до обстрілу, необхідно вилучати за наявності їх документи, особисті речі, відбитки пальців, робити змиви з об'єктів, на яких могли залишитися сліди біологічного походження. У місцях дислокації може також знаходитися ворожа службова документація, яка містить інформацію про вид військового формування, яке розміщувалось у цьому місці, кількість особового складу, їх розстановку, позивні, маршрути, наявність полонених, відомості про утримуваних полонених. Крім того, у місцях дислокації ворожих військових можу зберігатися документації, щодо співпраці з місцевим населенням, дані конкретних громадян, надавали підтримку чи допомогу ворогу. Вказані відомості повинні бути зафіксовані та вилучені, адже мають значення як для подальшого притягнення до відповідальності конкретних військових ворожих формувань, а також цивільного населення, що співпрацювало з ворогом, так і для отримання інформації про долю військовополонених, які утримувались в даному місці[223].

---

[220] Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури. *Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України.* 2022. С. 6. 9 с.

[221] Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури. *Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України.* 2022. С. 6. 9 с.

[222] Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. *ГО «Вектор прав людини»*. Київ, 2022. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/892d25fc-58e5-464b-886d-a3cf651915b7/content

[223] Корнієнко В. В., Савчук Т. І. Тактичні особливості проведення огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 176 С. 167−179 URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/63/39

У випадках ***насильницьких злочинів огляд місця події та належне збереження речових доказів*** є критично важливими умовами для ефективного розслідування. Одним із пріоритетних завдань є забезпечення недоторканності обстановки на місці злочину до прибуття слідчих і експертів. Потрапляння на місце сторонніх осіб до початку слідчих дій може призвести до безповоротної втрати важливих слідів злочину, що унеможливить повноцінний, об'єктивний та неупереджений аналіз усіх його обставин. Особливої ваги набуває збереження таких речових доказів, як фрагменти зброї або вибухових пристроїв, які можуть бути вилучені з тіл потерпілих. Втрата подібних доказів через недбалість чи неналежну організацію процесу є неприпустимою, навіть у складних умовах воєнного чи післявоєнного періоду.

Отже, під час ***огляду місця події за фактами вчинення умисних вбивств цивільного населення*** в умовах збройного конфлікту необхідно: 1) убезпечити та відгородити територію, де було вчинено злочин, знайдені тіла, а також територію поблизу, що могла бути частиною місця злочину та/або містить будь-які докази, пов’язані зі злочином; 2) вжити заходи щодо отримання фото/відео схем місця вчинення злочину, якщо воно було знищене або пошкоджене; 3) перед переміщенням мертвого тіла людини і речових доказів, забезпечити, щоб місце злочину повністю було задокументовано, сфотографовано та складено його схему. Під час огляду рекомендується застосовувати відео- та фотофіксацію проведення слідчої дії. За можливості рекомендується здійснювати аерозйомку місця події[224].

У протоколі огляду місця події, окрім загальних відомостей, підлягають фіксації такі об’єкти та обставини:

– дата і час проведення огляду, GPS-координати, назва населеного пункту, точна адреса або інша географічна прив’язка до місцевості;

– виявлені сліди боротьби чи опору насильницьким діям, зафіксовані на місці події;

– сліди біологічного походження (кров, волосся, епітелій, інші зразки);

– сліди взуття, папілярні візерунки рук, недопалки та інші предмети, які можуть бути пов’язані з особою злочинця;

– знаряддя вчинення злочину;

– речі та документи, ймовірно залишені злочинцем, зокрема документи з грифом «таємно», поіменні списки військовослужбовців РФ, таблиці позивних, графіки чергувань, особисті зошити командирів із записами контактних даних тощо.

До протоколу огляду місця події потрібно долучати: фототаблицю, відеозапис, схему, а також за необхідності – письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні огляду[225].

Огляд місць утримання військовополонених та катівень полягає як у фіксації слідів незаконного утримання осіб та катування, так і у вилученні

[224] Пам’ятка щодо особливостей розслідування фактів умисних вбивств захищених осіб в умовах збройного конфлікту. *Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України.* 2022. С. 7–8 22 с.

[225] Пам’ятка щодо особливостей розслідування фактів умисних вбивств захищених осіб в умовах збройного конфлікту. *Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України.* 2022. С. 9 22 с.

предметів та криміналістичних і біологічних слідів (слідів крові, слідів інших виділень людини (слини, сечі тощо), волосся, шматочків тканин тіла) полонених з метою їх ідентифікації. Під час огляду облаштованого приміщення катівні повинні бути здійсненні пошук, фіксація та вилучення предметів зв'язування (кайданки, хомути, стяжки, мотузки, липкі стрічки тощо), гільз, фрагментів куль, ножів, палиць та інших предметів, що могли використовуватись як знаряддя катувань[226].

Судово-слідча практика свідчить про те, що під час розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії доцільно здійснювати комплексний огляд кількох ключових локацій. Зокрема, це місце викрадення потерпілого, транспортний засіб, який використовували злочинці для перевезення, місце утримання потерпілого, а також інші об'єкти, на яких можуть зберігатися сліди злочину. Водночас важливо звертати увагу й на ті місця, які не є безпосереднім місцем вчинення злочину, але мають істотне значення для встановлення особи злочинця. Огляд місця, де утримували потерпілого, становить окремий етап злочину, і його ретельне проведення може істотно вплинути на повноту доказової бази, а також забезпечити отримання додаткових відомостей щодо обстановки вчинення злочину.

Під час збору доказів у провадженнях ***щодо сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом***, слід враховувати перепони, які можуть стати на заваді під час: огляду місця події (виходячи з об'єктивних обставин, дістатися та здійснити огляд місця події може бути неможливо через його знищення, розташування на тимчасово окупованій території чи в зоні бойових дій); допиту свідків і потерпілих (місце перебування свідків може бути невідомим або ж вони можуть перебувати за межами доступу (виїхати за кордон або в іншу місцевість); потерпіла особа може перебувати у пригніченому стані, відмовитися від надання свідчень через зневіру в те, що кривдника буде покарано, або ж через те, що боїться його помсти; допит неповнолітніх або малолітніх потерпілих та свідків може бути ускладнений через неможливість виконати вимоги ст. 226 КПК України і застосувати методику «Зелена кімната»); зняття показань технічних приладів і технічних засобів, які мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису; отримання зразків для експертизи (із моменту вчинення сексуального насильства може пройти тривалий час, у зв'язку з чим, зокрема сліди біологічного походження можуть бути знищені)[227].

Під час огляду місця події ***у справах щодо зґвалтувань та інших форм сексуального насильства*** необхідно вжити відповідних заходів для всебічного, об'єктивного та ретельного документування обставин події, а саме: 1) перед оглядом необхідно провести допит потерпілого/свідка, який є безпосереднім очевидцем злочину, щоб бути більше підготовленим до відшукання доказів, які мають значення у кримінальному провадженні; 2) з'ясувати обстановку, яка була

[226] Корнієнко В. В., Савчук Т. І. Тактичні особливості проведення огляду місця події в умовах ведення бойових дій. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2 (29). С. 176 С. 167−179URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/63/39

[227] Попов Г. В. Особливості досудового розслідування злочинів проти статевої недоторканості дітей, що вчинені в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2023. Вип. 75: Ч. 2. С. 125. С. 125−129. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/22-1.pdf

на момент вчинення злочину (наприклад: погодні умови, освітлення, розташування певних речей і предметів на місці події), та оцінити, чи збігається обстановка на місці події із попередньо отриманими показаннями від потерпілого/свідка; 3) вжити заходів щодо отримання фото/відео схем місця вчинення злочину, у разі, якщо воно було знищене або пошкоджене, з метою подальшого огляду таких файлів за участю потерпілого; 4) звернути увагу на те, що злочинець міг залишити на місці події сліди крові на різних предметах, і не лише під час боротьби з потерпілою, а й після вчинення злочину, приміром у момент залишення місця вчинення злочину[228].

У протоколі огляду місця події, окрім загальних відомостей, обов'язково фіксуються такі дані:

– дата і час проведення огляду, GPS-координати, назва населеного пункту, точна адреса або інша прив'язка до місцевості;

– наявні сліди боротьби чи опору насильницьким діям, зокрема зім'ята трава, поламані гілки, розбитий посуд, дзеркала, шибки, інші пошкоджені предмети побуту, порушення розташування меблів тощо;

– виявлені сліди біологічного походження з урахуванням їх специфічних властивостей – волосся, нігті, зуби, епітелій, сперма, кров, слина тощо;

– сліди взуття, папілярні візерунки рук, знаряддя вчинення злочину, недопалки та інші предмети, що можуть мати доказове значення;

– втрачені або залишені злочинцем речі чи документи.

У випадках, коли місце злочину знищено або пошкоджено внаслідок збройного конфлікту, особливу увагу слід приділяти збереженню й фіксації всіх наявних біологічних слідів, що можуть належати кільком особам. Важливо також провести огляд речей потерпілої, на яких можуть залишитися сліди злочину, зокрема за участю експерта-криміналіста.

У продовження теми фіксації доказів варто зазначити, що після деокупації територій, де виявляються місця поховань, зокрема масових, постає необхідність ***проведення ретельного огляду трупів під час ексгумації***. Такий огляд здійснюється в межах досудового розслідування з метою встановлення причини смерті, визначення характеру, локалізації та механізму завдання тілесних ушкоджень, а також оцінки їх ступеня тяжкості. Особлива увага приділяється визначенню, чи були ці ушкодження спричинені за життя, а також встановленню орієнтовного часу їх виникнення.

Ідентифікація похованих в таких умовах трупів ускладнюється через відсутність ізоляційного матеріалу між ними, що спричиняє тісний контакт, змішування останків, особливо в тих випадках, коли йдеться не про організоване (паралельно одне до одного), а дезорганізоване положення тіл[229]. На думку

[228] Пам'ятка щодо особливостей розслідування фактів сексуального насильства в умовах збройного конфлікту. *Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України.* 2022. С. 10–11. 21 с.

[229] .Investigation Manual for War Crimes, Crimes Against Humanity and Genocide in Bosnia and Herzegovina. *OSCE*. 2013. P. 243 315 p. URL: https://www.osce.org/bih/281491

О.М. Дуфенюк у подібних випадках доцільно залучати фахівців у сфері судової антропології та судової археології до участі в процесуальних діях[230].

Отже, огляд здійснюється з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та за обов'язкової участі судово-медичного експерта, який документує зовнішні ознаки тілесних ушкоджень, стадії розкладу, наявність сторонніх предметів у тілі, а також сліди катувань чи вогнепальних поранень. У випадках насильницької смерті одним із ключових завдань розслідування є індивідуальне та ґрунтовне встановлення причини смерті, оскільки саме це є відправною точкою для формулювання низки важливих висновків. Лише зовнішній огляд тіла не може забезпечити повноту й достовірність інформації – для об'єктивного встановлення причини смерті необхідне проведення розтину та повноцінної судово-медичної експертизи.

Також важливо зберегти цілісність тіла, забезпечити належну фото- та відеофіксацію кожного етапу, зафіксувати положення трупа в могилі, його одяг, супровідні речі чи документи. Також проводиться детальний опис місця поховання – його глибина, кількість тіл, ознаки впорядкування або навпаки – приховання злочину. У разі потреби здійснюється вилучення ґрунту, зразків біологічного матеріалу, предметів, пов'язаних із вчиненням злочину.

Таким чином, до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань в разі виявлення на місці події трупа його огляд можливий лише у межах проведення огляду місця події, до якого в обов'язковому порядку залучається судово-медичний експерт або лікар (ч. ч. 1, 2 ст. 238 КПК України). Спільним наказом МВС, МОЗ, ОГП від 09.03.2022 року № 177/450/46[231] затверджений Порядок взаємодії між органами й підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України під час встановлення факту смерті людини, яким установлено обов'язкову участь в огляді трупа судово-медичного експерта або лікаря (розділ 3 п. 1)[232].

Встановити місце вбивства стає значно складніше, якщо тіло було переміщене на значну відстань від місця скоєння злочину. Проте це завдання можна вирішити завдяки фіксації під час зовнішнього огляду тіла слідів і мікрослідів, таких як частинки ґрунту, пилу, волокна тканини, насіння, пилок рослин тощо, що можуть вказати на початкову локацію злочину та дати підстави для її подальшого огляду. Якщо йдеться про огляд квартири чи будинку як можливого місця вбивства, особливу увагу слід приділити пошуку самого тіла або його частин, а також ознак спроб приховати злочин: уламків кісток, решток тканин,

---

[230] Дуфенюк О.М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4752/1/1%20%d0%94%d1%83%d1%84%d0%b5%d0%bd%d1%8e%d0%ba%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f.pdf

[231] Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України: наказ МВС, МОЗ, ОГП від 09 берез. 2022 р. № 177/450/46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#Text

[232] Тетерятник Г. К. Нормативно-правові та організаційно-правові питання проведення огляду місця події на території проведення ООС. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 65 С. 64–67. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_3/17.pdf

слідів мозкової речовини. Також необхідно ретельно обстежити приміщення на наявність слідів крові – на підлозі, меблях, особистих речах підозрюваного (одязі, взутті, головному уборі), а також у важкодоступних місцях, як-от щілини підлоги, простір під плиткою чи біля плінтусів.

Отже, під час огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій слідчий виявляє, фіксує та вилучає різноманітні виділення людини, запахові сліди, волосся тощо. Такі біологічні дані називають слідами біологічного походження і використовують у процесі проведення експертиз для ідентифікації особи[233].

Для фіксування воєнних злочинів є важливим ***долучення до матеріалів провадження відеозаписів або фотознімків як доказів***. Згідно з ч. 2 ст. 99 КПК такі докази належать до документів. Якщо відео або фото надає свідок чи потерпілий, слідчому варто учиняти так, як із іншими документами – надати запит і одержати докази у відповідь на цей запит[234]. Варто зазначити, що зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, здійснюється відповідно до ст. 245-1 КПК України.

Незалежно від джерела походження відео або фото, слідчому в подальшому слід оглянути його (як документ), оформивши це відповідним протоколом огляду, за необхідності, за участі спеціаліста. Важливим є зафіксувати в протоколі (допиту, огляду) прив'язку й інформацію про локацію та дату, за допомогою загальноприйнятих технічних засобів – наприклад, загальнодоступної програми геолокації (Maps, Google.Maps тощо)[235].

Як на початковому, так і на подальших етапах досудового розслідування воєнних злочинів надзвичайно важливу роль відіграють повторні та додаткові огляди місця події. Такі слідчі дії дають змогу не лише уточнити та деталізувати вже встановлені обставини, а й виявити нові факти, що мають істотне значення для формування повної картини злочину. Під час проведення повторних оглядів нерідко вилучаються додаткові речові докази, які з різних причин не вдалося виявити раніше – через складну ситуацію на місці події, технічні обмеження або необхідність спеціалізованої експертизи. Крім того, такі дії сприяють перевірці, підтвердженню або спростуванню наявної доказової інформації, що підвищує рівень об'єктивності та достовірності зібраних матеріалів. Результати повторних і додаткових оглядів стають підґрунтям для ініціювання інших процесуальних заходів, зокрема проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, а також негласних слідчих (розшукових) дій, які дозволяють розширити межі розслідування, виявити додаткових учасників злочинної діяльності та встановити механізми вчинення воєнних злочинів.

---

[233] Гірук О. В. Тактика допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 − Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. С. 48. 250 с. URL: file:///Users/user/Downloads/Dis.doc.pdf

[234] Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. *ГО «Вектор прав людини»*. Київ, 2022. URL: ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/892d25fc-58e5-464b-886d-a3cf651915b7/content

[235] Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. *ГО «Вектор прав людини»*. Київ, 2022. URL: ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/892d25fc-58e5-464b-886d-a3cf651915b7/content

На заключному етапі огляду виявлені матеріальні об’єкти, за допомогою спеціалістів, належним чином упаковуються і вилучаються. На завершення огляду складається протокол та додатки до нього. Як додатки можуть виготовлятися копії предметів, вилучатися їх зразки, допускаються й письмові пояснення спеціалістів (відповідно до ст. 71, 105 КПК України), аудіо-, відеозаписи, фото- та ілюстративні таблиці, різноманітні зліпки, схеми тощо. Ці документи і предмети додатково роз’яснюють зміст протоколу огляду місця події, у них може знаходити відображення хід з’ясування заяв і повідомлень учасників слідчої (розшукової) дії[236].

2.2. Допит підозрюваного, потерпілого та свідків

Однією з ключових слідчих (розшукових) дій, що має визначальне значення для ефективності досудового розслідування, є допит. Результативність цієї слідчої дії значною мірою впливає на повноту, об’єктивність та неупередженість зібраної інформації. Саме через допит уповноважені органи отримують важливі відомості про обставини вчинення злочину, його учасників, мотиви, способи реалізації злочинного наміру, наслідки та інші істотні деталі, які можуть стати підґрунтям для висунення обвинувачення, визначення правової кваліфікації діяння, а також формування доказової бази в цілому.

Особливої ваги допит набуває кримінальних провадженнях про злочини, вчинені в умовах збройного конфлікту, оскільки такі злочини часто супроводжуються численними ускладненнями: масштабністю збройного насильства, масовими порушеннями прав людини, тяжкими психологічними та фізичними травмами потерпілих, знищенням або приховуванням речових доказів, а також інформаційною ізоляцією постраждалих територій. У багатьох випадках зібрати пряму доказову базу буває надзвичайно складно, тому значення допиту як джерела отримання інформації про фактичні обставини злочину різко зростає.

Під час допиту обсяг і різновиди потрібних спеціальних знань визначаються слідчим залежно від виду злочину, особи допитуваного, способу вчинення злочину, кількості зібраних речових доказів тощо. Слідчий може залучати спеціалістів починаючи з підготовчої стадії. На цьому етапі йде вивчення спеціальних питань, що можуть виникнути в процесі допиту, визначення кола обставин, що підлягають з’ясуванню; вивчення особистості допитуваного; визначення місця, обстановки, часу і способу виклику на допит; визначення кола учасників допиту; підготовка необхідних матеріалів і вибір технічних засобів фіксації; складання плану допиту.

[236] Пілюков Ю. О., Юсупов В. В., Банах С. В. Огляд будівель і споруд, які зазнали артилерійських обстрілів та бомбардувань під час розслідування воєнних злочинів. 2022. С. 538 С. 525–541 URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8779/18380-1?inline=1

Слідчий може отримати консультації з приводу цих питань у спеціаліста на стадії підготовки до допиту[237].

Крім того, з урахуванням специфіки воєнних злочинів, що часто скоюються з мотивів ненависті, дискримінації, під впливом ідеологічної пропаганди або під прикриттям військових операцій, необхідність фахового й чутливого підходу до проведення допитів набуває особливої актуальності. Під час проведення допиту потерпілих, зокрема жертв сексуального насильства, свідків тортур або масових вбивств, надзвичайно важливо дотримуватись принципів гуманності, недопущення повторної травматизації, поваги до гідності особи та забезпечення її безпеки.

Отже, допит осіб різних категорій має свою специфіку, яка проявляється як на етапі підготовки, так і під час безпосереднього його проведення.

Допит підозрюваних (військовополонених). Особливої уваги потребує допит військовополонених, оскільки він вимагає виваженого підходу з обов'язковим урахуванням норм міжнародного гуманітарного права, а також особливостей комунікації в умовах збройного конфлікту. У цьому контексті надзвичайно важливим є неухильне дотримання загальних методичних рекомендацій щодо організації та проведення допитів саме цієї категорії осіб, які включають:

1. *Підготовчий етап*. Визначити мету проведення допиту, яка може передбачати отримання інформації щодо збройної агресії рф/або інших держав відносно України, конкретних епізодів воєнних злочинів, причетності допитуваної особи до них тощо. Дослідити (за наявності) матеріали попереднього допиту, опитування особи, яку планують допитати, або інших осіб, матеріали проведення інших слідчих (розшукових) або негласних слідчих (розшукових) дій. З огляду на перелік запитань, які будуть ставити під час допиту, інформації, яка, імовірно, відома особі, а також статус особи, яку допитують, скласти план допиту й орієнтовний перелік запитань. Підготувати місце для проведення допиту, визначити спосіб фіксації (рукопис, комп'ютерний друк) і необхідність використання інших предметів, документів (топографічних карт, фото- й відеоматеріалів тощо). Визначити необхідність проведення аудіо-, відеофіксації, передбачити кількість носіїв для безперервної фіксації. Завчасно повідомити учасників допиту (допитуваний, адвокат, перекладач тощо), розглянути доцільність проведення допиту слідчим суддею в порядку ст. 225 КПК, а також застосування заходів безпеки[238].

2. *Встановлення та підтримання психологічного контакту*. На початку допиту слідчий зобов'язаний представитися та ознайомити допитуваного з іншими присутніми особами. У разі здійснення технічної фіксації процесу (аудіо- чи відеозапису) особу необхідно завчасно поінформувати про це. Також доцільно роз'яснити мету допиту, окреслити його порядок і орієнтовну тривалість.

---

[237] Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 42. 140 с.

[238] Пам'ятка щодо проведення прокурором/слідчим допиту військовополоненого. Київ : *Офіс Генерального прокурора; Тренінговий центр прокурорів України*, 2022. С. 3–4.

Початковий етап допиту має включати надання допитуваному можливості вільно викласти обставини подій у формі розповіді, без переривань або втручань з боку слідчого. Лише після цього доцільно переходити до постановки уточнювальних запитань, при цьому уникаючи навідних запитань, які можуть вплинути на зміст відповідей.

Слідчий має утримуватися від будь-яких оцінок висловлювань чи поведінки особи, що допитується, а також зберігати стриманість і нейтральність у своїх висловлюваннях та емоційних реакціях.

3. *Проведення допиту.* Виклад інформації рекомендують здійснювати в хронологічному порядку. Починати потрібно із загальних запитань. Якщо показання фіксують у протоколі, то рекомендують записувати фрази від першої особи. Уникати показань з чужих слів, фіксувати лише інформацію, яку сприймали особисто.

Військовополонений під час допиту зобов'язаний повідомити своє прізвище, ім'я та військове звання, дату народження, армійський, полковий, особовий або серійний номер, а якщо цього немає – іншу рівноцінну інформацію.

Будь-які фізичні чи моральні тортури, будь-яку іншу форму примусу не можуть застосовувати до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей[239].

Не менш важливим фактором, що впливає на ефективність проведення допиту полонених, є правильна постановка питань. Питання повинні ставитися в ясній, чіткій і простій формі. Варто запитувати таким чином, щоб допитуваний не зміг відповісти простим «так» або «ні», адже відповіді такого типу малоінформативні[240]. Загалом приблизний перелік питань під час допиту військовополоненого можна виокремити в такі групи: 1) завоювання довіри полоненого; 2) подолання відмови від дачі свідчень; 3) раптовість під час допиту;
4) актуалізація забутого в пам'яті допитуваного[241].

На початку проведення допиту підозрюваного військовополоненого, щодо якого існують обґрунтовані підстави вважати, що вчинене ним кримінальне правопорушення підпадає під юрисдикцію МКС, особу необхідно додатково поінформувати про її додаткові права відповідно до пункту 2 статті 55 РС.

Відповідно до Правила 111 процедури та доказування МКС[242], допитуваний повинен бути повідомлений про права, гарантовані ст. 55 РС. Зокрема, це право не свідчити проти себе або визнати свою вину, право не піддаватися примусу, тиску або погрозам у будь-якій формі, катуванню чи іншим жорстоким, нелюдським чи

---

[239] Пам'ятка щодо проведення прокурором/слідчим допиту військовополоненого. Київ : *Офіс Генерального прокурора; Тренінговий центр прокурорів України*, 2022. С. 6.

[240] Алєксєєв О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. К. : *«Центр учбової літератури»*, 2014. С. 180 320 с.

[241] Булківська В., Лазебний А. Тактика допиту військовополонених в умовах воєнного стану. Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. в авторській редакції (м. Кропивницький, 27 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 13–14С. 12−16. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/zbirnyk_konferenczіya_27_10_onovlenyj.pdf

[242] Rules of Procedure and Evidence of the ICC. URL: https://legal.un.org/icc/asp/1stsession/report/english/part_ii_a_e.pdf

таким, що принижують гідність, видам поводження або покарання, а також право бути допитаним мовою, яку він розуміє та якою вільно володіє[243].

Варто підкреслити, що у випадках, коли йдеться про підозру у вчиненні злочину, що підсудний МКС, коло прав, про які необхідно проінформувати підозрюваного, є ширшим, ніж у національному кримінальному провадженні.

Також необхідно з'ясувати, чи надає військовополонений згоду на використання показань у Міжнародному кримінальному суді, Європейському суді з прав людини, Міжнародному суді ООН та інших міжнародних судових інстанціях.

Загалом військовополонених можна умовно поділити на дві основні категорії. До першої належать особи, стосовно яких відсутні докази, що свідчать про їхню причетність до вчинення воєнних злочинів або інших протиправних дій у межах збройного конфлікту. Інакше кажучи, це звичайні військовополонені, правовий статус яких визначено положеннями Женевської конвенції про поводження з військовополоненими[244]. Допит полонених, що належать до цієї категорії, зазвичай проводиться у швидкому режимі, з метою з'ясування питань, які мають значення для ведення бойових дій[245].

Інша група військовополонених характеризується наявністю вагомих доказів, які вказують на вчинення ними воєнних злочинів. Щодо таких осіб може бути відкрите кримінальне провадження, здійснюватися слідчі дії з розслідування воєнних злочинів, і як наслідок може бути винесений вирок. У цьому випадку допит військовополоненого розглядається як безпосередньо слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою встановлення фактичних обставин кримінального провадження[246].

Питання, які потрібно з'ясувати під час допиту. Під час допиту вказаних осіб, крім установчих даних військовополоненого (прізвище, ім'я та по батькові, дата й місце народження, громадянство, освіта, місце проходження військової служби, адреса військової частини, військова посада та спеціальність, військове звання, місце проживання та реєстрації, контактні номери телефонів, сімейний стан, інформація про наявність/відсутність судимості), залежно від обставин події, яку розслідують, *необхідно з'ясувати:*

– з якого часу розпочав проходження військової служби в лавах збройних сил або інших військових формуваннях чи правоохоронних органах; чи підписував контракт щодо проходження військової служби, дату й місце його підписання;

---

[243] Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

[244] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серп. 1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

[245] Булківська В., Лазебний А. Тактика допиту військовополонених в умовах воєнного стану. Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. в авторській редакції (м. Кропивницький, 27 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 12 С. 12−16. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/zbirnyk_konferencziya_27_10_onovlenyj.pdf

[246] Булківська В., Лазебний А. Тактика допиту військовополонених в умовах воєнного стану. Протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. в авторській редакції (м. Кропивницький, 27 жовт. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 12 С. 12−16. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/zbirnyk_konferencziya_27_10_onovlenyj.pdf

– у якій військовій частині розпочав проходження військової служби, місце її постійної дислокації, військову посаду та спеціальність; у якій військовій частині, її підрозділі (взвод, рота, батальйон, полк тощо) та з якого часу проходить службу, місце її постійної дислокації;

– до якого військового округу належить військовий підрозділ, у якому проходить військову службу;

– яку військову посаду обіймає, військове звання, військову спеціальність;

– яка кількість військовослужбовців у підрозділі, де проходить військову службу (взвод, рота, батальйон, полк тощо);

– яка кількість і тип військової техніки є в підрозділі, де проходить військову службу (взвод, рота, батальйон, полк тощо);

– ПІБ та військове звання безпосереднього командира та командирів у підрозділі (по всій вертикалі), де проходить військову службу (взвод, рота, батальйон, полк тощо);

– чи брав участь у військових діях на території Донецької/Луганської областей, півострова Крим, Сирії, Грузії тощо; якщо так, то коли, за яких обставин, які завдання виконував, хто надав накази на виконання цих завдань;

– яке навчання пройшли військові; де, коли та як проводили таке навчання;

– коли військовополонений та підрозділ дізналися про те, що рф буде проводити бойові операції проти України; як повідомили про це та що ця інформація містила;

– коли та за яких обставин перетнув державний кордон з Україною (дату та орієнтовну годину перетину кордону);

– з якою метою та яким складом було здійснено перетин державного кордону України (характеристика поставленого завдання, кількість військовослужбовців, кількість, ПІБ осіб з числа командного складу підрозділу, кількість, тип і характеристика військової техніки й озброєння, боєкомплектів, іншого персонального спорядження (сухпаї, аптечки, станції зв’язку, засоби нічного бачення тощо));

– який індекс тимчасового маркування нанесено на військову техніку, на якій підрозділ, де проходить службу, здійснив перетин державного кордону України (наприклад, Z, V, O тощо); коли таке маркування було нанесено та що воно означає;

– хто з осіб командного складу (посада, ПІБ і звання) віддав наказ на перетин державного кордону України і довів поставлене завдання на території України;

– яким було місце призначення військовополоненого на території України;

– який був запланований/реальний маршрут пересування до місця призначення, його тривалість і тривалість перебування в місці призначення (дата/час, локації, вид пересувань, наприклад, дорогами, бездоріжжям, пішки, мета/завдання, спротив ворога, присутність цивільного населення);

– які були зони відповідальності різних підрозділів, про які особисто чи достеменно відомо військовополоненому;

– які дата, орієнтовна година та місце (населений пункт/номер траси, конкретний кілометр, район, область), коли військовополонений потрапив у полон;

– хто захопив військовополоненого у полон (особи з числа Збройних Сил України, цивільні особи, особи з числа інших правоохоронних органів України);

– чи передувало взяттю в полон бойове зіткнення зі Збройними Силами України або іншими особами, які обороняють Україну; якщо так, то де таке бойове зіткнення відбувалося, яка кількість пошкодженої або знищеної техніки (її тип, характеристика), убитих і поранених військовослужбовців підрозділу, де проходив військову службу, унаслідок такого зіткнення;

– чи захоплено разом з військовополоненим у полон інших військовослужбовців; якщо так, то яка їх належність до конкретного військового підрозділу;

– які тілесні ушкодження військовополонений отримав перед взяттям у полон; яку зброю та інше військове спорядження мав при собі під час захоплення в полон;

– які підготовчі кроки було здійснено для кожної з бойових операцій, до якої військовополонений чи підрозділ були залучені (операційне планування, звіти чи документи, у яких було задокументовано плани, вміст і структуру таких планів, яку інформацію надавали, хто був залучений, зокрема їхні посади та ПІБ, завдання, а також підрозділи);

– деталі виконання кожної з бойових операцій, яку військовополонений чи підрозділ проводили за час перебування на території України (час, дата; завдання; залучені підрозділи; як розгорталася операція; використане озброєння й мета; як визначали цілі; чи артилерійський вогонь скеровували контролери попереду або спостерігачі, якщо так – які підрозділи цим займалися; хто командував операціями; верифікація влучання по цілях);

– як здійснювали командування та контроль за бойовими операціями за участі підрозділу та підрозділів на рівні батальйону, батальйонної тактичної групи, бригади чи вищому рівні; які звіти готували для інформування командування про те, як проводили операції;

– чи міг бачити або бачив, по яких цілях били системи озброєння та якими були відповідні наслідки;

– чи відомо про використання касетних боєприпасів, хімічної зброї, вакуумної зброї, інших засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом; на якому рівні видавали дозвіл на їх використання та з якою метою;

– який аналіз проводили після військових операцій; чи змінювали тактику проведення військових операцій[247];

– джерела надходження озброєння, матеріально-технічного постачання і фінансування (у випадку з нерегулярними формуваннями);

– спосіб залучення до підрозділу новобранців (в разі з нерегулярними формуваннями);

– тактика і маршрути пересування транспортних колон і караванів;

– система взаємодії з іншими підрозділами і населенням, а також зарубіжними структурами;

[247] Орієнтовний перелік запитань для допиту військовополонених військово-облікових спеціальностей. Розробка міжвідомчої робочої групи при Офісі Генерального прокурора та Тренінгового центру прокурорів України / *Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України. Київ*, 2022. С. 3–8.

– наявність в підрозділі іноземних інструкторів, найманців і емісарів, їх характеристика і рід діяльності;

– система забезпечення формування в цілому і кожного бійця зокрема;

– відомості про розвідувальну і диверсійну діяльність підрозділів противника в тилу. Підготовка таких груп, методи, озброєння, засоби, що використовуються ними, шляхи закидання і повернення, найбільш цікаві для диверсантів цілі;

– взаємини формування з місцевим населенням;

– наявність у ворога інформаторів і шпигунів як на території, зайнятій противником (тобто тими, хто веде допит), так і в його адміністративних і військових структурах;

– інформація про агітаційну діяльность формування - як всередині своєї структури, так і по відношенню до місцевого населення;

– ставлення полоненого до подій. Його суб'єктивна оцінка дій обох сторін[248].

Слід зазначити, що даний перелік не є вичерпним і може доповнюватися рядом інших питань.

Додаткові питання до артилеристів:

– звідки саме (з якого місця) та коли саме (час) здійснювали артилерійський обстріл;

– по яких саме об’єктах на території України було здійснено цей обстріл, яку кількість боєприпасів випущено; куди саме стріляли; чи були ці об’єкти цивільними (якщо так – то чому завдавали по них удар);

– чи було в цивільних об’єктах чи біля них цивільне населення;

– з якою метою завдавали артилерійських ударів по них – чи були там на момент нападу військовослужбовці ЗС України (чим це підтверджено – візуально спостерігали їх, мали відомості розвідки, звідти здійснювали обстріли тощо);

– хто віддавав наказ на здійснення цього обстрілу та передавав відомості про координати, куди необхідно завдати удар, або об’єкти, по яких необхідно вдарити;

– чи усвідомлювали, що завдання артилерійського удару може спричинити загибель і поранення серед цивільного населення, та чому тоді здійснювали ці напади;

– чи здійснювали артилерійські удари по цивільних об’єктах із використанням РСЗВ та чому; чи усвідомлювали, що ця зброя носить невибірковий характер дії та не є точною;

– чи було відомо про використання касетних боєприпасів чи вакуумних боєприпасів, інших засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, і якщо так – якими були обставини та залучені підрозділи; хто давав дозвіл на їх використання та з якою метою[249].

---

[248]Робота з полоненими. *PSDінфо*. 2022. URL: https://www.psdinfo.pro/post/%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0-%D0%B7-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8

[249] Орієнтовний перелік запитань для допиту військовополонених військово-облікових спеціальностей. Розробка міжвідомчої робочої групи при Офісі Генерального прокурора та Тренінгового центру прокурорів України / *Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України*. Київ, 2022. С. 3–8.

Додаткові питання щодо наявних відомостей про розграбування населення:

– місця розташування та опис об'єктів цивільної інфраструктури, які були розграбовані військовослужбовцями рф під час просування територією України, з прив'язкою до дати та часу вчинення кримінального правопорушення, а також яким саме майном заволоділи військовослужбовці рф;

– інформація про конкретних військовослужбовців рф, які брали участь у розграбуванні цивільного майна із зазначенням їх анкетних даних, звань, займаних посад, а також інформації про те, хто з них які об'єкти грабував;

– чи було відомо командирам та начальникам про наміри їх підлеглих розграбувати цивільне майно, кому саме було відомо і як вони до цього ставились; хто віддав наказ на вчинення розграбування цивільного майна (чи це рішення приймав кожен військовослужбовець самостійно);

– чи вживали командири і начальники військовослужбовців, які розграбовували майно, заходів щодо притягнення до відповідальності підлеглих за вчинення цих дій після того, як їм стало про це відомо;

– чи були свідки розграбування цього майна з числа громадян України, чи відомі їхні анкетні дані;

– чи відбувалося розграбування майна в присутності його власників, чи застосовували насильство до потерпілих або свідків під час розграбування майна або погрози застосування насильства;

– з якою метою здійснювали пограбування;

– чи була військова необхідність у заволодінні цим майном (яка саме, як його було використано з військовою метою) чи ці дії здійснювали з корисливим мотивом[250].

Додаткові питання в разі жорстокого поводження з військовослужбовцями України, які потрапили в полон, або цивільним населенням:

– за яких обставин взято в полон військовослужбовця України або затримано цивільну особу;

– де утримували взятого в полон військовослужбовця України або цивільну особу, у яких умовах;

– чи піддавали взятого в полон військовослужбовця України або цивільну особу жорстокому поводженню; у чому це полягало;

– яким саме способом завдано тілесних ушкоджень, у якій послідовності, за допомогою яких знарядь, які поранення отримав військовослужбовець України, взятий у полон, або цивільна особа;

– якими були дії військовослужбовців рф або інших осіб, які з ними співпрацювали, після завдання тілесних ушкоджень, застосування тортур;

– чи були свідки події, хто саме;

---

[250] Орієнтовний перелік запитань для допиту військовополонених військово-облікових спеціальностей. Розробка міжвідомчої робочої групи при Офісі Генерального прокурора та Тренінгового центру прокурорів України / *Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України*. Київ, 2022. С. 3–8.

– з якою метою до військовослужбовця України, взятого в полон, або затриманої цивільної особи застосовувались жорстоке поводження, тортури;

– інформація про конкретних військовослужбовців рф або інших осіб, які з ними співпрацювали, які застосовували жорстоке поводження, тортури (із зазначенням їхніх анкетних даних, звань і займаних посад, а також інформації про те, хто з них які дії здійснив);

– чи було відомо командирам і начальникам про жорстоке поводження з військовослужбовцями України, які потрапили в полон, або цивільним населенням;

– чи віддавали накази командири чи начальники щодо тортур, жорстокого поводження з військовослужбовцями України, які потрапили в полон, або цивільним населенням;

– якщо військовополонений вчинив загальнокримінальний злочин або був свідком вчинення злочину, під час допиту, крім стандартних питань, також приділяють увагу діям командного складу, а саме щодо надання наказів, неприпинення протиправних дій, заохочування протиправної поведінки тощо[251].

Ефективними тактичними прийомами допиту є пред'явлення в процесі слідчої (розшукової) дії предметів, документів чи інших речових доказів, вилучених під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. Також у деяких випадках доцільно доводити до відома допитуваного інформації, що міститься в протоколах слідчих (розшукових) дій. Під час допиту можливим є оголошення висновків експертиз, результатів окремих слідчих дій, що вказують на можливість перебування допитуваного в місці вчинення злочину. Для реалізації цих тактичних прийомів доцільно залучати спеціаліста-криміналіста, який вилучав або досліджував речові докази чи брав участь у проведенні певної слідчої (розшукової) дії[252].

Найбільш ефективним, особливо під час проведення складних допитів, є проведення відеозйомки. Вона дозволяє не лише чути заяви допитуваного, а й стежити за його реакцією, а також може вирішити низку проблем, пов'язаних зі спробами поставити під сумнів результати допиту. Так, на практиці часто можна зустрітися з відмовою в процесі судового розгляду від показань, раніше даних у ході допиту. Аргументацією таких відмов стають посилання на вплив з боку правоохоронних органів до або безпосередньо під час проведення допиту чи на перебування допитуваного в стані тимчасового психічного розладу. Під час перегляду відеоплівки відразу стає очевидним факт надання фізичного впливу в ході проведення допиту, якщо таке мало місце. За цими відеозаписами можна призначити психолого-психіатричну експертизу для визначення наявності й наслідків психологічного впливу з боку осіб, які проводять слідчу (розшукову) дію та є присутніми під час її проведення. Таким самим чином за манерою мови і поводження під час давання показань можна дійти висновку про наявність яких-

[251] Орієнтовний перелік запитань для допиту військовополонених військово-облікових спеціальностей. Розробка міжвідомчої робочої групи при Офісі Генерального прокурора та Тренінгового центру прокурорів України / Офіс Генерального прокурора. Тренінговий центр прокурорів України. Київ, 2022. С. 3–8.

[252] Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 44. 140 с.

небудь форм впливу до початку слідчої (розшукової) дії або щодо стану тимчасового психічного розладу допитуваного[253].

Важливо підкреслити, що у випадках, коли особою, яка підозрюється у вчиненні воєнних злочинів, є військовослужбовець збройних сил рф, допит має здійснюватися із суворим дотриманням процедурних норм, зокрема із обов'язковим використанням засобів відеофіксації та участю міждисциплінарної групи фахівців. Така процесуальна практика є важливою умовою для належної кваліфікації злочинів і подальшого використання отриманих доказів у провадженнях МКС.

У практиці досудового розслідування непоодинокими є випадки, коли після первинного допиту військовослужбовця збройних сил рф, який підозрюється у вчиненні воєнних злочинів, виникає необхідність у його повторному допиті. У таких обставинах слідчому рекомендується вжити низку превентивних заходів, спрямованих на зниження психоемоційної напруги у підозрюваного та встановлення конструктивної взаємодії. Зокрема, доцільним є надання чіткого пояснення причин повторного виклику, формування атмосфери довіри, а також встановлення психологічного контакту, що сприятиме ефективному збору доказової інформації.

У процесі допиту доцільно застосовувати комплекс тактичних прийомів: варіювання темпу ведення розмови (швидкий і повільний), раптове пред'явлення речових чи документальних доказів.

Ефективність допиту значною мірою залежить і від володіння слідчим спеціальними знаннями в галузі криміналістики, психології, а також міжнародного гуманітарного та кримінального права.

Якщо необхідно перевірити показання кількох осіб на одному місці, такі перевірки здійснюються окремо з кожною особою. Перевірка показань за одночасною участю двох або більше допитаних осіб є недопустимою[254].

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб як вербальна слідча (розшукова) дія проводиться на стадії досудового розслідування слідчим, прокурором (ч. 9 ст. 224 КПК України), а також у виняткових випадках слідчим суддею в судовому засіданні (ч. 1 ст. 225 КПК України) з метою отримання від підозрюваних, потерпілих, свідків та експертів (ч. 1 ст. 95 КПК України) інформації про відомі ним дані з приводу досліджуваних у кримінальному провадженні обставин на основі мовленнєвого спілкування з ними та немовних способів комунікації (за допомогою мови жестів, міміки, рухів тощо)[255].

Допит потерпілих і свідків.

Допит свідків і потерпілих у межах кримінального провадження в Україні здійснюється відповідно до положень КПК, зокрема статті 224, яка регламентує

---

[253] Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посіб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. С. 47. 140 с.

[254] Кунтій А. І. Тактика слідчого експерименту під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 395 С. 393−396.

[255] Бондар В. С. Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб як елемент тактичної операції в розслідуванні злочинів, учинених злочинними спільнотами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 158 С. 156−169.

загальний порядок проведення цієї процесуальної дії. Згідно з національним законодавством, допит проводиться слідчим або прокурором із фіксацією показань у протоколі, з дотриманням вимог щодо добровільності, процесуальних прав допитуваної особи та правового статусу учасників провадження.

Щодо свідка, то по суті його права і обов'язки, передбачені ст. 66 КПК, охоплюють установлені в ст. 55 Римського статуту, крім одного – право не піддаватися примусу. Тож варто роз'яснювати це право при допиті свідка. Щодо допиту потерпілого, нагадуємо, що потерпілий має право, але не зобов'язаний давати показання за ст. 56-57 КПК. При допиті потерпілого йому також слід роз'яснювати права, передбачені ст. 55 Римського статуту[256].

У випадках, коли існують обґрунтовані підстави припускати, що зібрані докази, зокрема протоколи допитів свідків чи потерпілих, можуть бути використані в подальшому у провадженні МКС, постає необхідність адаптації процедури допиту з урахуванням вимог Правил доказування та процедури МКС[257].

Серед ключових аспектів, яких слід дотримуватися під час допитів із перспективою міжнародного використання, є:

– аудіовізуальна фіксація допиту, що підвищує достовірність отриманих свідчень і забезпечує можливість їхньої подальшої перевірки в суді;

– забезпечення процесуальних гарантій для вразливих осіб, таких як потерпілі від сексуального насильства чи воєнних злочинів, що узгоджується з підходом МКС до захисту прав свідків;

– залучення перекладачів і спеціалістів, якщо мова свідка відрізняється від мови провадження або якщо особа має психоемоційні або інтелектуальні особливості;

– показання свідка можуть бути використані в міжнародному судовому процесі лише за його попередньою згодою;

– показання потерпілого можуть бути використані в міжнародному судовому процесі лише за його попередньою згодою – у повному обсязі або без розкриття персональних даних.

Таким чином, у разі потенційного подання доказів до МКС, органи досудового розслідування повинні дотримуватись не лише національних вимог процесу, але й орієнтуватися на міжнародні стандарти доказування, аби забезпечити прийнятність таких свідчень у юрисдикції МКС. Це сприятиме зміцненню довіри до української системи кримінального правосуддя в умовах міжнародного співробітництва у сфері розслідування та переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС.

Протокол допиту, згідно з Правилом 111[258], має бути підписаний особою, що проводить допит, особою, яку допитують, за наявності адвоката – таким адвокатом, а також прокурором або суддею, якщо це передбачено і допит проводився в їх

[256] Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. *ГО «Вектор прав людини»*. Київ, 2022. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/892d25fc-58e5-464b-886d-a3cf651915b7/content

[257] Rules of Procedure and Evidence of the ICC. URL: https://legal.un.org/icc/asp/1stsession/report/english/part_ii_a_e.pdf

[258] Rules of Procedure and Evidence of the ICC. URL: https://legal.un.org/icc/asp/1stsession/report/english/part_ii_a_e.pdf

присутності. Має бути зазначено дату, час, місце та всіх присутніх осіб. Це цілком відповідає вимогам, встановленим для протоколу за ст. 104 КПК України[259].

Допит потерпілих/свідків за фактами жорстокого поводження та/або сексуального насильства

1. Під час допиту потрібно намагатися викликати в допитуваної особи довіру, відчуття впевненості. Бути професійним, увічливим і коректним. Для кожної людини важлива саме її історія, вона потребує максимальної уваги до себе.

2. На допиті потрібно використовувати медичну термінологію під час опису дій сексуального характеру. Тон розмови має бути достатньо доброзичливим, живим, але не жалісним.

3. Потрібно слідкувати на допиті за емоційним станом особи, за потреби робити нетривалі перерви.

4. Під час проведення допиту слід тримати дистанцію та не виявляти зайвих емоцій.

5. Необхідно використовувати техніку активного слухання. Не варто перебивати, навіть якщо свідок/потерпілий надає неважливу інформацію або не по суті, спочатку потрібно надати потерпілому/свідку можливість висловитися, а після цього запропонувати уточнювальні запитання по суті.

6. На початку допиту слід поцікавитися, чи є в просторі щось, що нагадує про обставини травматичних подій. За можливості потрібно позбутися подразників або зменшити їхню кількість.

7. За можливості допит доцільно розпочати з нейтральної теми, що дасть змогу зрозуміти характер і налаштованість допитуваної особи.

8. Необхідно довести потерпілій особі, що її показання є ключовими й надзвичайно цінними, оскільки завдяки їм винна особа буде нести відповідальність.

9. Потрібно зазначити, що допитувана особа перебуває в безпеці, в будь-яку мить допит може бути зупинено[260].

У такій делікатній категорії справ, як сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, існують міжнародні стандарти, які вказують на необхідність допиту потерпілої особи лише один раз, адже кожне повторення своєї історії завдає психологічного болю та моральних страждань, створює повторну та вторинну віктимізацію. На практиці існують випадки, коли одну й ту саму потерпілу особу допитують понад п'ять разів, завдаючи психологічної шкоди[261].

Орієнтовний перелік питань під час допиту за фактами жорстокого поводження та/або сексуального насильства:

– які події відбувалися в населеному пункті/в регіоні/на місці проживання/на місці вчинення злочину в період із 24 лютого 2022 року до дня вчинення злочину в

[259] Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. *ГО «Вектор прав людини»*. Київ, 2022. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/892d25fc-58e5-464b-886d-a3cf651915b7/content

[260] Пам'ятка щодо психологічних особливостей ведення травма-чутливого допиту потерпілих/свідків травматичних подій війни. Київ : *Тренінговий центр прокурорів України*, 2022. С. 7.

[261]Котельва К. Чи спроможна українська судова система розглядати справи щодо воєнних злочинів? *JustTalk*. 3 черв. 2022 р. URL: https://justtalk.com.ua/post/chi-spromozhna-ukrainska-sudova- sistema-rozglyadati- spravi-schodo-voennih-zlochiniv

хронологічному порядку (які події сталися; чи мали місце активні бойові дії; що саме відбувалося);

– чи бачила допитувана особа військових у населеному пункті; яких саме (їхня кількість, форма одягу; відмітні знаки; наявність і вид зброї; їхнє переміщення; які підрозділи (піхота, танкісти, артилеристи) армії рф розташовувалися в місці перебування);

– у яких приміщеннях (зазначити відому адресу чи інші ознаки) розташувалися армійські підрозділи рф в населеному пункті; як і від кого про це дізналися (уточнити дату та час розташування);

– які точні дата, місце та час, коли стосовно допитуваної особи було застосовано насильство;

– які обставини передували описаній події, що відбувалися в день вчинення злочину; як та у зв'язку з чим опитувана особа опинилася на місці події;

– чи перебував хтось поряд із допитуваною особою;

– чи може хтось підтвердити факт вчинення злочину стосовно допитуваної особи;

– за яких обставин було вчинено стосовно допитуваної особи злочин, а також у який спосіб (деталізований опис жорстокого поводження або вчинення насильства стосовно потерпілого, чи супроводжувалося воно заподіянням тілесних ушкоджень; механізм і локалізація тілесних ушкоджень, чи використовувала особа, яка вчинила злочин, будь-які предмети, зброю або будь-які знаряддя, які саме; якщо злочинців було декілька – розподіл ролей кожного);

– чи зможе допитувана особа впізнати особу, яка вчинила насильство; чи бачила вона раніше особу, яка вчинила злочин; якщо так, то за яких обставин;

– чи спілкувався злочинець із потерпілим; якщо так, то про що;

– про що злочинці спілкувалися між собою або з керівництвом;

– чи могла допитувана особа чинити або чинила супротив; якщо так, то як;

– які тілесні ушкодження отримав потерпілий; чи завдав він ушкодження нападнику, за умови спротиву;

– які предмети, що належать допитуваній особі або злочинцю, залишилися чи могли залишитися на місці події;

– якою була поведінка особи (осіб), яка(і) вчинила(и) кримінальне правопорушення, після злочину;

– чи надавали допитуваному медичну допомогу; коли, де, хто саме та за яких обставин;

– чи відомі допитуваній особі інші факти вчинення жорстокого поводження та/або сексуального насильства військовослужбовцями рф або особами, які беруть участь у збройному конфлікті на стороні рф;

– скільки часу допитувана особа перебувала в місці її утримання; які були умови такого перебування[262].

[262]Пам'ятка щодо особливостей проведення допитів потерпілих/свідків стосовно дослідження фактів сексуального насильства в умовах збройного конфлікту. Київ : *Офіс Генерального прокурора; Тренінговий центр прокурорів України*, 2022. С. 10–13.

Перелік питань щодо фактів нападів (обстрілів) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури, знищення/пошкодження таких об'єктів:

– яке місце, дата та час обстрілу;

– де особа перебувала під час обстрілу та з ким;

– із якого напрямку здійснювали напад (обстріл) (чи могла особа бачити або бачила місце розташування військових, військової техніки або засобів ураження, якими здійснювали обстріл);

– які звуки особа чула перед обстрілом (свист, гул тощо), які сповіщали про наближення удару;

– чи бачила особа вибух (описати його); як довго тривав обстріл, скільки було вибухів, чи були перерви між обстрілами;

– чи бачила особа пересування військової техніки, з якої могли здійснити обстріл;

– які об'єкти зазнали пошкодження (приватна/державна/комунальна власність, окремо зазначити щодо нападів (обстрілів) на будівлі медичних установ, карети швидкої допомоги, храми (мечеті, синагоги) або на об'єкти культурної спадщини);

– які розпізнавальні знаки було видно на будівлях (лікарня, церква, продуктовий магазин) або який вигляд мало цивільне населення, яке зазнало нападу (цивільний одяг, діти);

– чи заподіяно особі внаслідок обстрілу матеріальних збитків, у чому вони полягають;

– яке майно та де воно було розташовано, на підставі чого (документи) воно належало потерпілому;

– який стан майна після подій;

– обсяг завданої шкоди;

– чи було майно зруйноване повністю;

– якщо об'єкт було пошкоджено, то який масштаб руйнування;

– яка сума збитків;

– де перебувала особа в момент знищення майна та з яких джерел їй стало відомо про його знищення;

– чи зазнала особа поранень або інших ушкоджень від обстрілу, яких саме;

– чи отримували інші особи поранення або загинули внаслідок обстрілу;

– чи наявні в особи медичні документи, складені за результатами її огляду після обстрілу[263].

Проводячи розслідування, важливо зібрати всю наявну інформацію, яка допоможе визначити, чи військовослужбовці рф або особи, які беруть участь у збройному конфлікті на стороні рф, навмисно чи через недбалість атакували цивільних або, можливо, застосовували непропорційну військову силу. Для цього *окрім зазначених вище питань потрібно з'ясувати:*

– чи було під час атаки будь-яке попередження про атаку;

[263]Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури Київ : *Офіс Генерального прокурора; Тренінговий центр прокурорів України*, 2022. С. 8–9. 9 с.

– чи були будь-які військові об’єкти (зокрема, персонал та екіпірування) поблизу точки атаки; Важливо встановити, чи таке майно було поряд із військовими об’єктами, чи було розташоване безпосередньо на території військових об’єктів, встановити найближчий військовий об’єкт, розташований біля знищеного майна (за можливості), що використовували безпосередньо збройні сили (обладнання, споруди, що надають притулок збройним силам);

– чи є якісь фізичні, фотографічні, документальні докази атаки, а також наслідків обстрілу; чи хтось робив фото чи здійснював відеозйомку; чи є осколки чи інші фізичні об’єкти, що залишились після атаки[264].

Допит у режимі відеоконференції.

Нагадаємо про ще один, передбачений КПК спосіб проведення допиту – у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК). Такий допит допускається в разі неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров’я або з інших поважних причин. В умовах воєнного часу доступ до свідків і потерпілих може бути обмежений. На практиці, як правило, використовується допит віддалених свідків, потерпілих не в відеоконференції, а шляхом надання доручення слідчому чи оперативному працівнику, розташованому ближче до свідка, який безпосередньо допитує свідка і складає про це протокол (з можливою відеофіксацією). Для допиту у відеоконференції за ч. 6 ст. 232 КПК також передбачена процедура надання постановою слідчого або прокурора доручення щодо вручення пам’ятки про права і обов’язки, та встановлення особи свідка. В умовах воєнного часу доступ до свідків може бути значно утруднений. Тому в окремих випадках слідчому, прокурору може бути доцільним встановлювати особу свідка іншим шляхом – наприклад шляхом пред’явлення паспорту безпосередньо в відеоконференції або через електронний цифровий підпис, та роз’яснювати права і обов’язки безпосередньо на відеозаписі. Протокол допиту слідчий, прокурор у такому випадку складатиме самостійно, із зазначенням, чому допитуваний не підписав протокол (допит в режимі ВКЗ із повним фіксуванням його на відеозапис)[265]. Відповідно до абзацу 2 ч. 11 ст. 232 КПК за результатами опитування, проведеного у режимі відео- або телефонної конференції, слідчий, прокурор складає рапорт, у якому зазначає дату та час опитування, дані про особу опитуваного, ідентифікаційні ознаки засобу зв’язку, що використовувався опитуваним, а також обставини, які були ним повідомлені.

Також є можливим ініціювання допиту свідка в порядку ст. 225 КПК України (у судовому засіданні) із застосуванням відеоконференції з власних технічних засобів. У такому випадку також постане питання щодо встановлення особи свідка та роз’яснення йому прав і обов’язків за ст. 336 КПК України. Верховний Суд в інформаційному листі «Щодо окремих питань здійснення кримінального

[264] Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. С. 23–24

[265] Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. *ГО «Вектор прав людини»*. Київ, 2022. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/892d25fc-58e5-464b-886d-a3cf651915b7/content

провадження в умовах воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 1/0/2-22[266] наголошує на можливості (як виняток) участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції із застосуванням доступних технічних засобів, якщо участь з приміщення іншого суду неможлива (у місцевих судах є широка практика використання відеоконференції із застосуванням власних технічних засобів учасників). У такому разі слід виходити з того, що особа свідка має бути чітко встановленою і не викликати сумнів. Коли обставини, що утруднювали доступ до свідка, відпадуть, може знадобитися повторно допитати цього свідка[267].

Тактика допиту потерпілих і свідків у кримінальних провадженнях за фактами катувань та незаконного утримання цивільних громадян військовослужбовцями зс рф

Під час проведення допиту у кримінальних провадженнях, що стосуються злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту, зокрема пов'язаних із фактами катування та незаконного утримання цивільних осіб, слідчому необхідно враховувати специфіку зазначеної категорії правопорушень. Це є необхідною умовою для отримання від свідків і потерпілих повних, послідовних та змістовних показань. *Тактика допиту потерпілих і свідків у кримінальних провадженнях про катування та незаконне утримання цивільних громадян передбачає реалізацію таких етапів:*

І. Підготовчий етап:

1. Збір попередньої інформації:

– ознайомлення з усіма наявними матеріалами;

– вивчення медичних карт потерпілого/свідка (якщо доступно): вразливість, минулі травми, психічний стан.

2. Планування місця та часу:

– безпечне та нейтральне місце. Місце допиту має бути обране з урахуванням безпеки і комфорту потерпілих. Бажано проводити такі інтерв'ю не в класичному кабінеті поліції, а в тихому приміщенні, яке не асоціюється у потерпілого з місцем ув'язнення чи допиту ворогом. Це може бути спеціально обладнана кімната для роботи з потерпілими, кабінети психологів, нейтральні офіси правозахисних організацій або захищене приміщення, де є комфортні умови. Приміщення повинно забезпечувати конфіденційність – присутність сторонніх осіб неприпустима, щоб потерпілий не боявся розголошення чи осуду;

– відвести достатньо часу (години, можливо кілька допитів). На початку варто пояснити потерпілому, що він контролює процес своєї розповіді. Проговоріть, що при необхідності можна зупинитися, зробити перерву в будь-який момент або відмовитися відповідати на певне запитання – це його право. Допит травмованої особи не можна жорстко обмежувати в часі: краще закласти достатній резерв часу (кілька годин) або навіть планувати кілька допитів у різні дні, якщо матеріал дуже

[266] Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : інформаційний лист Верховного Суду України від 3 берез. 2022 р. № 1/0/2-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf

[267] Кравчук О., Бондаренко М. Досудове розслідування воєнних злочинів. *ГО «Вектор прав людини»*. Київ, 2022. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/892d25fc-58e5-464b-886d-a3cf651915b7/content

об’ємний чи емоційно виснажливий. Тому слід уникати поспіху, рекомендовано відвести на таку розмову стільки часу, скільки потрібно, щоб отримати повні та інформативні свідчення. Якщо слідчий помічає ознаки сильного стресу, паніки, флешбеків у потерпілого – необхідно зробити паузу або навіть припинити допит цього дня. Повернутися до складних питань можна пізніше або за участю психолога.

3. Формування складу групи:

– слідчий: досвід роботи з тяжкими злочинами, травмоінформований підхід, комунікативні навички, терпіння, емпатія. Бажано спеціальне навчання;

– психолог: обов'язкова присутність для оцінки стану, надання підтримки під час і після допиту, консультацій слідчому щодо тактики. Може брати участь безпосередньо у допиті або спостерігати (наприклад, через дзеркало Гезелла). Психолог може втрутитися, якщо бачить, що потерпілий починає закриватися або впадає у паніку, і запропонувати паузу чи зміну теми. Згідно з Стамбульським протоколом, потерпілим і свідкам катувань, а також членам слідчої групи, повинен бути забезпечений доступ до психологічної підтримки фахівців, навчених роботі з жертвами катувань[268]. Важливо пам’ятати: коли жертва розповідає про пережиті катування чи насильство, вона ніби вдруге переживає ту саму травму, що може погіршити її психологічний стан. Тому підтримка професіонала допоможе зменшити цей ефект і попередити кризові реакції. До того ж, слухання таких свідчень є психологічно важким і для самого слідчого – психолог допоможе уникнути «вигоряння» та помилок у спілкуванні, що можуть виникати через втрату чутливості або надмірне емоційне співпереживання.

– перекладач: якщо потрібно. Обов'язково незалежний, кваліфікований, ознайомлений з тематикою та етикою. Не допускати переклад родичами чи знайомими;

– законний представник: для неповнолітніх або осіб з обмеженою дієздатністю.

– адвокат потерпілого: має право бути присутнім.

4. Підготовка техніки:

– відео- та аудіофіксація: обов'язкова. Запобігає повторним допитам, фіксує стан та поведінку, захищає від звинувачень у тиску. Камери повинні бути розташовані так, щоб мінімізувати стрес (не прямо в обличчя), але фіксувати всіх присутніх. У кримінальних провадженнях за фактами катувань та незаконного утримання критично важливо максимально повно зафіксувати свідчення потерпілих у формі, яка збереже їх переконливість через роки. Стамбульський протокол містить рекомендацію щодо здійснення паралельного аудіо- та відеозапису допиту із одночасним веденням письмового протоколу[269]. На практиці це означає, що допит бажано проводити з використанням відеокамери.

[268] Стамбульський протокол: Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання від 09.08.1999. URL: https://ukraine.un.org/ sites/default/files/2021-06/Istanbul% 20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf

[269] Стамбульський протокол: Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання від 09.08.1999. URL: https://ukraine.un.org/ sites/default/files/2021-06/Istanbul% 20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf

Відеофіксація дозволяє зафіксувати не лише зміст слів, але й емоції, міміку, інтонації потерпілого. Згідно з КПК України, слідчий або прокурор мають право здійснювати відеозапис допиту (такий запис потім долучається до матеріалів кримінального провадження). Більш того, у даних кримінальних провадженнях рекомендується обов'язково забезпечувати відеозапис допитів ключових потерпілих і свідків. Це пов'язано з тим, що розслідування цих злочинів може тривати багато років, і відео допоможе зберегти живі свідчення. Досвід інших країн (наприклад, Грузії після війни 2008 року) засвідчив, що з плином часу потерпілі забувають окремі деталі, змінюють місце проживання чи навіть помирають, що створює великі проблеми для правосуддя[270]. Тож відеозапис – це свого роду «страховка» на майбутнє.

– фізичний комфорт: зручне крісло, нормальна температура, відсутність різких шумів. Обов'язково повідомити, де знаходиться туалет, надати воду, а за тривалих допитів – можливість перекусити[271]. Усе це сприяє тому, щоб потерпілий відчув турботу і зрозумів, що процес розслідування орієнтований на його благополуччя.

ІІ. Початок допиту та встановлення контакту:

1. Представлення та пояснення процедури:

– чітко назвати прізвище, ім'я, по батькові, посаду, присутніх (психолога, перекладача тощо);

– пояснити мету допиту (збір інформації для притягнення винних до відповідальності);

– детально пояснити процес аудіо- та відеозапису, його значення та хто матиме доступ;

– розповісти про права потерпілого/свідка (право не свідчити проти себе та близьких родичів, право на адвоката, право на медичну/психологічну допомогу, право на перерву у будь-який момент);

– отримати письмову згоду на проведення допиту та фіксацію, після повного інформування про права. Для неповнолітніх – згоду законного представника.

2. Створення атмосфери довіри та безпеки:

– емпатичний підхід: необхідно замінити формулювання, що містять припущувальну емпатію, на нейтральні та валідуючі вислови, які відповідають міжнародним стандартам процесуального інтерв'ю та сприяють побудові довіри (наприклад: «Я бачу, що вам може бути важко про це говорити», «Ви можете робити паузи, якщо це потрібно»).

– повага та неосудливість: жодних сумнівів у словах, жодної зневаги. Підтверджувати важливість їхнього свідчення;

– контроль за станом: психолог постійно оцінює стан. Слідчий також повинен постійно слідкувати за станом жертви: якщо вона почала плакати, трястися, виявляє ознаки панічної атаки чи дисоціації (коли ніби «випадає» з реальності) –

[270] Драган О.В. Особливості окремих слідчих дій та процесуального керівництва прокурорів під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип. 81 (3). 2024. С. 185–190 С.188

[271] Стамбульський протокол: Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання від 09.08.1999. URL: https://ukraine.un.org/ sites/default/files/2021-06/Istanbul% 20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf

необхідно негайно зробити перерву. Можна запропонувати змінити тему на нейтральнішу або відкласти обговорення найтяжчих моментів на наступну зустріч. Недопустимо тиснути на потерпілого, вимагати від нього «взяти себе в руки» або продовжувати, якщо він явно не в змозі – це призведе лише до погіршення психічного стану і недовіри до слідства. Натомість варто підтримати: запропонувати склянку води, запитати, чи не потрібен перепочинок або допомога лікаря. Застосування заспокійливих медикаментів можливе тільки за призначенням лікаря і бажано до допиту (якщо потерпілий надто знервований, лікар може рекомендувати легкий седатив).

ІІІ. Основна частина допиту (збір інформації):

1. Почати з відкритих питань та вільної розповіді:

– допит починається зі створення атмосфери довіри. Слідчий має запевнити, що головна ціль – домогтися справедливості та покарати винних, а не змусити потерпілого знову страждати. Наприклад почати допит з такого запитання: «Розкажіть, будь ласка, усе, що з вами трапилося, починаючи з (конкретна відправна точка, наприклад моменту затримання) так, як ви пам'ятаєте. Не поспішайте»;

– дозволити розповідати у власному темпі, без перебивань. Варто використати техніки активного слухання: дати можливість людині говорити у власному темпі, не перебиваючи, демонструвати увагу і співчуття (вербально і невербально). Не можна виказувати сумнів у словах потерпілого або виражати шок чи осуд – це може закрити його від подальшої розмови. Краще ставити відкриті запитання, які спонукають до розповіді («Розкажіть, що з вами сталося...» замість прямих навідних запитань «Чи били вас електрошоком?»). Навідних запитань слід уникати взагалі, оскільки вони можуть спотворити спогади. Стамбульський протокол наголошує на виключенні навідних запитань, щоб потерпілий самостійно і неупереджено розповів про факти катувань та незаконного утримання;

– для полегшення процесу пригадування і розповіді доречно застосовувати карти, схеми, фотографії місць подій. Візуальні матеріали допомагають структурувати спогади і подолати фрагментарність пам’яті. Практика показує, що такі засоби полегшують потерпілому відтворення обставин пережитого, а слідчому – отримання більш повних показань[272]. Наприклад, карта місцевості, на якій потерпілий позначає місця утримання, катувань, чи схема приміщення, де його тримали, можуть викликати додаткові спогади і деталі.

2. Використання травмоінформованих технік:

– уникати прямого тиску та конфронтації. Не примушувати до розповіді про найбільш болючі моменти, якщо людина не готова;

– фокус на сенсорних деталях. Запитувати про те, що людина бачила, чула, відчувала (фізично), нюхала, смакувала. Це допомагає відтворити події, але може бути травматичним. Питання типу: «Що ви відчули, коли...?», «Які звуки ви чули?», «Що ви бачили навколо себе?».

[272] Драган О.В. Особливості окремих слідчих дій та процесуального керівництва прокурорів під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип. 81 (3). 2024. С. 185–190 С.188

– хронологічна послідовність сприяє впорядкуванню спогадів, однак у разі потреби свідкові слід дозволяти відступати від неї, якщо це має істотне значення для повноти та достовірності його показань;

– контекст перед подією: необхідно з'ясувати обставини, що передували затриманню/утриманню особи, оскільки це сприяє більш повному встановленню фактичних обставин події;

– деталізація умов утримання: слід зафіксувати параметри приміщення (розмір, освітлення, температуру), наявність та стан санітарно-гігієнічних умов (санвузол, можливість доступу до води), забезпечення необхідними предметами побуту (ліжко, засоби для відпочинку), умови харчування, доступ до свіжого повітря та природного освітлення, можливість контактів з іншими особами, а також наявність технічних засобів спостереження чи охорони.

3. Деталізація фактів катувань/ незаконного утримання:

– конкретизація дій: необхідно з'ясувати, що саме відбувалося з особою або в її присутності (опис положення тіла, застосованих знарядь, методів, частин тіла, до яких було спрямоване насильство). Важливо підкреслити, що під час допиту осіб, які пережили травматичний досвід, слід уникати повторення вже поставлених запитань, на які були отримані відповіді. Допускати повторне звернення до таких питань доцільно лише у виняткових випадках, коли це необхідно для уточнення додаткових деталей обставин або роз'яснення наданих свідчень. Особливу увагу слід приділяти цій вимозі в ситуаціях, коли потерпілому/свідкові доводиться відтворювати події, що спричинили психологічну травму[273];

– під час фіксації показань доцільно максимально деталізувати відомості про осіб, причетних до вчинення протиправних дій. Зокрема, важливо зафіксувати їхню зовнішність (особливі прикмети, риси обличчя, зріст, статуру, одяг), особливості голосу чи манеру мовлення, а також імена або прізвиська, якщо вони були відомі чи вживалися між собою. Суттєве значення має опис однострою чи іншої форми, яку могли носити виконавці, їхню поведінку, манеру взаємодії та рівень агресивності або контрольованості дій. Окрему увагу слід приділяти відтворенню будь-яких розмов між цими особами, у тому числі використаних ними мов, специфічних висловів чи фраз, які можуть допомогти в подальшій ідентифікації та встановленні їхньої належності до певних структур чи груп;

– під час фіксації показань необхідно з'ясувати часові параметри пережитих подій, а саме – скільки часу тривало кожне окреме приниження чи акт насильства, а також із якою періодичністю вони повторювалися. Важливо встановити, чи мали такі дії систематичний характер, чи були поодинокими епізодами, а також чи спостерігалися інтервали між ними (наприклад, години, дні або тижні). Уточнення цих аспектів дає можливість не лише відтворити динаміку та інтенсивність завданих страждань, але й сприяє об'єктивнішій оцінці масштабів заподіяної шкоди, встановленню закономірностей у діях виконавців та визначенню кваліфікаційних ознак скоєного кримінального правопорушення;

[273] Драган О.В. Особливості окремих слідчих дій та процесуального керівництва прокурорів під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип. 81 (3). 2024. С. 185–190 С.188

– під час допиту необхідно також детально з'ясувати рівень жорстокості застосованих дій та їхні наслідки для потерпілої особи. Доцільно уточнювати суб'єктивну інтенсивність відчутого болю, характер і тяжкість отриманих тілесних ушкоджень (забої, переломи, рани, опіки тощо), а також прояви психічної травми (відчуття страху, безпорадності, приниження, тривожні або панічні стани). Важливе значення має опис реакцій організму на завдане насильство – наприклад, нудота, блювання, втрата свідомості, тимчасова втрата мовлення або дезорієнтація. Слід також встановити, чи надавалася медична допомога після заподіяння шкоди, а якщо так – у якому обсязі, коли саме та ким;

– під час фіксації показань необхідно докладно відтворювати усі вербальні прояви, що супроводжували протиправні дії. Особливу увагу слід приділяти точній передачі змісту висловлювань, зокрема погроз застосування фізичного насильства, завдання смерті чи шкоди близьким, а також образливих чи принизливих формулювань, спрямованих на дегуманізацію потерпілої особи. Важливо зазначати не лише зміст самих висловлювань, а й контекст їхнього використання, інтонацію, емоційне забарвлення та реакцію потерпілого на почуте. Такі дані дозволяють встановити психологічний тиск, якого зазнавала особа, та оцінити роль вербальних форм насильства у поєднанні з фізичними чи іншими діями. За можливості доцільно також зазначати, чи були ці висловлювання одноразовими або повторювалися систематично, а також чи спрямовувалися вони до конкретної особи чи групи осіб;

– доцільно з'ясувати, чи озвучували виконавці мотиви або цілі своїх дій. Це може стосуватися як безпосередньо проголошених ними намірів (наприклад, отримати зізнання, домогтися надання певної інформації, примусити до співпраці), так і заявлених причин карального чи репресивного характеру (покарання за конкретні дії чи належність до певної групи). Важливим є також встановлення випадків, коли дії мали на меті залякування, демонстрацію влади чи контроль над потерпілим, а також коли вони здійснювалися з елементами розваги, садизму чи приниження. Окремо слід звертати увагу на висловлювання чи поведінку, що свідчать про дискримінаційні мотиви – зокрема, пов'язані з етнічною належністю, статтю, релігією, політичними переконаннями чи іншими ознаками.

4. Робота з невідповідностями та пробілами:

– психіка людини нерідко застосовує захисні механізми, зокрема витіснення спогадів або фрагментарне відтворення травматичних подій. Унаслідок цього потерпілі можуть пригадувати пережите уривками, у непослідовній або неповній формі. Досвід фізичного насильства, сексуальних злочинів, а також перебування у стані невідомості та безпорадності призводить до руйнування відчуття контролю над ситуацією, що істотно ускладнює усвідомлення та інтеграцію травматичного досвіду у пам'яті[274]. Саме тому не слід акцентувати увагу на можливих суперечностях чи прогалинах у первинному викладі подій потерпілим, оскільки такі особливості є природним наслідком психотравмуючих обставин;

[274] Драган О.В. Особливості окремих слідчих дій та процесуального керівництва прокурорів під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип. 81 (3). 2024. С. 185–190

– уточнюючі запитання доцільно застосовувати після того, як потерпілий/свідок надав вільну, розгорнуту розповідь про пережиті події. Їхня мета полягає у деталізації та конкретизації вже згаданої інформації, без нав'язування нових фактів чи припущень. Уточнюючі запитання повинні безпосередньо спиратися на висловлені потерпілим/свідком відомості та формулюватися нейтрально й коректно, наприклад: «Ви згадали, що було холодно. Чи можете описати це детальніше?» або «Раніше ви зазначили про удар. Де саме він був нанесений і яким предметом?». Використання такого підходу дозволяє отримати більш точні й повні дані, сприяє зменшенню стресу потерпілого/свідка під час допиту та забезпечує логічну послідовність відтворення травматичного досвіду;

– під час проведення допиту надзвичайно важливо утримуватися від формулювань/навідних запитань, які передбачають відповідь або схиляють потрепілого/свідка до конкретного висновку. Такі запитання можуть не лише спотворювати достовірність показань, а й додатково травмувати потерпілого. Наприклад, неправильною є форма: «Він бив вас палицею по спині?», оскільки вона передбачає конкретний спосіб завдання шкоди. Натомість слід застосовувати нейтральні, відкриті формулювання, що дозволяють потерпілому самостійно відтворити фактичні обставини, наприклад: «Як саме він заподіяв вам біль у спині?». Використання відкритих запитань забезпечує більш об'єктивне та детальне відтворення подій, сприяє точності показань і зменшує ризик упередженого трактування інформації.

IV. Завершення допиту:

1. Надання можливості додати інформацію. Доцільно використовувати нейтральні, відкриті формулювання на кшталт: «Чи є ще щось важливе, про що ми не поговорили, що ви хочете додати?». Такий підхід сприяє повнішому відтворенню фактів, дозволяє уникнути втрати критично важливої інформації та забезпечує відчуття контролю й безпеки у потерпілого/свідка під час надання показань.

2. Підтримка та ресурси:

– забезпечити негайний доступ до психолога/медика після допиту;

– надати контакти організацій, що надають юридичну, психологічну, медичну, соціальну допомогу жертвам катувань.

V. Після допиту:

1. Під час складання протоколу необхідно забезпечити його точність, повноту та об'єктивність, уникаючи спрощень, узагальнень або цензури. Слід зафіксувати всі суттєві деталі, що мають значення для відтворення подій та подальшої правової оцінки, включно з описом обставин, поведінки виконавців, умов утримання, характеру та наслідків застосованого насильства, а також вербальних висловлювань. Після чого надати можливість потерпілому/свідку ознайомитися з його змістом, внести зауваження чи уточнення, які слід належним чином зафіксувати у документі.

2. Оцінка необхідності повторних допитів. Одне з ключових завдань – не змушувати потерпілих неодноразово переповідати одну й ту саму травматичну історію. Кожен повторний допит – це знову занурення в травму, тому слід прагнути

максимально використати перший же допит. Ставте запитання так, щоб з'ясувати якомога більше фактів по даному провадженню за один раз. Бажано охопити як безпосередні обставини злочину, так і ширший контекст (умови утримання, дані про інших осіб, які перебували разом, про можливих причетних осіб, про те, що відомо потерпілому щодо причин чи наказів тощо). У протоколі допиту варто зафіксувати навіть деталі, які на перший погляд виходять за межі конкретного провадження – думки, коментарі, додаткові факти, якщо вони могли б мати значення для встановлення картини воєнного злочину[275]. Наприклад, інформація потерпілого про те, кого ще тримали в тій самій камері, чи опис осіб, які його охороняли, може стати доказом у іншому провадженні або на міжнародному рівні. Таким чином ми зменшуємо ймовірність, що потерпілого викликатимуть знову і знову різні органи для надання аналогічних свідчень. Координація між слідчими і прокурорами різних епізодів воєнних злочинів тут вкрай важлива: необхідно виявляти, в яких провадженнях одна і та ж особа проходить як потерпілий чи свідок, та по можливості об'єднувати провадження або використовувати належним чином раніше зафіксовані показання, щоб не дублювати допити. У європейській практиці це розглядається як частина захисту жертв: держава зобов'язана гарантувати, щоб потерпілі могли ефективно брати участь у судочинстві, отримуючи захист від вторинної віктимізації, повторного травмування, залякування чи помсти з боку кривдників, а також необхідну підтримку для відновлення[276].

3. Організація підтримки. Переконатися, що людина отримала необхідну психологічну/медичну допомогу після допиту.

4. Окремо слід подбати про захист потерпілих/свідків від можливого психологічного тиску чи небезпеки ззовні. Якщо злочини вчинялися військовими рф чи пов'язаними структурами, потерпілі/свідки можуть боятися репресій або переслідування (особливо мешканці окупованих територій або ті, чиї кривдники на свободі). Тому особисті дані потерпілих треба тримати в таємниці, при потребі – використовувати процесуальні можливості для зашифрування даних (наприклад, застосування псевдонімів у матеріалах провадження, закриті судові засідання тощо). Держава несе відповідальність за безпеку потерпілих, свідків та їхніх родин від будь-яких погроз, залякування чи насильства[277], тому слідчий з прокурором мають оцінити ризики і за необхідності ініціювати заходи захисту (фізична охорона, зміна місця проживання, програми захисту свідків, зміна анкетних (персональних) даних). Такі кроки слід узгоджувати з самим потерпілим/свідком, щоб він відчував контроль над ситуацією і розумів, що його безпека – пріоритет для правоохоронців.

---

[275] Драган О.В. Особливості окремих слідчих дій та процесуального керівництва прокурорів під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип. 81 (3). 2024. С. 185–190

[276] Попов Г., Поєдинок О. Робота з потерпілими від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту: посібник для українських прокурорів. *Рада Європи*. 2024. 108 с.

[277] Стамбульський протокол: Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання від 09.08.1999. URL: https://ukraine.un.org/ sites/default/files/2021-06/Istanbul% 20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf

Орієнтовний перелік питань під час допиту за фактами катувань та незаконного утримання цивільних громадян:

– надайте загальну інформацію про себе, зокрема щодо освіти, професійної діяльності, роду занять, особистих життєвих обставин і сімейного стану, а також місця фактичного працевлаштування до часу перебування в полоні та інших суттєвих деталей, які можуть сприяти повнішому розумінню вашого соціального та професійного контексту.

Затримання:

– повідомте коли, де (вкажіть точне місце, населений пункт) та за яких обставин ви потрапили у полон;

– хто перебував поряд з вами під час потрапляння у полон (*особа має надати всю відому інформацію про кожну особу, наприклад, ім'я; дата народження; ким є для особи; вказати контакти людей або де їх можна знайти)*;

– опишіть детально як відбувалося ваше затримання під час потрапляння в полон (*отримати відомості про кількість осіб, які здійснювали затримання; будь-які імена, позивні, прізвиська, приблизний вік та зовнішність вказаних осіб; одяг, форма, озброєння або інші інструменти, знаряддя, що використовувалося; транспортні засоби, їх кількість та описання (наприклад, колір, марка, модель, легковий чи вантажний тощо); мова або характерні риси вимови осіб (діалект, вимовляння звуків тощо*);

– чи було застосовано до вас насилля (*фізичне/моральне, якщо так, які вживались слова, в чому проявлялося фізичне насильство*) під час вашого затримання/потрапляння у полон. Якщо так, опишіть детально;

– яким номером оператору мобільного зв’язку ви користувались починаючи з 24.02.2022 року та на момент/або до полону. Чи вилучався у вас мобільний телефон під час вашого затримання. Якщо вилучався, чи був повернений вам мобільний телефон;

– чи вилучався у вас особисті речі, цінності, грошові кошти, під час вашого затримання.

Транспортування та тимчасове місце утримання до колоній:

– куди та яким чином вас доставили до місця попереднього утримання *(гараж, яма, підвал, житлові та нежитлові приміщення розташовані неподалік зони бойових дій)*;

– як довго вас там утримували;

– чи сказали вам де ви знаходитеся та чому;

– чи повідомили вам у якому статусі ви там знаходились та на підставі норм якого законодавства вас було затримано;

– чи вручили вам будь-які документи для ознайомлення чи підписання;

– що відбулося після того, як вас доставили до вказаного місця? Як із вами поводилися;

– повідомте місця постійного утримання (назва, адреса), куди вас доставили після попереднього утримання? Що відбулося після того, як вас доставили до вказаного місця? Як із вами поводилися.

Місце утримання:

– як з вами поводились під час перебування у місці постійного утримання? Чи погрожували вам;

– чи здійснювали на вас психологічний тиск під час перебування у місці утримання? Чи застосовували до вас фізичну силу? Чи піддавались ви сексуальному насиллю? Детально опишіть обставини скоєного щодо вас;

– чи відомі вам особи які здійснювали фізичне, психологічне та сексуальне насилля щодо вас під час перебування у місці утримання? Чи можете ви впізнати відповідних осіб? Якщо так, то опишіть за якими характерними ознаками;

– повідомте про стан вашого здоров'я після пережитих подій. Як ви себе почували після застосування фізичної сили чи катувань? Чи спостерігалася втрата свідомості? Чи надавалася вам медична допомога, і якщо так, то якою саме? Чи здійснювалось доставляння до медичного закладу; якщо відомо, – до якого саме, яким способом та що відбувалося під час перебування там? Чи викликався лікар або медичний персонал? Які травми були зафіксовані, і яке лікування було надано;

– що ви знаєте про поводження з іншими затриманими? Чи відомо вам про випадки вбивств, катування, застосування фізичного насильства, психологічного тиску в місці, де вас тримали, щодо інших осіб? Чи можете ви впізнати відповідних осіб? Якщо так, то опишіть за якими характерними ознаками;

– опишіть умови харчування у місці несвободи, де вас тримали (*приблизний розмір порцій, скільки разів на добу годували; раціон страв; якість приготування, тощо. Чи змінювалося харчування протягом часу утримання – на краще чи на гірше*). Якою була питна вода – бутильована чи розливна, якого смаку чи присмаку;

– опишіть якими були умови утримання вас у місці (місцях) несвободи (*скільки осіб утримувалося у одній камері, якого розміру була камера/кімната, чи було спільне утримання чоловіків та жінок, чи було відеоспостереження у камері, температурний режим та режим вологості у приміщенні, наявність постільної білизни, тощо);*

– опишіть яким чином був організований режим гігієни осіб, які утримувалися у полоні? *(похід у баню/якщо так, то скільки разів на тиждень, чи були випадки спільної гігієни чоловіків та жінок, чи під час здійснення гігієнічних процедур був наглядач/охоронець протилежної статі, чи гігієна була лише з-під крану у камері/кімнаті утримання, чи у камері був організований куток (душ чи щось таке) для гігієни утримуваних)? Чи надавалася жінкам у період критичних днів можливість здійснення додаткової гігієни, чи видавалися гігієнічні засоби (прокладки, тампони, знеболювальне, якщо критичні дні викликали біль)*;

– чи проводили вам під час утримання у полоні будь-які медичні процедури (уколи, стоматологічні роботи, хірургічне втручання, просте надання медикаментів)? Якщо так, чи можете ви розповісти, як саме і чому це відбувалося? Хто це проводив і де саме (у цьому ж самому місці утримання чи відвозили до лікарні);

– чи виводили на прогулянки (*де та як це відбувалося, скільки за часом тривали та як часто*);

– чи підтримували зв’язок з рідними за час утримання? А інші затримані? Опишіть, як саме це відбувалося та як часто (*побачення, телефонний зв’язок, листування),* вказати, чи чинилися перепони у реалізації цього права з боку конвоїрів, адміністрації будівлі, військовослужбовців зс рф чи влади самопроголошених республік;

– у вас була можливість отримувати посилки? Від кого вони були? У якому стані доходили до вас? Як часто? Чи чинилися перепони в отриманні з боку конвоїрів, адміністрації будівлі тощо;

– ви спілкувались з журналістами за час утримання? Чи здійснювалися під час вашого перебування у полоні фото чи відео фіксації (*описати ким та як саме*)? Чи бачили та ідентифікували ви себе на цих ресурсах після звільнення з полону;

– вам доводилось працювати під час перебування в полоні;

– яким чином було організовано діяльність вказаної колонії;

– хто здійснював керівництво вказаною колонією;

– які структурні підрозділи входили до складу колонії;

– розкажіть по підрозділам та обов’язкам;

– яка була ієрархія підпорядкування у колонії;

– якими засобами зв’язку користувались працівники колонії;

– чи працював мобільних зв’язок на території колонії;

– ким та яким чином здійснювалась охорона затриманих осіб у колонії;

– у складі кількох осіб здійснювалось позмінне чергування на території;

– чи можете ви описати та впізнати зазначених осіб;

– чи було розміщено на території колонії будь-яку державну символіку;

– у якому одязі перебували працівники колонії;

– чи мали працівники колонії звання, шеврони чи інші будь-які інші знаки розрізнення;

– чи мали працівники колонії зброю;

– чи проводились обшуки у камерах на території колонії;

– хто керував проведенням таких обшуків.

Допити/суди та інші слідчі дії з органами рф:

– проти вас було відкрите кримінальне провадження;

– вам висунули обвинувачення? У чому саме;

– у який спосіб стосовно вас було обрано запобіжний захід? Як саме проходила ця процедура? Чи продовжувався обраний запобіжний захід? Скільки разів? Хто приймав рішення;

– чи доставляли вас до слідчих, прокурорів, суду? Скільки разів? Чи знаєте ви адресу місць, де вони працювали? Опишіть, що відбувалося під час візитів до вказаних осіб? та які питання вам ставились;

– вас допитували, які питання вам ставились;

– де і як це відбувалося;

– хто допитував;

– чи застосовувалась під час допиту до вас фізична сила та психологічний тиск;

– у вас був адвокат? Чи ви або ваша родина обрали його самостійно? Ви мали змогу обговорити деталі справи із вашим адвокатом наодинці? Коли до вас вперше прибув адвокат? У чому полягала його допомога;

– ви були присутні на судовому процесі у вашій справі? У якому суді все відбувалось? Вкажіть назву та адресу суду, якщо відомо. Як доставляли вас до суду (*на чому та яким чином, скільки часу займала дорога*)? Де ви утримувалися під час судових слухань (скляна / заґратована камера, поруч з адвокатом тощо)? Яким був процес (закритий чи відкритий, чим це пояснювалося)? Хто був присутній у залі суду;

– чи були вам надані будь-які процесуальні або інші документи, пов'язані з зазначеним кримінальним провадженням.

Звільнення з полону:

– як та коли ви дізналися про звільнення? Де та скільки часу ви на той час утримувалися;

– ви отримали будь-які документи про звільнення? Якщо так, то які саме? Хто надав ці документи? Яким чином надав ці документи;

– опишіть процес звільнення з полону;

– кого було звільнено з полону разом із вами? Вкажіть імена та будь-яку іншу відомо вам інформацію про цих осіб;

– як відбувалось звільнення (*коли, де та як відбувався процес звільнення, хто брав у ньому участь*)? Чи були під час вашого звільнення присутні ЗМІ, моніторингові та гуманітарні організації? Якщо так, то які саме? Чи здійснювався фото та відеозапис? Чи була трансляція по телебаченню процесу вашого звільнення з полону? Чи знаходили ви себе на вказаних ресурсах після звільнення? Якщо так, то де саме;

– як вас доставили на підконтрольну уряду України територію? Куди вас доставили? Хто супроводжував? Як це відбувалось.

Наслідки полону:

– як ви можете описати власний емоційний та психологічний стан? Чи зазнали ви стресу? Чи відчуваєте будь-які фізичні, емоційні або психологічні наслідки в результаті перебування в полоні;

– як наразі ви себе почуваєте? Чи проходите або проходили реабілітацію, лікування (*уточнити, в якому медичному закладі, який саме вид реабілітації – психологічне, медичне спостереження, нагляд з боку психолога, тощо*);

– чи виникали у вас будь-які проблеми зі здоров'ям або зміни в здоров'ї та самопочутті під час утримання чи після звільнення, включаючи, наприклад, травми, медичний стан або захворювання, втрату ваги чи апетиту, зміни або порушення регулярних функцій організму, сексуальні проблеми з репродуктивним здоров'ям, стресові розлади чи інші проблеми з психічним здоров'ям.

2.3. Пред'явлення для впізнання

Пред'явлення для впізнання під час розслідування воєнних злочинів є важливою слідчою дією, яка дозволяє потерпілим, свідкам або іншим учасникам кримінального провадження ідентифікувати осіб, предмети чи об'єкти, що мають значення для справи. Ця процедура проводиться з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства і спрямована на підтвердження або спростування причетності конкретних осіб до вчинення воєнних злочинів, зокрема вбивств, катувань, незаконного позбавлення волі, руйнування цивільних об'єктів чи культурних цінностей.

Пред'явлення для впізнання можна віднести до *похідних слідчих дій*, оскільки його проведенню завжди передують інші слідчі дії (наприклад, огляд, допит, обшук), без провадження яких пред'явлення для впізнання відбутися не може. Однак впізнання може проводитися як на *початковому*, так й *подальшому етапах* розслідування залежно від слідчої ситуації, що склалася. Так, у випадках наявності загрози втрати доказів, впізнання повинно проводитися у невідкладному порядку. Не виправдане зволікання тягне за собою негативні наслідки (зокрема, значний перебіг часу негативно впливає на пам'ять людини, яка може забути ознаки об'єктів, які сприймала раніше[278].

Метою проведення пред'явлення для впізнання є ідентифікація особи, предмета або об'єкта, які мають значення для кримінального провадження, з метою підтвердження чи спростування причетності до вчинення злочину, встановлення обставин події та закріплення доказів.

Забезпечення повноти та достовірності інформації, здобутої в ході проведення пред'явлення для впізнання, досягається завдяки всебічній та належній підготовці цієї слідчої дії. *Підготовчі заходи охоплюють систему процесуальних, тактичних та організаційно-допоміжних дій*, які спрямовані на створення умов для отримання об'єктивних і допустимих доказів. Зокрема, ***підготовка передбачає:***

– проведення попереднього допиту особи чи осіб, яким належить здійснити впізнання, з метою уточнення обставин сприйняття ними об'єкта та його ознак;

– здійснення ґрунтовного аналізу наявної слідчої ситуації для ухвалення доцільного тактичного рішення щодо проведення впізнання та визначення його конкретних завдань у межах кримінального провадження;

– добір і підготовка об'єктів, що підлягають пред'явленню для впізнання, з дотриманням вимог щодо їх кількості та подібності за характерними ознаками;

– здійснення ретельного добору учасників слідчої дії – понятих, осіб, які братимуть участь у пред'явленні разом із впізнаваним об'єктом (статистів), а за потреби – і спеціалістів чи працівників правоохоронних органів для забезпечення порядку та безпеки під час її проведення;

– вибір місця та часу слідчої дії, а також забезпечення відповідних умов, які виключають будь-який вплив на впізнавача чи об'єкт впізнання;

---

[278] Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи: навч.-практич. посібник. Дніпропетровськ. УМВС України в Дніпропетровській області; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2007. С. 7. 94 с.

– вибір та підготовка комплексу технічних засобів, зокрема засобів зв'язку, транспорту, фото- та відеофіксації ходу та результатів впізнання, що сприяє підвищенню доказової сили цієї процесуальної дії;

– за необхідності проведення консультацій з фахівцями відповідного профілю як без їх безпосередньої участі, так і з залученням їх до слідчої дії;

– у разі необхідності слід передбачити організацію охорони підозрюваного (обвинуваченого), який утримується під вартою, або щодо якого заплановано застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою безпосередньо після завершення слідчої дії, а також здійснення інших відповідних заходів безпеки.

Сукупність зазначених підготовчих заходів забезпечує належний процесуальний рівень проведення пред'явлення для впізнання та гарантує достовірність отриманої в його результаті доказової інформації.

Під час розслідування воєнних злочинів ***застосовуються різні види пред'явлення для впізнання***, що обираються з урахуванням характеру об'єкта впізнання та конкретних обставин кримінального провадження, зокрема:

– *пред'явлення для впізнання живих осіб*, коли свідок або потерпілий ідентифікує особу, яку підозрюють у вчиненні злочину, серед групи осіб із подібними зовнішніми ознаками;

– *пред'явлення для впізнання за фотознімками*, що використовується у випадках, коли фізична присутність особи неможлива, у тому числі з міркувань безпеки, оперативності та недопущення контакту між учасниками;

– *пред'явлення для впізнання трупа або його частин*, що актуально при встановленні особи загиблих під час бойових дій або масових злочинів;

– *пред'явлення для впізнання речей, зброї, військової техніки та інших об'єктів*, які могли бути використані під час воєнних злочинів або зберегли сліди протиправної діяльності;

– *пред'явлення особи для впізнання за ознаками голосу та мовлення* можна проводити не тільки безпосередньо, а й за допомогою фонограми, а також відеозапису, який супроводжується звуком[279];

– *пред'явлення для впізнання за відеозаписами*, що набуло особливого значення в умовах сучасного збройного конфлікту, коли розслідування часто спирається на відеодокази, зняті свідками чи автоматизованими засобами фіксації.

Усі ці види пред'явлення для впізнання мають проводитися з суворим дотриманням процесуальних норм, що забезпечує об'єктивність і допустимість отриманих доказів у подальшому кримінальному провадженні.

Незалежно від виду, пред'явлення для впізнання підпорядковується ***загальним вимогам****, що визначають порядок його здійснення, зокрема:*

– впізнання може здійснювати лише особа (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний), яка безпосередньо сприймала об'єкт за допомогою

[279] Пред'явлення особи для впізнання за ознаками голосу та мовлення під час досудового розслідування [Текст] : метод. рек. / [М. П. Климчук, А. А. Саковський, Р. М. Дударець та ін.]. К. : Нац. акад. внутр. справ. 2019. С. 12 60 с.

органів чуття – зору, слуху, дотику, нюху чи смаку – й у подальшому здатна ідентифікувати його серед сукупності схожих за родовими ознаками об'єктів;

– важливою умовою є максимальна наближеність об'єкта до первинного стану, а тому пред'явлення здійснюється без зволікань і, за можливості, в натурі, щоб уникнути як спотворення спогадів впізнаючого, так і змін самого об'єкта;

– моделі чи копії об'єкта використовуються лише у виняткових випадках, оскільки вони не здатні повноцінно відтворити всі індивідуальні ознаки оригіналу;

– обов'язковою є присутність не менш ніж двох понятих, кількість яких визначається слідчим залежно від виду та тактичних особливостей проведення впізнання;

– об'єкт обов'язково пред'являється в групі однорідних за зовнішніми характеристиками осіб чи предметів;

– категорично заборонено попереднє ознайомлення особи, яка буде впізнавати, з об'єктом впізнання до моменту проведення слідчої дії, аби уникнути будь-якого впливу на хід і результати впізнання.

Хід і результати пред'явлення для впізнання фіксуються в протоколі, який складається відповідно до вимог, передбачених статтями 103–107, 231 КПК України, під час його проведення або безпосередньо після закінчення[280].

2.4. Слідчий експеримент

Слідчий експеримент під час розслідування воєнних злочинів виступає важливим процесуальним засобом перевірки та уточнення фактичних даних, отриманих у ході досудового розслідування. Його сутність полягає у відтворенні певних обставин події злочину або дій окремих осіб з метою перевірки можливості їхнього вчинення за конкретних умов, а також для встановлення механізму скоєння воєнного злочину. В умовах розслідування таких діянь, як масові страти цивільного населення, руйнування об'єктів критичної інфраструктури, застосування заборонених засобів ведення війни, слідчий експеримент дозволяє об'єктивно з'ясувати, чи могли підозрювані особи бачити або чути те, про що вони свідчать, чи могли конкретні види зброї завдати виявлених пошкоджень, чи були умови для здійснення конкретних маневрів чи атак.

Основними цілями проведення слідчого експерименту є:

– перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих (розшукових) дій;

– отримання нових доказів;

– встановлення й усунення суперечностей у показаннях підозрюваних обвинувачених, свідків та потерпілих;

– встановлення точного механізму вчинення кримінального правопорушення;

– перевірка висунутих слідчих версій;

[280] Тактика пред'явлення для впізнання. Криміналістика: мультимедійний навчальний підручник. Нац. акад. внутріш. справ. Київ. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/criminalistics/info/lec19.html

– виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню кримінального правопорушення;

– визначення меж поінформованості правопорушників про подію кримінального правопорушення та ін[281].

Можна виокремити такі *види слідчого експерименту:* 1) експеримент із перевірки сприйняття фактів; 2) експеримент із перевірки можливостей вчинення певних дій; 3) експеримент із перевірки ймовірності настання подій; 4) експеримент із перевірки послідовності подій; 5) експеримент із перевірки механізму утворення слідів; 6) експеримент із встановлення часу перебігу певної події[282].

Так, згідно з ч. 1 ст. 240 КПК України, з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань[283]. Крім даної статті, про одне із таких правил йдеться у ч. 7 ст. 223 КПК України. Слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для участі у проведенні слідчого експерименту. Однак, якщо застосовується безперервно відеозапис ходу проведення цієї слідчої (розшукової) дії, понятих можна не запрошувати.

Також важливо забезпечити, щоб учасник слідчого експерименту особисто визначав маршрут пересування, рухаючись попереду інших осіб, задіяних у проведенні процесуальної дії, та самостійно орієнтував інших учасників, вказуючи на характерні орієнтири місцевості й локалізуючи місця, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Прибувши до місця події, дана особа має окреслити його межі та зафіксувати будь-які зміни в обстановці, які сталися з часу скоєння злочину. У процесі перевірки слідчий може адресувати учаснику уточнювальні запитання, що стосуються окремих обставин, деталей розташування предметів чи елементів місцевості, а також їхнього зв'язку з фактичними обставинами кримінального провадження. Усі висловлювання та дії особи, чиї показання підлягають перевірці, фіксуються у відповідному протоколі. Якщо в ході дії учасник виявляє бажання надати додаткові свідчення, слідчий експеримент призупиняється, проводиться допит цієї особи у відповідності до вимог кримінального процесу, після чого процесуальна дія продовжується.

Слідчий експеримент належить до категорії комплексних слідчих (розшукових) дій, у ході проведення яких слідчий чи прокурор здобуває як вербальну інформацію, так і дані, зафіксовані в матеріальних об'єктах, що мають предметно-просторові характеристики, зокрема форму, колір, розміри та інші ознаки фізичного світу.

---

[281] Тактика проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування : метод. рек. / [П.Є. Антонюк, А.О. Антощук, В.В. Пясковський, А.В. Самодін, та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 11 70 с.

[282] Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 152 С. 149−153

[283] Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

Підготовчу стадію до проведення слідчого експерименту за участю військовослужбовців рф *можна розділити на два структурні елементи*: підготовчі дії до виїзду (виходу) на місце проведення слідчого експерименту та після прибуття на це місце. Так, *перший етап включає* визначення мети слідчого експерименту, змісту та способу проведення дослідів, встановлення черговості передбачуваних дослідів; вирішення питання про час проведення; визначення питання про зміст дослідів і послідовності їх проведення; визначення кола учасників експерименту та вжиття заходів із забезпечення їх явки; підготовка речових доказів чи предметів, які їх заміняють; перевірка готовності та комплектності науково-технічних засобів; підготовка транспортних засобів; забезпечення безпеки проведення слідчого експерименту; складання плану, графічних схем місця та проведення слідчого експерименту[284].

Обов'язковим елементом підготовки є *складання плану експерименту*. Із цього приводу слушна думка А. Н. Шалікова стосовно того, що слідчий, який планує проведення слідчого експерименту, повинен прогнозувати і його результати, а також моделювати висновки у вигляді декількох версій і напрямів діяльності з розслідування кримінального правопорушення. Для такого моделювання необхідно достатньо повно вивчити та проаналізувати матеріали кримінального провадження, знати особливості місця події та об'єктів, які там знаходяться, тощо. Як доречно зауважує В. А. Очеретяний, це дозволить слідчому встановити умови, за яких відбувалася подія, коло осіб, які причетні до злочину, а звідси правильно спланувати експеримент та визначити обставини, що підлягають з'ясуванню[285].

Також важливим аспектом є *залучення спеціалістів*. Так, В. С. Бондар зазначає, що спеціалісти допомагають слідчому на всіх етапах слідчого експерименту: а) виявити ключові та вказати небезпечні для здоров'я учасників моменти; б) відтворити обстановку та умови проведення дослідів, максимально наближених до події вбивства; в) розробити план, організувати досліди та здійснити контроль за їх виконанням; г) надати максимальне сприяння в підборі аналогів, виготовленні макетів та муляжів знарядь і предметів, що були об'єктами; д) оцінити отримані результати. *Допомога слідчому може бути конкретизована такими завданнями:* 1) участь у контролі за правильним виконанням умов проведення слідчого експерименту, тобто забезпеченні адекватності критеріїв порівняння обставин, що потребують уточнення чи перевірки; 2) участь у виборі серед характеристик і параметрів, які перевіряються, тих, що відображають суттєві сторони досліджуваної обставини чи факту; 3) формулювання рекомендацій щодо врахування максимально можливого діапазону змін даних характеристик і власне обставин; 4) науково-технічне та консультативне супроводження експериментальної перевірки даних обставин; 5) участь у встановленні характеру, закономірності та стійкості зв'язку між раніше встановленими достовірними та знову отриманими в експерименті параметрами ситуації, що аналізується; 6) участь

[284] Харченко С.В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. С. 173 237 с.

[285] Ковбаса В.М. Організаційно-підготовчі заходи до проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 177 С. 174–179

в отриманні даних, які будуть вихідними для вирішення конкретних експертних завдань; 7) участь у відборі експериментальних зразків під час проведення ідентифікаційних експертних досліджень; 8) участь у фіксації результатів експерименту[286]. Про проведення слідчого експерименту слідчий складає протокол відповідно до вимог КПК України, у якому докладно визначено умови й результати цієї слідчої дії.

Процесуальний порядок проведення слідчого експерименту із залученням військовослужбовців збройних сил рф та інших учасників цієї слідчої (розшукової) дії на етапі підготовки та безпосереднього здійснення характеризується рядом специфічних вимог. Насамперед, його організація має базуватися на суворому дотриманні умов, які гарантують безпеку життя і здоров'я всіх залучених осіб, а також осіб, що перебувають поруч із місцем проведення дії. Важливим є також забезпечення поваги до честі та гідності учасників процесу, незалежно від їхнього процесуального статусу, а особливо – стосовно військовополонених, залучених до слідчого експерименту. У цьому контексті непорушним є принцип забезпечення прав та гуманного поводження, визначених положеннями Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 року[287], а також іншими нормами міжнародного гуманітарного права. Будь-які процесуальні дії, зокрема слідчий експеримент, повинні бути організовані з урахуванням заборони застосування насильства, залякування чи дискримінаційних практик, що суперечать міжнародним стандартам прав людини та прав військовополонених. Такий підхід не лише забезпечує легітимність отриманих доказів, а й сприяє додержанню загальних принципів справедливого правосуддя в умовах розслідування воєнних злочинів.

Після встановлення та вжиття всіх організаційних заходів слідчий безпосередньо переходить до робочого етапу, а саме здійснює дії, передбачені завданням слідчого експерименту. *До основних тактичних вимог*, яких слід дотримуватися під час перевірки показань на місці, *належать такі:* 1) показання повинні перевірятись виключно на тому місці, де відбулась подія злочину; 2) особа, показання якої перевіряються, має сама показувати та розповідати, де, що і як відбувалося; 3) якщо перевіряють показання декількох осіб, кожна з них виводиться на місце окремо; 4) недопустимим є відтворення цинічних чи небезпечних дії; 5) слідчий у своїх діях чи запитаннях не повинен вживати навідні вказівки чи висловлювання[288].

Висновки з результатів слідчого експерименту можуть бути використані слідчим у подальшому розслідуванні подвійним шляхом: у якості підстави для повторного проведення тих або інших слідчих дій, а також для якісного проведення слідчих дій, які ще не проводилися, або взагалі не планувалися проводитись. На

---

[286] Ковбаса В.М. Організаційно-підготовчі заходи до проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 177 С. 174−179

[287] Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

[288] Шевчишена К.П. Розслідування воєнних злочинів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2024. С. 197–198 302 с.

практиці особливо часто зустрічається повторний огляд місця події, допит свідків і обвинувачуваних. Наприклад, повторний допит свідків і обвинувачуваних після проведення слідчого експерименту проводиться тоді, коли: а) експеримент проводився для перевірки їх показань, результати слідчого експерименту дозволяють дійти висновку про те, що ці показання недостовірні; б) експеримент проводився не для перевірки їх показань, а з іншого метою, але обставини, які встановлені експериментальним шляхом, об'єктивно суперечать цим показанням; в) експеримент виявився засобом, що нагадав допитуваному ті або інші обставини, що мають значення для провадження[289].

Завершальний етап проведення слідчого експерименту має надзвичайно важливе значення, оскільки саме на цьому етапі здійснюється належна фіксація його результатів, що забезпечує доказову цінність отриманої інформації в межах кримінального провадження. У процесі проведення цієї слідчої (розшукової) дії слідчий складає протокол за загальними правилами, визначеними статтями 104–107 КПК України, у якому детально відображаються усі встановлені обставини, факти та висновки, що були з'ясовані як ним особисто, так і іншими учасниками процесуальної дії. Причому в протоколі, крім відомостей загального характеру, слід зазначити: вказівку на конкретну мету слідчого експерименту; добровільний характер участі в ньому особи, свідчення якої перевіряються; вихідну точку прямування учасників слідчої (розшукової) дії; опис способу пересування та маршруту проходження до місця події; свідчення свідка або підозрюваного щодо цього маршруту; опис кінцевого пункту прямування; свідчення щодо цього пункту; опис дій, що здійснювались на зазначеному місці; опис проведених дослідних дій чи випробувань[290]. При цьому, під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які також додаються до протоколу (ч. 2 ст. 240 КПК України). Завершується протокол підписами всіх учасників слідчого експерименту, включаючи понятих, спеціалістів та інших залучених осіб. Особливу увагу приділяють внесенню до протоколу всіх заяв, пояснень чи зауважень, що були висловлені учасниками під час або після проведення дії, що є гарантією процесуальної прозорості та забезпечення прав сторін кримінального провадження. Такий порядок фіксації дозволяє не лише закріпити результати слідчого експерименту в документальній формі, а й забезпечити можливість їх подальшої перевірки та використання в ході судового розгляду справи про воєнні злочини.

Важливо пам'ятати, що якщо під час слідчого експерименту виявляються нові речові докази (речі, документи, труп, частини трупу тощо), то у такому випадку слідчий експеримент зупиняється (або призупиняється, якщо є необхідність продовжувати його) та проводиться інша слідча (розшукова) дія – огляд, під час

---

[289] Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 152 С. 149−153

[290] Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / А.Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 354 384 с.

якого вилучаються речі, виявлені під час проведення слідчого експерименту. Такі речі вважаються тимчасово вилученим майном, що вимагає від суб'єкта розслідування прийняття відносно них процесуального рішення не пізніше наступного робочого дня. В противному випадку такі речі необхідно негайно повернути володільцю на першу його вимогу[291].

2.5. Використання спеціальних знань

Використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів становить важливий елемент забезпечення повноти, об'єктивності та наукової обґрунтованості процесу досудового розслідування. Спеціальні знання в цьому контексті охоплюють сукупність наукових, технічних, криміналістичних, медичних, психологічних, економічних та інших відомостей, методів і навичок, що виходять за межі загальнодоступних знань і потребують залучення компетентних осіб – експертів, спеціалістів, консультантів.

Особливість розслідування воєнних злочинів полягає в комплексності й міждисциплінарності аналізу, адже злочини цієї категорії відбуваються в умовах збройного конфлікту та супроводжуються масовими порушеннями міжнародного гуманітарного права, значними руйнуваннями, людськими втратами й екологічними катастрофами. Відповідно, застосування спеціальних знань стає необхідним як на етапі виявлення, фіксації й вилучення доказів, так і під час їх дослідження та оцінки.

У процесі розслідування активно залучаються судові експертизи, які становлять основну форму реалізації спеціальних знань. Види експертиз охоплюють широкий спектр: судово-медичні та судово-психіатричні, судово-генетичні, балістичні, вибухотехнічні, будівельно-технічні, товарознавчі, екологічні, комп'ютерно-технічні та інші. Кожна з них покликана розкрити специфічні аспекти подій, які мають значення для кримінального провадження, підтвердити або спростувати версії сторін, встановити механізм утворення тілесних ушкоджень, вид зброї чи вибухового пристрою, характер ушкоджень будівель, забруднення довкілля або цифрові сліди злочину.

Крім експертних досліджень, спеціальні знання використовуються також у формі участі спеціаліста, який може бути залучений для проведення огляду місця події, обшуку, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання тощо. Спеціаліст забезпечує правильність застосування технічних засобів, дає консультації слідчому чи прокурору, допомагає у формулюванні питань до експерта або під час оцінки висновків експертизи.

Важливо підкреслити, що залучення спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів має не лише технічний чи криміналістичний, а й правовий вимір,

[291] Тактика проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування : метод. рек. / [П.Є. Антонюк, А.О. Антощук, В.В. Пясковський, А.В. Самодін, та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 43 70 с.

оскільки дозволяє належно кваліфікувати діяння відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та національного кримінального законодавства. Застосування експертного потенціалу сприяє збиранню належних та допустимих доказів, які можуть бути використані не тільки в національних судах, а й у міжнародних кримінальних трибуналах чи Міжнародному кримінальному суді.

Таким чином, використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів є необхідною умовою для досягнення завдань кримінального провадження, забезпечення дотримання прав людини та гарантування справедливості для жертв збройного конфлікту.

2.5.1. Експертизи

Розслідування воєнних злочинів, які становлять особливо небезпечну категорію міжнародних злочинів, потребує комплексного підходу та застосування всіх доступних засобів криміналістики й суміжних наук. В умовах збройної агресії проти України питання належного документування злочинів, збору та фіксації доказової бази, виявлення винних осіб набуває виняткового значення. У цьому процесі експертиза виступає не лише допоміжним, а й визначальним елементом розслідування, що забезпечує об'єктивність, достовірність і повноту встановлених обставин.

Сучасна судово-експертна практика доводить, що ефективне розслідування воєнних злочинів неможливе без широкого залучення фахівців у галузі судово-медичної, біологічної, хімічної, трасологічної, вибухотехнічної, балістичної, лінгвістичної, військової, екологічної, судово-психологічної та інших видів експертиз. Особливої актуальності набуває міждисциплінарна співпраця експертів, слідчих, прокурорів, а також міжнародних спеціалістів, що дозволяє охопити максимально широкий спектр аспектів, пов’язаних зі злочинами проти людяності та воєнними злочинами.

З огляду на специфіку воєнних злочинів, експертна діяльність має враховувати не лише юридичну та криміналістичну складову, а й міжнародні стандарти документування, зокрема рекомендації МКС, ООН, Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти та інших міжнародних органів. Особливу увагу слід приділяти збереженню доказів, забезпеченню належної фіксації місця події, дотриманню принципу обережного поводження з тілесними останками, ідентифікації жертв, зокрема за допомогою ДНК-експертиз, що особливо важливо у випадках масових поховань та насильницьких зникнень.

Розслідування воєнних злочинів на початковому етапі може охоплювати такі види експертиз, як: ідентифікаційні, класифікаційні, ситуаційні, діагностичні (судово-медичні, молекулярно-генетичні, хімічні, матеріалознавчі, балістичні, вибухово-технічні, пожежно-технічні, фоноскопічні, екологічні, комплексні криміналістичні та інші дослідження)[292].

Судово-медична експертиза

[292] Дуфенюк О.М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 372 С. 369–374.

Судово-медична експертиза потерпілих, обвинувачених та інших осіб є одним із найпоширеніших видів експертної діяльності в судово-медичній практиці. Цей напрям охоплює широкий спектр завдань, зокрема встановлення наявності, характеру та ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, оцінку тимчасової чи стійкої втрати працездатності, діагностику загального стану здоров'я, виявлення випадків симуляції, аггравації, штучно спричинених захворювань або каліцтв. До компетенції експерта також належать визначення статі, ступеня статевої зрілості, віку особи, а також стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння та інших фізіологічних і патологічних особливостей, що мають значення для правової оцінки ситуації.

Об'єктом судово-медичної експертизи виступає тіло людини, а також супровідна медична документація, включно з результатами обстежень, діагнозами та іншими медичними даними. Водночас проведення експертного дослідження може бути суттєво ускладнене за умов, коли особа перебуває на тимчасово окупованій території й не має можливості дістатися до підконтрольної уряду України частини держави. Це створює додаткові бар'єри для забезпечення об'єктивного судово-медичного оцінювання та реалізації правових процедур у межах кримінального провадження.

Ця експертиза призначена вирішувати такі ***питання:***

– які характер і локалізація ушкоджень, що були заподіяні потерпілому; яка давність заподіяння ушкоджень;

– чи наявні на тілі потерпілої особи ознаки насильства, заподіяного під час зґвалтування;

– який ступінь тяжкості тілесних ушкоджень;

– які ознаки й механізм спричинення тілесних ушкоджень;

– унаслідок якого виду травматичної дії (предмета) могли утворитися виявлені ушкодження; які властивості мав травмувальний чинник (предмет);

– які конструктивні властивості мала травмувальна поверхня предмета (розміри, форма, рельєф тощо); з якого матеріалу виготовлено предмет; яка маса предмета;

– чи наявні забруднення на поверхні предмета; якщо так, то як саме;

– якими були місце й напрямок дії травмувальної сили на тіло потерпілого; якою є кількість травмувальних дій, послідовність заподіяння ушкоджень;

– яким був безпосередній механізм дії предмета (удар, стиснення, розтягнення, тертя);

– чи могли заподіяні ушкодження утворитися за обставин, викладених у постанові про призначення експертизи;

– чи залишилася в потерпілого здатність до активних дій після заподіяння ушкоджень (бігати, ходити, повзати);

– яка причина смерті потерпілого; який час настання смерті;

– чи є ознаки активного або пасивного переміщення потерпілого після заподіяння ушкоджень;

– чи є на трупі ознаки зміни його розміщення та пози після настання смерті;

– у якому середовищі труп знаходився, якою була тривалість перебування в ньому[293].

Судово-медична експертиза трупа

Судово-медична експертиза трупа виконує надзвичайно важливу роль у встановленні причин та обставин смерті. *Основним завданням такої експертизи є:* виявлення ознак насильницької чи ненасильницької смерті, точне визначення її механізму, давності та безпосередньої причини. Судово-медичне дослідження тіла дозволяє також виявити тілесні ушкодження, що передували смерті, встановити їх характер, механізм утворення, час нанесення, а також взаємозв'язок із настанням летального наслідку. У процесі експертизи фіксуються морфологічні зміни в органах і тканинах, проводяться гістологічні, токсикологічні, біохімічні, мікробіологічні та інші лабораторні дослідження, які доповнюють та уточнюють клініко-анатомічні висновки. Особлива увага приділяється дослідженню ознак, що можуть свідчити про штучне приховування слідів злочину, а також наявність медичних маніпуляцій або впливу зовнішніх чинників. У випадках ідентифікації невпізнаних останків експерти застосовують методи антропології, ДНК-аналізу та дактилоскопії. Важливим аспектом є також встановлення часу настання смерті, що має суттєве значення для розслідування та юридичної кваліфікації події.

Дана експертиза вирішує наступні питання:

– чи маються на трупі тілесні ушкодження, який характер та механізм цих ушкоджень;

– яким предметом були нанесені тілесні ушкодження;

– прижиттєві чи посмертні тілесні ушкодження;

– за який час до настання смерті були спричинені тілесні ушкодження;

– чи міг постраждалий сам собі нанести тілесні ушкодження;

– чи міг рухатися постраждалий з спричиненими тілесними ушкодженнями;

– в якому положенні знаходився постраждалий при нанесенні тілесних ушкоджень;

– чи належать залишки трупу конкретної особі;

– на які хвороби страждав потерпілий;

– чи є на трупі ознаки, що свідчать о професії людини, та багато інших[294].

Об'єктом судово-медичної експертизи є труп людини або його окремі частини. Проте за умов збройного конфлікту, зокрема на тимчасово окупованих територіях, транспортування тіл для проведення експертного дослідження до підконтрольної державі частини України часто є неможливим. Додаткову складність становить той факт, що особи, причетні до вчинення злочинів, нерідко вживають заходів для приховування доказів, включно з умисним знищенням або маскуванням тіл загиблих. У таких випадках судово-медичні експерти змушені працювати з обмеженим обсягом інформації – переважно з фотозображеннями,

[293] Пам'ятка щодо особливостей розслідування фактів умисних вбивств захищених осіб в умовах збройного конфлікту. Київ : Офіс *Генерального прокурора; Тренінговий центр прокурорів України*, 2022. С. 17–18.

[294] Бабенко А. М., Матвєєвський О. В., Саінчин С. О. Проблеми проведення судових експертиз під час розслідування воєнних злочинів за рекомендаціями «Протокола Берклі». *Право та державне управління : збірник наукових праць* / [за ред. О. В. Покатаєвої]. Запоріжжя : КПУ, 2024. № 3. С. 275 С. 271–281

відеоматеріалами або непрямими свідченнями, що значно ускладнює об'єктивне встановлення причини смерті, часу її настання та характеру отриманих ушкоджень. У низці ситуацій це унеможливлює повноцінне проведення експертизи. Крім того, тривале перебування тіла у місцях поховання без відповідних умов для збереження біологічного матеріалу спричиняє незворотні процеси розкладу, які ведуть до руйнування морфологічних ознак травм і слідів зовнішнього впливу, суттєво обмежуючи можливості ідентифікації особи загиблого та розкриття обставин смерті.

Судово-біологічна експертиза або судово-медична експертиза біологічних об'єктів

Основною метою цієї експертизи є встановлення належності біологічних слідів (таких як кров, слина, сеча, кал, сперма, піт, волосся, тканини, нігті, кісткові залишки, виділення полових органів жінки, виділення з носу, та інші ткані та органи) конкретній людині або групі осіб, що дозволяє підтвердити або спростувати участь тієї чи іншої особи в певних подіях. Особливого значення набуває така експертиза в контексті розслідування злочинів за фактами сексуального насильства, а також у випадках ідентифікації невпізнаних тіл або останків, особливо в умовах масових захоронень, бойових дій чи зникнення осіб безвісти.

У процесі судово-біологічної експертизи застосовуються сучасні методи мікроскопічного, імунологічного, біохімічного та молекулярно-генетичного аналізу, зокрема ДНК-типування, що дозволяє з високим ступенем точності встановлювати індивідуальні генетичні профілі. Такі дослідження є надзвичайно чутливими до умов зберігання матеріалу, його цілісності та ступеня деградації, що потребує належного вилучення, транспортування та фіксації біологічних слідів відповідно до криміналістичних стандартів.

Перед проведенням даної експертизи перед експертом ставляться питання, які мають на меті встановити походження, характер, належність і значення біологічного матеріалу для розслідування кримінального правопорушення. Основні запитання можуть мати загальний або спеціалізований характер залежно від контексту справи. ***До найбільш типових питань належать:***

– чи є надані об'єкти (речі, зразки) біологічного походження;

– яким саме біологічним матеріалом представлені ці сліди (кров, слина, сперма, сеча, тканини, волосся тощо);

– чи є цей біологічний матеріал людського походження;

– якщо так, чи можна встановити стать особи, від якої походить біологічний матеріал;

– чи є можливість встановити групову належність (за системою АВО, резус-фактором тощо);

– чи містять зразки придатний для ДНК-аналізу матеріал;

– чи збігається генетичний профіль, отриманий із біологічного матеріалу, з ДНК-профілем підозрюваного, потерпілого чи іншої особи, зразки якої надано для порівняння;

– чи є на предметах або умісті тканин змішані зразки (тобто матеріал, що походить від двох і більше осіб); якщо так, чи можливо виділити індивідуальні генетичні профілі;

– яка ймовірність того, що біологічний матеріал належить конкретній особі;

– чи можуть встановлені сліди вказувати на факт статевого контакту, зґвалтування або іншого виду фізичного контакту;

– яка приблизна давність утворення виявленого біологічного матеріалу;

– чи зазнав біологічний матеріал змін унаслідок розкладу, зовнішніх впливів (температура, волога, хімічні речовини), які можуть вплинути на результати експертизи.

Залежно від обставин справи, кількість і зміст запитань може змінюватися та доповнюватися з урахуванням специфіки об'єктів, що досліджуються, характеру злочину, а також можливостей лабораторного обладнання й методів аналізу.

Судово-генетична (молекулярно-генетична) експертиза

Судово-генетична експертиза є різновидом судово-біологічної експертизи, в основі якої лежить молекулярно-генетичний аналіз дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК) з метою ідентифікації особи або встановлення біологічного споріднення[295]. Цей вид експертного дослідження є одним із найточніших і найнадійніших методів, що використовується в сучасній криміналістиці, медичній практиці та розслідуванні воєнних злочинів. Його застосування забезпечує об’єктивне підтвердження або спростування участі конкретної особи у визначених подіях, дозволяє ідентифікувати невпізнані тіла або їх фрагменти, а також встановлювати родинні зв’язки, зокрема в процесі пошуку зниклих безвісти осіб.

У ході судово-генетичної експертизи *об’єктами дослідження* можуть бути найрізноманітніші біологічні матеріали: кров, слина, сперма, епітеліальні клітини, волосся з коренем, тканини, кісткові фрагменти тощо. Особливої актуальності ця експертиза набуває у випадках, коли біологічний матеріал є сильно деградованим або фрагментованим, наприклад, унаслідок тривалого перебування у землі, воді, під впливом високих температур чи хімічних речовин.

Основними завданнями судово-генетичної експертизи є: встановлення тотожності біологічного матеріалу конкретній особі; ідентифікація загиблих унаслідок бойових дій, катастроф або масових поховань; визначення біологічного батьківства чи материнства; розслідування сексуальних злочинів; виявлення змішаних генетичних профілів на речах або місцях події.

Питання, які вирішують шляхом судово-генетичної експертизи:

– чи є біологічні зразки, вилучені на місці ймовірного злочину, людського походження, і чи придатні вони для ДНК-дослідження;

– чи можна встановити генетичний профіль осіб за наданими біологічними рештками (тканинами, кістками, зубами, волоссям тощо), вилученими з місць масових поховань або місць вчинення злочину;

---

[295] Степанюк Р. Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2019. № 3. С. 175 С. 174-180.

– чи збігається ДНК-профіль, отриманий із біологічного матеріалу, з профілем особи, зниклої безвісти, або з профілем родича (батька, матері, дитини, брата, сестри тощо);

– чи є фрагменти тіл, вилучені з різних локацій, частинами одного і того ж тіла чи належать різним особам;

– чи можна визначити стать особи за фрагментарними біологічними залишками;

– чи підтверджується факт біологічного споріднення між загиблою особою та родичами, які надали зразки для порівняння;

– чи містять речові докази (одяг, простирадла, предмети побуту) біологічні сліди, що можуть належати особам, які заявляли про сексуальне насильство, або підозрюваним у його вчиненні;

– у разі виявлення змішаних ДНК-профілів – чи можливо виділити окремі профілі та встановити, чи належать вони потерпілим чи підозрюваним;

– чи є можливість ідентифікувати останки особи, яка загинула внаслідок насильницьких дій, за наданими зразками родичів, якщо тіло знаходилося тривалий час у ґрунті чи зазнало термічного пошкодження;

– який ступінь вірогідності біологічного споріднення між невстановленою особою та родичами;

– чи може бути підтверджено перебування конкретної особи в місці злочину на основі біологічного матеріалу, виявленого на речах чи об'єктах.

Судово-балістична експертиза

Судово-балістичні експертизи призначаються для вирішення широкого кола задач ідентифікаційного і діагностичного характеру, пов’язаних з дослідженням вогнепальної зброї та боєприпасів, слідів пострілу. *Об’єктами судово-балістичної експертизи є:* вогнепальна зброя, боєприпаси, їх частини, сліди пострілу[296].

Різновидами зазначеної експертизи є: дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї; дослідження слідів зброї, слідів пострілу й ситуаційних обставин пострілу; дослідження холодної зброї; дослідження зброї з некінетичним принципом ураження; дослідження гранатометів і ствольної артилерійської зброї; дослідження ракетно-реактивної зброї[297].

За допомогою цього дослідження може бути вирішено такі ***питання:***

– чи є вогнепальною зброєю предмет, наданий на дослідження;

– яким способом (промисловим чи саморобним) виготовлено предмет (зброю, патрон);

– до якого виду, системи, моделі, калібру належить зазначена зброя;

– чи придатна ця зброя до стрільби;

– чи є боєприпасом патрон, наданий на дослідження;

– до зброї якого виду, системи, моделі, калібру призначено патрон;

---

[296] Бабенко А. М., Матвєєвський О. В., Саінчин С. О. Проблеми проведення судових експертиз під час розслідування воєнних злочинів за рекомендаціями «Протокола Берклі». Право та державне управління : збірник наукових праць / [за ред. О. В. Покатаєвої]. Запоріжжя : КПУ, 2024. № 3. С. 275 С. 271–281

[297] Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98

– до якого патрона (вид, модель) належить відстріляна гільза або куля (її складові)[298].

Дослідження слідів вогнепальної зброї, слідів пострілу, а також обставин, пов'язаних із здійсненням пострілу, охоплює також вивчення об'єктів, на яких зафіксовані характерні сліди застосування зброї, та предметів, що мають вогнепальні пошкодження. У межах такого експертного дослідження можливо вирішення низки питань, спрямованих на *встановлення технічних особливостей використаної зброї, механізму утворення ушкоджень, а також відтворення подій, що супроводжували застосування вогнепальної зброї*, а саме:

– чи стріляні кулі та гільзи, вилучені на місці події, з вогнепальної зброї, що надана на дослідження;

– чи стріляні кулі та гільзи (із двох місць подій) з одного зразка вогнепальної зброї;

– чи були надані куля та гільза до пострілу частинами одного патрона;

– з якої зброї (вид, система, модель) вистріляно кулю (гільзу);

– чи є досліджуване пошкодження вогнепальним;

– який вид (калібр, устрій, призначення) зброї, пострілом з якої було утворено вогнепальне пошкодження;

– в якому напрямку здійснено постріл, що утворив пошкодження на перешкоді;

– з якої відстані здійснено постріл у перешкоду;

– з якої ділянки місцевості проведено постріл;

– яким було взаєморозміщення зброї та потерпілого в момент завдання йому вогнепального поранення.

У випадку, коли в процесі експертизи постає необхідність у дослідженні вогнепальних пошкоджень у сукупності з аналізом умов пострілу (специфікою дії конкретного екземпляра зброї тощо), може бути проведено комплексну медико-криміналістичну експертизу, яку виконують експерт-баліст та судово-медичний експерт. Залежно від конкретної ситуації спільно (комплексно) з експертизою зброї та слідів й обставин її використання можуть проводити й інші види судових експертиз, наприклад, трасологічну або ж матеріалів, речовин і виробів[299].

Окремими напрямами даного виду судово-експертних досліджень виступають експертизи, присвячені *дослідженню гранатометів і ствольної артилерійської зброї, а також ракетно-реактивних систем озброєння*. Об'єктами експертного аналізу в таких випадках є, зокрема, реактивні та нереактивні гранатомети, міномети, артилерійські системи, протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси та інші види важкого озброєння, що використовуються у збройних конфліктах.

Шляхом дослідження гранатометів і ствольної артилерійської зброї може бути вирішено низку таких ***питань*:**

---

[298] Розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї та вибухових речовин : метод. рек. / [В. В. Крижна, В. В. Арешонков, О. М. Стрільців та ін.]. 2-ге вид. Київ, 2020. С. 77–78.

[299] Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алєксєєв та ін.]. Київ : Центр учбової літератури, 2015. С. 146–147.

– чи є наданий об’єкт зброєю; до якого саме типу зброї він належить;

– чи є наданий гранатомет вогнепальною (реактивною) зброєю;

– чи є наданий міномет (гармата) вогнепальною зброєю; до якого саме типу зброї він належить;

– яким способом виготовлено наданий гранатомет (міномет, гармату);

– до якого типу, виду, зразка належить наданий гранатомет (міномет, гармата);

– чи придатний наданий гранатомет (міномет, гармата) до стрільби;

– чи має наданий гранатомет (міномет, гармата) ознаки пошкодження; чи виключають ці пошкодження можливість здійснення стрільби[300].

Шляхом дослідження ракетно-реактивної зброї може бути вирішено низку таких ***питань:***

– чи є наданий об’єкт зброєю; до якого саме типу зброї він належить;

– чи є наданий об’єкт ракетною (реактивною) зброєю; до якого саме типу зразка, моделі він належить;

– яким способом виготовлено наданий об’єкт;

– чи придатний наданий ПЗРК (ПТРК, прицільно-пусковий пристрій ПЗРК або ПРТК) до стрільби;

– чи має наданий об’єкт ознаки пошкодження; чи виключають ці пошкодження можливість проведення стрільби[301].

Судова вибухотехнічна експертиза

Судова вибухотехнічна експертиза поділяється на дослідження вибухових речовин і продуктів вибуху (зокрема пострілу), а також на дослідження вибухових пристроїв, слідів вибуху та обставин його здійснення.

Дану експертизу призначають з метою отримання відомостей стосовно найменування, конструкції, стану й інших фактичних даних про вибухові пристрої, боєприпаси, вибухові речовини, засоби підриву, предмети, що імітують вибухові речовини та вибухові пристрої, інструменти, матеріали та пристосування, що використовували під час їх виготовлення, обставини підготовки та вчинення вибуху, а також встановлення групової належності та єдиного джерела походження вибухових пристроїв у непошкодженому вигляді або за фрагментами (осколками); вибухових речовин і засобів підриву, а також обставин вибуху[302].

До найбільш *розповсюджених об’єктів* вибухотехнічної експертизи відносяться: вибухові речовини та їх пакування; капсулі та детонатори; вогнепровідні та детонуючі шнури; гранати; міни; снаряди; підривачі; запалювачі; саморобні боєприпаси; саморобні вибухові пристрої; залишки після вибуху або після застосування спеціальних засобів руйнування. Залежно від виду вибухотехнічної експертизи, об’єктами дослідження можуть виступати також залишки відповідних вибухових пристроїв або боєприпасів, зразки ґрунту та інші

---

[300] Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї / [Ю. М. Береза, М. М. Єфімов, В. П. Кононець, А. С. Новосад, І. В. Пиріг та ін.]. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 254–255.

[301] Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї / [Ю. М. Береза, М. М. Єфімов, В. П. Кононець, А. С. Новосад, І. В. Пиріг та ін.]. Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 254–255.

[302] Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А.А. Вознюк, І.В. Жук, О.В. Таран, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М.С. Цуцкірідзе, В.В. Чернєя, А.А. Вознюка. К. : Норма права, 2023. С. 173-174

матеріали, вилучені з місця вибуху, а також предмети (зокрема одяг потерпілих або його фрагменти), на яких виявлено нашарування вибухових речовин і продуктів вибуху.

Основними завданнями експертизи вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху є:

– визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою;

– визначення (опис) конструкції пристрою та способу його виготовлення;

– встановлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання, тощо);

– встановлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію[303].

Експертизою вибухових пристроїв та їх частин можуть бути розв'язані *діагностичні й ідентифікаційні завдання*.

*Для розв'язання **діагностичних завдань** правомірною є постановка перед експертом таких **питань:***

– чи є наданий на дослідження предмет вибуховим пристроєм або боєприпасом;

– до якої категорії вибухових пристроїв відноситься предмет, вилучений з місця події;

– якою є конструкція даного вибухового пристрою;

– заводським чи саморобним способом виготовлено наданий на дослідження вибуховий пристрій;

– які вражаючі фактори притаманні наданому на дослідження вибуховому пристрою;

– чи придатний наданий предмет для використання за цільовим призначенням – вчиненням вибуху, а якщо непридатний, то з яких причин;

– яким є спосіб приведення наданого на дослідження вибухового пристрою в дію;

– якими є призначення, галузь застосування, тип вогнепровідних чи детонуючи шнурів, наданих на дослідження;

– якими є радіус і характер небезпечного ураження внаслідок вибуху наданого на дослідження вибухового пристрою;

– чи можливий самовільний вибух (спрацьовування) наданих на дослідження боєприпасів або вибухового пристрою за певних конкретних умов;

– чи є осколки і деталі, вилучені з місця вибуху, осколками оболонки (корпусу) боєприпасів або вибухового пристрою;

– які вид, форму, розміри мав корпус вибухового пристрою чи боєприпасів, осколки яких виявлені на місці події;

– які предмети, вироби використані як корпус наданого на дослідження вибухового пристрою або для його камуфляжу;

---

[303] Прохоров-Лукін Г. В., Пащенко В. І. та ін. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху. *Національна академія внутрішніх справ*. URL: https://arm.navs.edu.ua/arm/arm_bmb_exp/idb/metod_wte.html

– якщо підірвано боєприпаси, то якими є вид, марка, маса речовини заряду;

– якщо підірвано вибуховий пристрій, то якими є його конструкція, вид, маса речовини заряду;

– чи є надані на дослідження засоби підриву детонаторами, запалювальними трубками, і чи придатні вони для виконання вибуху[304];

Для розв'язання ідентифікаційних завдань можуть бути поставлені такі питання:

– чи становили єдине ціле частини (осколки), виявлені на місці вибуху, і чи є вони залишками вибухового пристрою або боєприпасів;

– чи мають вибуховий пристрій, вилучений з місця події, і пристрій, вилучений у гр. А (виготовлений громадянином А), однакову конструкцію, і чи виготовлені вони з однакових матеріалів;

– чи мають вибухові пристрої (залишки вибухових пристроїв), виявлені в різних місцях, єдине джерело походження[305].

Окремий напрям завдань вибухотехнічної експертизи пов'язаний із дослідженням продуктів вибуху та горіння, сліди яких осідають на різних об'єктах, виявлених на місці вибуху.

Так, ***до основних завдань експертизи вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) належать:***

– віднесення речовини до групи вибухових і визначення її типу (виду);

– установлення способу виготовлення вибухових речовин;

– виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладання на предметах-носіях;

– установлення за продуктами розкладання вибухових речовин вихідної речовини, яку було використано для вибуху (пострілу);

– установлення спільної родової (групової) приналежності вибухових речовин (порохових зарядів)[306].

Для розв'язання *діагностичних завдань* у межах експертизи *вибухових речовин та їх слідів (продуктів вибуху)* можуть бути поставлені такі *питання*:

– чи є надана на дослідження речовина вибуховою, а якщо так, то якою саме;

– яким є склад наданої на дослідження вибухової речовини;

– чи мав заряд вибухової речовини пристрою, який підірвано (вказати місце, дату), будь-які сторонні включення (цвяхи, кульки, шрот тощо);

– яку кількість вибухової речовини і якої саме застосовано як заряд вибухового пристрою, котрий підірвано (вказати місце, дату);

– яким є спосіб (промисловий чи саморобний) виготовлення наданої на дослідження вибухової речовини;

– у якій галузі застосовується надана на дослідження вибухова речовина;

---

[304] Житомирський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: https://www.ndekc.zhitomir.ua/vibukhovo-tekhnichna-ekspertiza

[305] Житомирський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: https://www.ndekc.zhitomir.ua/vibukhovo-tekhnichna-ekspertiza

[306] Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98

– чи є можливим самовільний вибух наданої на дослідження речовини, а якщо так, то за яких умов;

– чи є на наданих на дослідження об'єктах, що вилучені з місця події, сліди вибухової речовини, і якої саме[307].

Експертизою обставин і місця вибуху **зазвичай розв'язуються** ***діагностичні завдання*****, на вирішення яких можуть бути спрямовані такі** ***питання:***

– чи мав місце у даному випадку вибух боєприпасів чи вибухового пристрою;

– у якому місці знаходився центр вибуху, а якщо їх декілька – то центр кожного з них;

– скільки вибухових пристроїв або боєприпасів було підірвано на місці події;

– яким способом здійснено підрив вибухового пристрою;

– яку потужність у тротиловому еквіваленті мав підірваний заряд з огляду на результати утворених руйнувань і пошкоджень[308].

Перелік питань не є вичерпним. Для вирішення деяких із них потрібно проводити комплексні дослідження спільно з експертами хіміками, медиками, криміналістами тощо. Наприклад, за допомогою комплексної медико-вибухотехнічної експертизи можна встановити радіус уражаючої дії вибухового пристрою та механізм травмування потерпілих під час вибуху, положення вибухового пристрою стосовно потерпілого в момент вибуху[309].

Пожежно-технічна експертиза

Пожежно-технічна експертиза є самостійним видом судових експертиз, спрямованим на встановлення причин виникнення пожеж, механізму їх розвитку, а також технічних обставин, що сприяли поширенню вогню та утворенню матеріальних збитків. Ця експертиза виконує ключову роль у розслідуванні як умисних підпалів, так і пожеж, що виникли внаслідок порушень правил експлуатації обладнання, технічних несправностей або в результаті бойових дій.

У межах пожежно-технічного дослідження експерт аналізує характер пошкоджень будівельних конструкцій, обладнання та предметів побуту, вивчає залишки речовин, які могли бути джерелом загоряння, а також сліди горючих рідин чи газів. Особливу увагу приділяють виявленню первинного осередку загоряння та визначенню шляху поширення вогню. У випадках, пов'язаних із техногенними аваріями або військовими обстрілами, дослідження дозволяє відмежувати ушкодження, спричинені саме пожежею, від руйнувань, пов'язаних з іншими видами впливу, зокрема вибухами чи механічним знищенням.

Орієнтовний ***перелік питань*** пожежно-технічної експертизи:

– де знаходилося місце виникнення початкового горіння (осередок пожежі);

---

[307] Житомирський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: https://www.ndekc.zhitomir.ua/vibukhovo-tekhnichna-ekspertiza

[308] Житомирський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України. URL: https://www.ndekc.zhitomir.ua/vibukhovo-tekhnichna-ekspertiza

[309] Криміналістика : підручник. / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. С. 222.

– якими шляхами відбувалося поширення вогню і продуктів горіння; який механізм виникнення пожежі; яка причина пожежі;

– внаслідок дії якого джерела запалення виникла пожежа;

– які обставини події пожежі зумовили її наслідки;

– коли за часом розпочалося початкове горіння в осередку пожежі, наслідком якого стала пожежа; протягом якого періоду тривала пожежа;

– що було первинним: пожежа чи вибух[310].

Експертиза матеріалів, речовин і виробів

Експертиза матеріалів, речовин і виробів є одним із важливих напрямів судової експертної діяльності, що спрямований на дослідження фізико-хімічних властивостей об'єктів з метою встановлення їх походження, складу, способу виготовлення та функціонального призначення. Цей вид експертизи широко застосовується при розслідуванні різних кримінальних правопорушень, у тому числі воєнних злочинів, коли виникає необхідність у науковому підтвердженні характеру і походження речових доказів.

Об'єктами експертизи виступають різноманітні матеріали природного та штучного походження – метали та сплави, полімерні речовини, скло, текстиль, паливно-мастильні матеріали, вибухові речовини, наркотичні засоби, хімікати, будівельні матеріали тощо. Дослідженню також підлягають вироби побутового, промислового чи спеціального призначення, які можуть бути носіями слідів злочинної діяльності або використовувалися як знаряддя злочину.

Під час проведення експертизи вирішуються питання ідентифікації складу досліджуваної речовини, визначення її групової належності, технології виготовлення, а також порівняння зразків з метою встановлення спільного джерела походження.

У межах цієї експертизи можуть проводити дослідження:

– лакофарбових матеріалів і покриттів;

– полімерних матеріалів і виробів з них;

– волокон, волокнистих матеріалів і виробів з них;

– речовин хімічних виробництв і спеціальних хімічних речовин;

– наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;

– металів і сплавів та виробів з них;

– спиртовмісних сумішей;

– нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів;

– скла, кераміки та виробів з них;

– ґрунтів;

– сильнодіючих й отруйних речовин.

Основними завданнями, спільними для всіх підвидів експертиз матеріалів і речовин, є:

– виявлення на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) мікрочастинок або мікрослідів певних матеріалів і речовин;

---

[310] Пожежо-технічна експертиза. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. URL: https://kndise.gov.ua/pozhezhno-tehnichna/

– визначення роду (виду) матеріалів і речовин;

– установлення спільної родової (групової) належності матеріалів і речовин;

– установлення походження матеріалів і речовин з певного джерела. Отже перелік питань є досить різноманітним і залежить від об’єктів, вилучених із місця події, та обставин, які необхідно з’ясувати в конкретній ситуації розслідування[311].

Судово-товарознавча експертиза

Судово-товарознавча експертиза – експертиза дослідження властивостей виробів з метою визначення їх фактичного стану і вартості. Будь-які бойові дії пов’язані з певними руйнуваннями. Але враховуючи терористичну тактику російських військ, спрямовану на знищення об'єктів цивільної інфраструктури, житлових будинків, закладів освіти тощо, масштаби руйнувань стали особливо значними. Відповідно, постала необхідність не лише документувати руйнування та пошкодження, але й оцінювати вартість їх відновлення[312].

Крім того, судово-товарознавча експертиза дозволяє встановлювати ринкову вартість знищеного чи пошкодженого майна на момент учинення злочину, що є ключовим для кваліфікації діяння та визначення розміру завданих збитків. У випадках мародерства або незаконного вивезення товарно-матеріальних цінностей з тимчасово окупованих територій експертне дослідження також спрямоване на підтвердження факту приналежності об’єктів до певного власника та їх оцінки з урахуванням знецінення чи втрати споживчих властивостей.

Під час проведення цієї експертизи може бути вирішено такі ***питання:***

– яке найменування, вид, марка, модель і асортиментна належність наданого на дослідження майна;

– чи придатні виявлені об’єкти (товари, техніка, обладнання) до подальшого використання за функціональним призначенням;

– який технічний та якісний стан об’єктів на момент їх дослідження;

– який ступінь зносу або пошкодження виявлено на зазначеному майні;

– чи відповідають зазначені об’єкти за своїми характеристиками опису в наданих документах (чеках, накладних, гарантійних талонах тощо);

– якою була ринкова вартість цього майна (товарів, техніки, устаткування) на момент учинення злочину;

– яка орієнтовна сума матеріальних збитків, завданих унаслідок пошкодження або знищення зазначеного майна;

– чи можна за наданими ознаками встановити факт умисного пошкодження чи знищення зазначених об’єктів;

– чи зберегли надані предмети свої основні споживчі властивості, чи підлягають вони списанню як непридатні для використання;

– чи є ознаки, що свідчать про незаконне вилучення або привласнення зазначених товарно-матеріальних цінностей;

---

[311] Технологія призначення судових експертиз : практ. порадник / [авт.-уклад. : С. І. Перлін, С. О. Шевцов, О. В. Кокорін]. Харків, 2018. С. 33–43.

[312] Бабенко А. М., Матвєєвський О. В., Саінчин С. О. Проблеми проведення судових експертиз під час розслідування воєнних злочинів за рекомендаціями «Протокола Берклі». Право та державне управління : збірник наукових праць / [за ред. О. В. Покатаєвої]. Запоріжжя : КПУ, 2024. № 3. С. 277 С. 271–281

– чи можливо встановити приналежність зазначеного майна до конкретного власника або суб'єкта господарювання;

– яка вартість відновлення пошкодженого майна або його залишкова (ліквідаційна) вартість після завданих ушкоджень.

Будівельно-технічна експертиза

Будівельно-технічна експертиза є важливим інструментом для встановлення характеру, обсягів і причин руйнувань будівель і споруд, а також оцінки матеріальних збитків, завданих унаслідок бойових дій. Цей вид експертизи має особливу актуальність у контексті розслідування умисного знищення чи пошкодження цивільної інфраструктури, житлового фонду, об'єктів культурної спадщини, закладів охорони здоров'я та освіти, що заборонено міжнародним гуманітарним правом.

У межах будівельно-технічної експертизи експерт проводить аналіз технічного стану зруйнованих або пошкоджених об'єктів нерухомості, визначає характер і механізм утворення руйнувань, зокрема в результаті артилерійських обстрілів, авіаударів, підривів або пожеж. Дослідження спрямоване на встановлення виду будівельних конструкцій, їх матеріалів та несучої здатності після дії пошкоджуючих чинників. Важливим завданням експертизи є також визначення того, чи підлягає об'єкт відновленню або ж вимагає повного демонтажу.

Особливу увагу експерт приділяє виявленню ознак використання заборонених методів ведення війни, таких як прицільні удари по цивільних будівлях чи об'єктах, що не мають військового значення. Крім того, будівельно-технічна експертиза дозволяє розрахувати вартість відновлювальних робіт, ринкову вартість зруйнованої нерухомості та загальну суму матеріальних збитків, що є ключовим для кваліфікації злочину та подальших компенсаційних процесів.

Ця експертиза призначена вирішувати такі ***питання***:

– який технічний стан будівлі (споруди); чи є будівля (споруда) аварійною;

– які пошкодження об'єкта (будівлі, квартири, приміщення, оздоблення тощо) виникли внаслідок пожежі, механічного впливу тощо;

– яка технічна причина пошкоджень і руйнувань об'єкта (елементів, конструкцій, інженерних мереж тощо);

– який розмір завданої матеріальної шкоди об'єкту (будівлі, квартирі, приміщенню, оздобленню тощо) унаслідок пожежі, механічного впливу тощо;

– яка вартість ремонтно-будівельних робіт, проведення яких необхідне для усунення пошкоджень унаслідок пожежі, механічного впливу тощо[313].

Екологічна експертиза

Екологічна експертиза виконує важливу роль у встановленні факту та обсягу шкоди, завданої довкіллю внаслідок бойових дій, а також у документуванні порушень міжнародного гуманітарного права, яке забороняє застосування методів війни, що спричиняють надмірні, довготривалі та серйозні екологічні наслідки. Цей

[313] Будівельно-технічна експертиза. *Київський науково-дослідний інститут судових експертиз.* URL: https://kndise.gov.ua/budivelno-tehnichna/

вид експертизи охоплює дослідження стану ґрунтів, водних ресурсів, атмосферного повітря, флори та фауни на територіях, що зазнали впливу воєнних операцій, вибухів, обстрілів, підпалів або техногенних аварій, спричинених війною.

У межах екологічної експертизи фахівці здійснюють відбір зразків природних об'єктів з місць бойових дій для лабораторного аналізу на вміст токсичних речовин, важких металів, радіонуклідів, нафтопродуктів, вибухових залишків та інших забруднювачів. Такі дослідження дозволяють встановити джерело забруднення, визначити вид і концентрацію шкідливих речовин та оцінити потенційну загрозу для здоров'я населення і навколишнього середовища.

Особлива увага приділяється з'ясуванню механізму пошкодження природних екосистем, зокрема вирубки лісів, знищення заповідних територій, забруднення річок і водойм, а також втрат біорізноманіття через бойові дії. У випадках застосування хімічної або іншої зброї, забороненої міжнародним правом, екологічна експертиза слугує головним інструментом для підтвердження цього факту з науково обґрунтованими висновками.

Крім встановлення факту екологічної шкоди, експертиза дозволяє розрахувати розміри завданих збитків та обґрунтувати потребу у проведенні заходів з реабілітації довкілля. Результати такого дослідження є важливими не лише для кримінального переслідування осіб, винних у воєнних злочинах проти довкілля, а й для подальшого пред'явлення позовів про відшкодування збитків як на національному, так і на міжнародному рівні.

Питання, які вирішуються шляхом проведення екологічної експертизи:

– де знаходиться джерело негативного антропогенного впливу на конкретні об'єкти навколишнього середовища;

– чи є на об'єктах, наданих на експертизу (проба води, ґрунту), сліди забруднювальних і інших речовин, що негативно позначаються на екологічному стані навколишнього середовища; якщо так, то яких;

– чи належать речовини й матеріали (зазначити які) до групи потенційно небезпечних для екологічного стану навколишнього середовища;

– чи належать виявлені речовини до радіоактивних; якщо так, то які їх дози випромінювання й активність;

– чи є на певній ділянці (об'єкті) перевищення питомої активності й доз випромінювання порівняно з граничнодопустимими дозами (ГДД) і гранично допустимими концентраціями (ГДК); яка площа радіоактивного забруднення;

– яку екологічну шкоду заподіяно внаслідок порушень правил охорони навколишнього середовища, її можливі наслідки;

– які безпосередні причини заподіяної екологічної шкоди;

– які екологічні наслідки заподіяні навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки й озброєння;

– який розмір збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки й озброєння.

Перелік питань, які може бути вирішено під час проведення цього виду експертизи, не є вичерпним і залежать від конкретної ситуації[314].

Комп'ютерно-технічна експертиза

Комп'ютерно-технічна експертиза є невід'ємною складовою сучасного криміналістичного забезпечення та сприяє збору цифрових доказів, що підтверджують факти порушень міжнародного гуманітарного права. Цей вид експертизи охоплює дослідження комп'ютерної техніки, серверного обладнання, мобільних пристроїв, цифрових носіїв інформації, а також мережевих ресурсів з метою виявлення, вилучення, аналізу та фіксації електронних доказів.

У процесі розслідування воєнних злочинів комп'ютерна експертиза дозволяє ідентифікувати та відновити знищені чи приховані дані, такі як електронне листування, переписка у месенджерах, фото- та відеоматеріали, GPS-координати переміщення військових підрозділів, плани бойових операцій чи списки особового складу, причетного до злочинних дій. Також аналізу підлягають журнали доступу до систем управління зброєю, баз даних про обстріли, знищення об'єктів цивільної інфраструктури чи незаконне переміщення осіб.

Значну цінність під час розслідування становлять цифрові докази, отримані з мобільних пристроїв затриманих осіб, а також із комп'ютерної техніки, захопленої на тимчасово окупованих територіях. Експертиза сприяє не лише відновленню вилученої інформації, а й підтвердженню автентичності файлів, часу їх створення, редагування та пересилання, що має вирішальне значення для встановлення хронології подій.

Окремим напрямом комп'ютерно-технічної експертизи є дослідження кібероперацій та атак, які супроводжують збройні конфлікти та спрямовані на паралізацію цивільної інфраструктури, викрадення конфіденційних даних або поширення дезінформації. У таких випадках експертне дослідження дозволяє ідентифікувати джерело атаки, способи проникнення до інформаційних систем і масштаби завданої шкоди.

Орієнтовний ***перелік питань***, які можуть бути поставлені експерту під час проведення даного виду експертизи:

– чи містять надані на дослідження комп'ютерні пристрої, мобільні телефони, цифрові носії або сервери інформацію, що має відношення до вчинення воєнних злочинів;

– який зміст файлів, виявлених на досліджуваних пристроях; чи стосуються вони планування, організації або здійснення бойових дій, що призвели до порушення норм міжнародного гуманітарного права;

– чи є серед знайдених даних фото-, відеоматеріали, електронні листи, листування у месенджерах або інші документи, що можуть свідчити про факти вчинення воєнних злочинів;

– які дії (запис, редагування, передача) здійснювалися з відповідними файлами, коли і з яких облікових записів або пристроїв;

[314] Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98

– чи було здійснено видалення даних на вказаних пристроях; якщо так, які саме дані було видалено і чи підлягають вони відновленню;

– чи зазнала інформація на пристроях змін або спроб фальсифікації після її створення чи отримання;

– чи використовувалися досліджувані пристрої для координації бойових дій, здійснення кібератак або розповсюдження дезінформації;

– чи можна встановити геолокаційні дані, що містяться на пристроях, які підтверджують місцеперебування осіб або техніки у відповідний час;

– чи є на пристроях інформація про учасників воєнних злочинів, включаючи їхні контакти, персональні дані, службові функції;

– чи використовувалися спеціальні програми або технічні засоби для приховування або знищення доказів на досліджуваних пристроях;

– чи є можливість ідентифікувати облікові записи, IP-адреси або інші технічні характеристики, що можуть допомогти встановити конкретних осіб, причетних до обробки або поширення відповідної інформації.

У межах розслідування воєнних злочинів, ***залежно від характеру та обставин конкретного кримінального провадження, можуть бути призначені й інші види судових експертиз***, зокрема:

– *трасологічна експертиза*, яка дозволяє досліджувати сліди, залишені на місці події, з метою встановлення механізму злочину та осіб, причетних до його вчинення. До об'єктів трасологічної експертизи традиційно включаються сліди людини (рук, зубів, ніг, взуття тощо), знарядь та інструментів, сліди транспортних засобів та їх частин, сліди тварин. Трасологічна експертиза вирішує ідентифікаційні, діагностичні, класифікаційні, та ситуаційні задачі[315];

– *дактилоскопічна експертиза,* вирішує наступні питання: чи мають місце сліди рук людини на вилучених з місця події предметах; чи придатні вони для ідентифікації особи; якою рукою і якими пальцями руки залишені сліди; у результаті яких дій залишені сліди; у який послідовності залишені сліди; давність утворення слідів; чи є якісь особливості руки, що залишила сліди; чи містять виявлені сліди ознаки професії людини, що їх залишив; який вік та стать особи, що залишила сліди; чи залишені сліди певною особою та ін. Дані експертні дослідження важливі тому що, наприклад, зберегти сліди рук протягом тривалого часу на деяких предметах дуже складно без їх спеціальної фіксації дактилоскопічними засобами, а фотографувати їх можливо тільки з використанням криміналістичної техніки[316];

[315] Бабенко А. М., Матвєєвський О. В., Саінчин С. О. Проблеми проведення судових експертиз під час розслідування воєнних злочинів за рекомендаціями «Протокола Берклі». Право та державне управління : збірник наукових праць / [за ред. О. В. Покатаєвої]. Запоріжжя : КПУ, 2024. № 3. С. 276 С. 271–281

[316] Бабенко А. М., Матвєєвський О. В., Саінчин С. О. Проблеми проведення судових експертиз під час розслідування воєнних злочинів за рекомендаціями «Протокола Берклі». Право та державне управління : збірник наукових праць / [за ред. О. В. Покатаєвої]. Запоріжжя : КПУ, 2024. № 3. С. 276 С. 271–281

– *криміналістична експертиза документів* з метою виявлення підробок, фальсифікацій або змін у військовій документації, яка може мати доказове значення;

– *судово-почеркознавча експертиза* сприяє встановленню автора рукописних документів чи підписів, що супроводжували незаконні накази чи інші розпорядження;

– *судово-портретна експертиза* застосовується для ідентифікації осіб за зображеннями з фото- чи відеоматеріалів, отриманих під час документування злочинів;

– *автотехнічна експертиза* призначається у випадках пошкодження чи знищення транспортних засобів або техніки військового призначення;

– *експертиза транспортних засобів*, спрямована на встановлення причин і механізму пошкоджень;

– *інженерно-технічні експертизи* відповідного профілю призначаються при дослідженні великих руйнувань цивільної інфраструктури, таких як мости, дамби чи промислові об’єкти;

– *токсикологічна або біологічна експертизи* призначаються у кримінальних провадженнях, пов’язаних із застосуванням хімічної чи біологічної зброї для визначення характеру та джерела небезпечних речовин;

– *фоноскопічна експертиза* полягає у дослідженні звукозаписів з метою ідентифікації осіб за голосом, встановлення автентичності записів, виявлення ознак їх монтажу чи редагування, а також уточнення змісту сказаного. Така експертиза є важливим інструментом для підтвердження участі конкретних осіб у плануванні чи виконанні злочинних дій, зокрема під час аналізу перехоплень переговорів військових, командних вказівок чи інших аудіоматеріалів, що мають доказове значення;

– *мистецтвознавча експертиза* використовується для ідентифікації культурних цінностей, встановлення їх автентичності, історичної та художньої цінності, а також факту пошкодження чи незаконного вивезення. Вона є важливим інструментом при документуванні злочинів проти культурної спадщини, зокрема знищення або розкрадання музейних експонатів, пам’яток архітектури та мистецьких творів під час збройного конфлікту.

2.5.2. Використання спеціальних знань для встановлення особи злочинця

В умовах сучасних збройних конфліктів проблема ідентифікації осіб, причетних до воєнних злочинів, набуває особливої актуальності. Встановлення винних осіб потребує всебічного аналізу доказової бази, використання новітніх технологій та залучення спеціальних знань у галузях криміналістики, судової експертизи, цифрової аналітики та інших наукових дисциплін.

Особливо важливу роль у встановленні особи злочинця відіграє криміналістичний аналіз, що охоплює біометричну ідентифікацію, ДНК-

дослідження, трасологічні експертизи, дактилоскопію, лінгвістичний аналіз та інші методи. З огляду на специфіку воєнних злочинів, важливими є також аналіз супутникових знімків, цифрових доказів, відкритих джерел інформації (OSINT), розшифрування перехоплених комунікацій та свідчень очевидців.

Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів дозволяє не лише ідентифікувати злочинців, а й відтворити механізм вчинення злочину, встановити його обставини, мотиви та причетність конкретних осіб. Такі дослідження відіграють ключову роль у діяльності національних та міжнародних судових органів, зокрема МКС, які здійснюють правове переслідування за злочини проти людяності, геноцид та інші серйозні порушення гуманітарного права.

З метою збору, аналізу та збереження доказової бази правоохоронні органи використовують різні інформаційно-аналітичні системи та технічні засоби, серед яких:

а) ***Міжвідомча інформаційна підсистема «Воєнний злочин»*** є однією з ключових ініціатив правоохоронних органів України, спрямованих на документування воєнних злочинів, встановлення осіб, причетних до їх вчинення, та подальше притягнення до відповідальності винних. Вона створена в рамках проєкту ГСУ з метою централізованого збору, обробки та збереження інформації про воєнних злочинців, які брали участь у збройній агресії рф проти України.

Основною метою підсистеми «Воєнний злочин» є створення єдиного інформаційного реєстру осіб, відповідальних за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Це дозволяє правоохоронним органам України та міжнародним слідчим структурам ефективніше ідентифікувати, документувати та розслідувати злочини, а також забезпечувати міжнародну співпрацю у сфері правосуддя.

Основні функції підсистеми:

– централізоване збереження інформації про осіб, які вчинили воєнні злочини;

– ідентифікація злочинців за допомогою фото, відеоматеріалів, біометричних та інших даних;

– забезпечення доступу слідчих, прокурорів та інших правоохоронних органів до необхідних відомостей для документування та притягнення винних до відповідальності;

– взаємодія з міжнародними організаціями, включаючи МКС та правоохоронні органи інших країн.

Міжвідомча інформаційна підсистема «Воєнний злочин» містить відомості про:

– військовослужбовців збройних сил рф, які брали участь у злочинних діях на території України;

– представників приватних військових компаній, що воювали проти України;

– осіб, які входять до складу незаконних збройних формувань «ДНР» і «ЛНР»;

– колаборантів та інших громадян України, які сприяли або безпосередньо брали участь у воєнних злочинах;

– військово-політичне керівництво рф, відповідальне за планування та реалізацію воєнних злочинів.

Крім НПУ, доступ до підсистеми для наповнення та обміну інформацією мають Служба безпеки України, Офіс Генерального прокурора України, Державне бюро розслідувань України, Генеральний штаб ЗСУ, Головне управління розвідки МОУ, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України, Державна пенітенціарна служба України, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України[317].

Підсистема «Воєнний злочин» використовує сучасні цифрові технології для обробки та аналізу великих обсягів інформації, що дозволяє швидко встановлювати особи воєнних злочинців та підтверджувати їхню причетність до злочинних дій. Серед ключових методів можна виділити наступні:

– біометрична ідентифікація – використання штучного інтелекту для розпізнавання обличчя, аналізу голосових характеристик, відбитків пальців тощо;

– трасологічні та дактилоскопічні експертизи – визначення зброї, техніки та методів, які використовували злочинці;

– OSINT (Open Source Intelligence) – аналіз інформації з відкритих джерел, соцмереж, відео– та фотоматеріалів, що підтверджують присутність підозрюваних у місцях скоєння злочинів;

– Big Data і штучний інтелект – автоматизоване оброблення великих масивів даних для виявлення закономірностей, зв'язків між підозрюваними та злочинами;

– кіберрозвідка – моніторинг та аналіз цифрових комунікацій російських військових та бойовиків, отримання інформації з хакерських витоків.

Функціонування підсистеми «Воєнний злочин» спрямоване не лише на документування злочинів, а й на підготовку доказової бази для судових процесів. Зібрані матеріали можуть бути використані у кримінальних провадженнях, які ведуть українські слідчі органи, а також у міжнародних судах, зокрема в Міжнародному кримінальному суді в Гаазі.

Окрім судового переслідування конкретних осіб, підсистема сприяє:

– накладанню санкцій на воєнних злочинців та їхніх пособників;

– розширенню міжнародної правової співпраці у сфері боротьби з воєнними злочинами;

– встановленню історичної справедливості через детальну фіксацію злочинних дій та їхніх наслідків.

Міжвідомча інформаційна підсистема «Воєнний злочин» є важливим елементом механізму правосуддя та відповідальності за воєнні злочини, вчинені під час збройної агресії росії проти України. Завдяки технологічним можливостям і міжвідомчій взаємодії вона дозволяє ефективно збирати та аналізувати докази, що сприяє встановленню справедливості й покаранню винних як у межах національної юрисдикції, так і на міжнародному рівні.

б) ***Warcrimes.gov.ua*** – цей онлайн-ресурс був створений Офісом Генерального прокурора у співпраці з українськими та міжнародними партнерами для

[317] Троян В. У Нацполіції створили базу воєнних злочинців рф, бойовиків та колаборантів. *Інститут масової інформації.* URL: https://imi.org.ua/news/u-natspolitsiyi-stvoryly-bazu-voyennyh-zlochyntsiv-rf-bojovykiv-ta-kolaborantiv-i54518

ефективного документування воєнних злочинів і злочинів проти людяності, вчинених російськими військами в Україні[318]. Цей ресурс дозволяє:

– оперативно фіксувати факти воєнних злочинів – свідки та потерпілі можуть безпосередньо подавати інформацію про злочини, доповнюючи її фото– та відеоматеріалами;

– систематизувати та аналізувати зібрані докази – правоохоронні органи обробляють отримані дані, що сприяє розкриттю злочинів та ідентифікації винних;

– сприяти міжнародному правосуддю – інформація, зібрана на платформі, використовується у розслідуваннях, що проводяться міжнародними організаціями та судовими інституціями, такими як МКС, ЄСПЛ та Міжнародний суд ООН;

– забезпечити притягнення винних до відповідальності – зібрані докази можуть стати основою для кримінальних проваджень як в Україні, так і в інших країнах світу.

Платформа warcrimes.gov.ua розроблена таким чином, щоб кожен свідок або потерпілий міг легко подати інформацію про злочин. Користувачам надається можливість:

– заповнити форму про вчинений злочин, вказавши дату, місце та опис подій;

– завантажити фото– та відеоматеріали, що підтверджують факти порушень;

– анонімно повідомити про злочини, якщо є побоювання за власну безпеку;

– отримати інформацію про механізм розслідування воєнних злочинів в Україні.

Після надходження інформації через платформу вона ретельно перевіряється правоохоронними органами. Основними суб'єктами, які обробляють отримані дані, є:

– Офіс Генерального прокурора України – координує слідчі дії та забезпечує правову оцінку зібраних доказів;

– НПУ та СБУ – здійснюють оперативно-розшукові заходи, ідентифікують підозрюваних;

– міжнародні організації та правоохоронні органи іноземних держав – співпрацюють у питаннях збору доказів та підготовки кримінальних проваджень.

Платформа warcrimes.gov.ua є важливим інструментом не лише для внутрішніх слідчих процесів, а й для міжнародного правосуддя. Дані, зібрані через цей ресурс, можуть бути використані:

– у кримінальних провадженнях в Україні – для розслідування злочинів, встановлення обставин їх вчинення та збору доказової бази для судових справ;

– у міжнародних судах – для подання доказів до МКС, ЄСПЛ та інших судових інстанцій;

– у санкційних списках – для притягнення винних до відповідальності через міжнародні санкції та обмежувальні заходи.

Отже, онлайн-ресурс warcrimes.gov.ua є важливим елементом системи правосуддя, спрямованим на фіксацію воєнних злочинів, скоєних на території України, та створення доказової бази для їхнього розслідування. Завдяки

[318] Документуємо воєнні злочини російської федерації в Україні. URL: https://warcrimes.gov.ua/

міжнародній підтримці та активному залученню громадян до збору свідчень ця платформа відіграє ключову роль у встановленні справедливості та притягненні до відповідальності осіб, причетних до злочинів проти людяності та порушень міжнародного гуманітарного права.

в) Розслідування воєнних злочинів є складним і масштабним процесом, що вимагає ретельного документування, систематизації та збереження доказів. Для підвищення ефективності цього процесу запроваджена ***автоматизована електронна система цифровізації матеріалів кримінальних проваджень***. Її метою є створення єдиної цифрової платформи, яка забезпечить швидкий доступ до доказової бази, спростить обробку інформації та сприятиме міжнародному співробітництву у сфері правосуддя.

Запровадження автоматизованої електронної системи цифровізації матеріалів кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів дозволяє:

– прискорити процес розслідування – завдяки централізованому збереженню та обробці даних слідчі мають швидкий доступ до всіх необхідних матеріалів;

– забезпечити вищий рівень доказової бази – сучасні методи аналізу даних дозволяють виявити нові зв'язки між підозрюваними та подіями;

– посилити захист зібраних доказів – використання блокчейну та хмарних технологій гарантує збереження інформації навіть у разі фізичного знищення носіїв;

– сприяти ефективному міжнародному розслідуванню – автоматизовані механізми передачі даних забезпечують швидку взаємодію з міжнародними судовими інституціями;

– підвищити ймовірність притягнення злочинців до відповідальності – завдяки комплексному підходу до збору та обробки доказів.

Автоматизована електронна система цифровізації матеріалів кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів є важливим кроком у процесі документування, розслідування та міжнародного правосуддя. Використання передових технологій дозволяє ефективніше ідентифікувати злочинців, збирати докази та забезпечувати справедливе покарання для винних.

г) ***ANDE*** – технологія швидкісного встановлення ДНК-профілю людини за допомогою приладів «ANDE 6C». Технологія ANDE дозволяє скоротити час обробки ДНК-аналізу з кількох місяців або навіть років до менш ніж двох годин. Ця система складається з автоматизованого приладу, спеціальних витратних матеріалів та програмного забезпечення, яке самостійно аналізує отримані дані.

Пристрій ANDE може працювати з різноманітними зразками біологічного матеріалу, зокрема:

– щічні мазки (букальний епітелій);

– плями крові та сліди, залишені під час насильницьких злочинів;

– оральні сліди (з чашок, банок, пляшок, недопалків, жувальної гумки, трубочок для напоїв);

– предмети, до яких доторкалися (кермо, мобільні телефони, зброя, особисті речі);

– останки людини (кістки, волосся, зуби, м'язова тканина, сперма).

Завдяки високому рівню автоматизації та можливості аналізувати широкий спектр зразків ANDE значно підвищує ефективність ідентифікації осіб у криміналістиці, антитерористичних операціях та розслідуванні воєнних злочинів.

Технічний прилад ANDE Rapid DNA можна використовувати у роботі правоохоронних органів, насамперед слідчих підрозділів НПУ, для отримання довідкової інформації для ідентифікації:

а) загиблих військовослужбовців та учасників бойових дій під час збройних конфліктів та військових дій, які відбуваються в активній фазі;

б) потерпілих (жертв злочинів) – при розслідуванні воєнних злочинів, зокрема виявлених внаслідок масованих ракетних або артилерійських обстрілів, в місцях масових захоронень або одиночних поховань тощо;

в) осіб, підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів – при розслідуванні кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (умисні вбивства, катування) і статевої свободи та статевої недоторканості особи (зґвалтування, сексуальне насильство) та ін[319].

З огляду на технічні характеристики Rapid DNA «ANDE», цей пристрій може ефективно працювати як у лабораторних, так і в польових умовах.

Наразі ключовим аспектом є процесуальне оформлення отриманих результатів. Розглянемо правові підстави застосування технології Rapid DNA.

1. Спеціалісти-криміналісти на підставі ст. 71 КПК України залучаються як спеціалісти для отримання зразків.

Також статтею 7 Закону України про «Про державну реєстрацію геномної інформації людини»[320] встановлено, що до відбору біологічного матеріалу як спеціалісти залучаються спеціалісти-криміналісти НПУ.

2. За результатами встановлення геномної інформації слідчі складають наступні документи: протокол отримання зразків; протокол огляду речей, згідно якого зразки поміщаються до приладу «ANDE 6C» та встановлюється ДНК-профіль людини; протокол огляду документів, згідно якого проводиться огляд бази даних ДНК-профілів у програмному забезпеченні FAIRS з метою ідентифікації особи за генетичними ознаками.

Вказані протоколи відповідно до ст. 84 КПК України «Докази» та ст. 99 КПК України «Документи» КПК України є доказами у кримінальному провадженні[321].

З липня 2020 року уведена в дію інформаційна підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України».

Відповідно до Наказу МВС України від 16.03.2020 року № 257 «Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми

---

[319] Чаплинський К. Основні напрями використання технічного приладу ANDE Rapid DNA. *Теорія і практика використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару*. Дніпро, 2023. С. 20. С. 19-23. URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12574/1/2.pdf.

[320] Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 9 лип. 2022 р. № 2391-IX. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text.

[321] Свобода Є. Ю. Технологія швидкісного встановлення ДНК-профілю – Rapid DNA / Є. Ю. Свобода, Т. В. Михальчук, О. О. Шульга // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 81(3). С. 154. С. 150-156. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/24-2.pdf.

«СЛІД» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»[322] інформація про об'єкти біологічного походження, вилучені під час проведення слідчих дій, вносяться спеціалістами-криміналістами до інформаційної підсистеми «СЛІД».

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 29.08.2023 року № 978 «Про деякі питання реалізації Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини»[323] внесено зміни в програмне забезпечення інформаційної підсистеми «СЛІД» з метою автоматичного формування реєстраційної картки відбору геномної інформації.

Таким чином, зазначене нормативно-правове регулювання спростить процесуальну процедуру визнання отриманих результатів (ДНК-досліджень) за допомогою технології Rapid DNA та допоможе зменшити навантаження на судових експертів під час проведення молекулярно-генетичної експертизи[324].

ґ) Запровадження ***єдиної інформаційно-аналітичної платформи (ЄІАП)*** з метою накопичення, зберігання та аналітичного використання інформації з єдиного інформаційного сховища. Ця ініціатива спрямована на оптимізацію роботи правоохоронних органів та судових інституцій, забезпечуючи централізовану обробку даних, що значно прискорює процес розслідувань та підвищує рівень доказової бази. Завдяки автоматизованим алгоритмам аналізу даних, зокрема технологіям штучного інтелекту та машинного навчання, платформа дозволяє оперативно обробляти великі масиви інформації, встановлювати зв'язки між підозрюваними, подіями та доказами, що сприяє швидкому та ефективному розкриттю злочинів.

Важливим аспектом роботи ЄІАП є її інтеграція з існуючими базами даних правоохоронних органів, міжнародними інформаційними ресурсами та платформами, що використовуються такими інституціями, як Інтерпол, Європол, МКС. Це забезпечує безперервний обмін інформацією між українськими та міжнародними слідчими органами, що особливо актуально для розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних під час збройної агресії проти України.

Однією з ключових функцій ЄІАП є можливість фіксації та структуризації доказів, що надходять із різних джерел, включаючи оперативні дані, цифрові докази, результати експертиз, відео– та фотоматеріали, свідчення очевидців, дані супутникової розвідки та інформацію з відкритих джерел (OSINT). Система забезпечує надійний захист інформації шляхом використання сучасних технологій

---

[322] Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України: наказ МВС України від 16 берез. 2020 р. № 257. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text.

[323] Про деякі питання реалізації Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини»: постанова КМУ від 29 серп. 2023 р. № 978. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2023-%D0%BF#Text.

[324]Свобода Є. Ю. Технологія швидкісного встановлення ДНК-профілю – Rapid DNA / Є. Ю. Свобода, Т. В. Михальчук, О. О. Шульга // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 81(3). С. 154. С. 150-156. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/03/24-2.pdf

шифрування, розподіленого зберігання даних, блокчейн-рішень, що гарантує цілісність та незмінність доказової бази.

Застосування ЄІАП у розслідуванні воєнних злочинів дозволяє суттєво підвищити ефективність документування порушень міжнародного гуманітарного права, створюючи цифровий архів доказів, які можуть бути використані у національних та міжнародних судових процесах. Платформа сприяє не лише ідентифікації підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів, а й аналізу їхніх дій, встановленню ієрархії відповідальності серед військових командирів та вищого політичного керівництва держави-агресора.

Окрім цього, ЄІАП дозволяє автоматизувати процеси управління кримінальними провадженнями, створюючи цифровий простір для слідчих, прокурорів та експертів, де вони можуть оперативно обмінюватися інформацією, координувати спільні дії, генерувати аналітичні звіти та формувати матеріали справ для передачі до суду. Завдяки цьому зменшується ймовірність втрати важливих доказів, підвищується ефективність розслідувань та забезпечується прозорість правозастосовної діяльності.

д) ***Використання передових рішень з аудіо-аналітики та обробки природної мови***. Ці технології дозволяють автоматизовано аналізувати голосові записи, перехоплені розмови, відеоматеріали, що містять мовлення, а також текстові джерела, включаючи соціальні мережі, повідомлення у месенджерах та свідчення очевидців. Завдяки машинному навчанню та алгоритмам глибокого аналізу мови стає можливим не лише ідентифікувати осіб за голосовими характеристиками, а й виявляти ключові деталі щодо їхньої участі у злочинах.

Аудіо-аналітика базується на методах розпізнавання голосу, аналізу акустичних особливостей та спектрального профілю мовлення, що дає змогу зіставляти отримані зразки з базами даних підозрюваних та встановлювати їхню особу навіть у випадках спроби змінити голос або використання шифрованих каналів зв’язку. Такі технології можуть працювати з записами телефонних переговорів, радіоперехопленнями, голосовими повідомленнями та відеоматеріалами, отриманими з відкритих і закритих джерел. Розширене використання нейронних мереж дозволяє не лише розпізнавати мовців, а й аналізувати їхні емоційні стани, що допомагає реконструювати події та з'ясовувати обставини злочинів.

Обробка природної мови (Natural Language Processing, NLP) є не менш важливою складовою розслідувань, оскільки вона дає можливість автоматично аналізувати великі обсяги текстової інформації, виявляти зв’язки між фігурантами справ та подіями, а також знаходити ключові фрази, що вказують на злочинні наміри або визнання вини. Використання NLP дозволяє аналізувати дописи в соціальних мережах, повідомлення в чатах, розшифровані переговори та судові свідчення, виділяючи критично важливі дані та встановлюючи мотиви та обставини злочинів. Крім того, алгоритми NLP можуть автоматично перекладати та аналізувати багатомовні джерела інформації, що є надзвичайно важливим у міжнародних розслідуваннях воєнних злочинів.

Застосування цих технологій у розслідуваннях дозволяє значно підвищити ефективність роботи правоохоронних органів, оскільки вони автоматизують процеси аналізу великої кількості даних, які раніше вимагали ручної обробки. Крім того, їх інтеграція з іншими цифровими інструментами, такими як системи розпізнавання облич та аналізу відео, дозволяє створити комплексний підхід до встановлення винних осіб та їхньої участі у воєнних злочинах. Це не лише прискорює процес ідентифікації, а й забезпечує точність та надійність доказової бази, що має ключове значення для міжнародного правосуддя та притягнення злочинців до відповідальності.

У процесі розслідування воєнних злочинів використовуються також різноманітні ***інформаційно-аналітичні інструменти, призначені для збору, обробки та аналізу даних***, зокрема:

– розпізнавання злочинців за допомогою систем, які включають в себе мережу з понад 30 мільярдів зображень облич, отриманих з відкритих джерел в мережі інтернет;

– верифікація воєнних злочинців у соціальних мережах, в тому числі – за допомогою інструментів пошуку аккаунтів соцмереж по фото Clearview та інструменту ідентифікації в соцмережах Artellence;

– використання можливостей супутникового зв'язку та аналізу відео-фото матеріалів, отриманих звилучених мобільних терміналів, камер відеоспостережень, камер відеоспостережень системи «Безпечне місто» тощо;

– проведення OSINT досліджень (фото-відео матеріали, отримані в глобальній мережі)[325];

– Analyst's Notebook – потужний інструмент для обробки, аналізу та візуалізації даних. Його функціонал дозволяє систематизувати великі обсяги інформації, виявляти зв'язки між підозрюваними, жертвами, подіями та місцями злочинів, а також створювати графічні моделі, що допомагають встановлювати структури злочинних угруповань. Завдяки вбудованим аналітичним алгоритмам та можливості інтеграції з іншими базами даних, Analyst's Notebook значно прискорює процес розслідування, допомагає правоохоронним органам ефективно встановлювати причетних осіб та документувати зібрані докази для подальшого використання у судових процесах;

– цифрова база I-DOC – інструмент для аналізу та систематизації розслідувань воєнних злочинів та злочинів проти людяності з метою використання на національному та міжнародному рівнях. Система забезпечує цифрову обробку матеріалів кримінальних проваджень, що стосуються порушень норм міжнародного гуманітарного права, та сприяє більш ефективному використанню доказів, зібраних у ході розслідування кримінальних проваджень;

– «Око Бога» – сучасний інструмент для пошуку фізичних осіб, який використовує великі масиви відкритих і закритих даних, зокрема соціальні мережі, бази правоохоронних органів та інші цифрові ресурси. Він дозволяє швидко

[325] Тимошко В. В. Використання спеціальних знань під час документування та розслідування воєнних злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 310. С. 307-314. URL: https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/149/145

ідентифікувати осіб, встановлювати їхні зв’язки, місцезнаходження та активність, що є особливо важливим при розслідуванні воєнних злочинів. Система використовує алгоритми машинного навчання та технології аналізу великих даних, що значно підвищує ефективність пошуку та виявлення підозрюваних, їхніх контактів і можливих спільників.

ДОДАТКИ

ПЛАН РОЗСЛІДУВАННЯ

у кримінальному провадженні № _____ від ___.___._____
за ч. ____. ст. _____ КК України (вид злочину: _____)
(строк досудового розслідування - до _____)

1. Загальні дані:

- **Старший групи прокурорів**:
  ПІБ: _____
  Посада:
  _____
  _____
  Засоби зв'язку: моб. тел. _____, email:
  _____
- **Старший групи слідчих**:
  ПІБ: _____
  Посада:
  _____
  _____
  Засоби зв'язку: моб. тел. _____, email:
  _____
- **Відповідальний за оперативний супровід**:
  ПІБ: _____
  Посада:
  _____
  _____
  Засоби зв'язку: моб. тел. _____, email:
  _____

2. Фабула (станом на _____):

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

3. Слідчі версії та кваліфікація:

№	Слідча версія	Кваліфікація за КК та Римським статутом	Підстави для зміни, або відомості, що спростовують слідчу версію
1	Слідча версія № 1 (основна)		
2	Слідча версія № 2 (альтернативна)		
3	Слідча версія № 3 (альтернативна)		

4. Елементи складу злочину:

Елемент	Що встановлено (коротко)	Якими доказами доводиться
Обстановка злочину (час, місце, умови, тощо)		
Знаряддя, засоби, та спосіб вчинення злочину		
Потерпілі та завдані їм тілесні ушкодження, їх статус (військові, чи цивільні)		
Інша шкода від злочину (деталізувати вид)		
Форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення		
Суб'єкт злочину, дані, які його характеризують, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, а також обставини, які є підставою звільнення від кримінальної відповідальності та покарання		
Контекстуальні обставини злочину (зв'язок між збройним конфліктом та можливістю вчинити злочин)		
Додаткові елементи, передбачені до конкретного складу злочину "Елементами злочинів" (додаток до Римського статуту)		

5. Засоби доказування:

№	Слідча / розшукова дія	Мета проведення	Строки та виконавець	Дата проведення та результати

6. Процесуальні заходи:

№	Процесуальна дія /рішення	Мета проведення	Строки та виконавець	Відмітка про виконання

7. Нотатки/коментарі:

№	Нотатки

ПРОТОКОЛ ОГЛЯДУ
місця події

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Огляд почато о «____» год. «____» хв.
Огляд закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____області_____
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)

_____

на
підставі_____
__
(указується ухвала слідчого судді, якщо проводиться огляд житла чи ін. володіння особи, якщо огляд місця _____
_____
події проводиться до початку кримінального провадження, вказуються відомості про заяву чи повідомлення про подію)

у відповідності до ст.ст. 104, 105, 106, 234, 237, 223 КПК України:
У присутності понятих:
1)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
_____
2)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
_____
_____,
яким у відповідності до ст.ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки.
За участю потерпілого:
_____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому у відповідності до ч.ч. 1, 2 ст. 56, ст. 57 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.
За участю підозрюваного:
_____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому у відповідності до ч.ч. 3, 5, 6, 7 ст. 42 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.
За участю захисника:
_____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому у відповідності до ст.ст. 46, 47 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.
За участю представника:
_____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
якому у відповідності до ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.
За участю спеціаліста:
_____,
(прізвище, ім'я, по батькові)

якому у відповідності до ч.ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки.
За участю власника (користувача) приміщення чи іншого володіння особи

_____
_____
_____

(прізвище ім'я, по батькові, адреса)

Перед початком огляду зазначеним вище особам розяснено їхнє право бути присутніми при всіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

_____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

Проведеним оглядом встановлено:_____
____
(указується адреса житла чи іншого володіння особи)

_____
_____
_____

_____

_____

_____

Виявлене під час огляду вилучено:_____

(вказуються що та в якій послідовності виявлено і яким чином опечатано)

_____

_____

_

Під час огляду застосовані технічні засоби:_____

(указуються застосовування фото -, відеозйомки, інших технічних та спеціальних засобів, їх технічні параметри)

_____

_____

_____

Огляд проводився:_____

(указуються погодні умови, освітлення, температура повітря, інші дані, які необхідні)

_____

_____

_____

Протокол прочитаний, записано_____

(зауваження учасників огляду)

_____

____

Учасники:

1. _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

2. _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

2. _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Огляд провів:

Слідчий_____

(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

ПРОТОКОЛ ОГЛЯДУ
місця події

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Огляд розпочато о «____» год. « ____» хв.

Огляд закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____області_____
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
_____

на підставі _____
(указується ухвала слідчого судді, якщо проводиться огляд житла чи: іншого володіння особи, якщо огляд місця події проводиться до початку кримінального провадження, вказуються відомості про заяву чи повідомлення про подію)

у відповідності до ст.ст. 104, 105, 106, 234, 237, 223 КПК України:

У присутності понятих:

1) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

2) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

_____
_____,
яким у відповідності до ст.ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки.

За участі потерпілого:

_____
_____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата, народження, місце проживання, особистий підпис)

якому у відповідності до ч.ч. 1, 2 ст. 56, ст. 57 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участі підозрюваного:

_____
_____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

якому у відповідності до ч.ч. 3, 5, 6, 7 ст. 42 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участі захисника:

_____
_____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

якому у відповідності до ст.ст. 46, 47 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участі представника:

_____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, особистий підпис)

якому у відповідності до ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59 КПК України роз'яснені його права і обов'язки.

За участі спеціаліста:

_____
(прізвище, ім’я, по батькові, особистий підпис)

якому у відповідності до ч.ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз’яснені їхні права і обов’язки.

За участі інших учасників:

1) _____
(прізвище, ім’я, по батькові, особистий підпис)

_____

_____

2) _____
(прізвище, ім’я, по батькові, особистий підпис)

_____

_____

За участі власника (користувача) приміщення чи іншого володіння особи

_____
(прізвище ім'я, по батькові, адреса)

_____

_____

Перед початком огляду зазначеним вище особам роз'яснено їхнє право бути присутніми при всіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз’яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов’язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

_____

_____
(підписи осіб, які беруть участь у проведенні огляду)

_____

Під час огляду застосовані технічні засоби: _____,

_____
(указуються застосовування фото-, відеозйомки, інших технічних та спеціальних засобів, їх найменування, технічні параметри)

_____

_____

_____

Фотоапарат; відеокамера; носії інформації, на які здійснюється запис: _____

_____

_____

_____

_____

Огляд проводився:_____
(указуються погодні умови, освітлення, температура повітря, інші дані, які необхідні)

_____

_____

_____

_____
_____
_____
_____

_____

Погодні умови ясно, сонячно, похмуро, туман, вітряно без опадів, мряка, дощ, легкий сніг, снігопад, заметіль температура повітря	
Пора доби світла, темна, сутінки	
Освітлення міським електроосвітленням (зазначити ліхтарі, що не функціонують), світло вікон будинків, іншими джерелами світла, не освітлюється	

(огляд необхідно проводити зліва на право, зверху до низу. В першу чергу проводиться огляд місця проникнення ззовні приміщення. У подальшому огляд здійснюється від входу до приміщення. Якщо в будівлі декілька приміщень, починати огляд необхідно зліва на право. Окремо описується місце проникнення. Вказується адреса житла чи іншого володіння особи та детально описується чіткими і загальнозрозумілими фразами загальна обстановка на місці події, всі предмети і сліди в тій послідовності, в якій вони досліджувались, якими технічними засобами вони виявлені і зафіксовані, які зміни обстановки проведено в ході динамічного огляду. Якщо слід або предмет оглядався повторно, результати кожного огляду описуються окремо. Якщо після закінчення огляду виникла потреба щось додатково оглянути, результат описується в кінці протоколу, робити дописки або виправлення в тексті протоколу категорично заборонено. Спеціальні терміни, названі спеціалістом, пишуться дослівно, але, як правило, повинні роз'яснюватись. В описовій частині протоколу фіксується обстановка місця події, вказується взаєморозташування основних об'єктів і речових доказів, описуються виявлені сліди й інші об'єкти: їхній зовнішній вигляд, розмір, колір, захід, номерний знак, напису, матеріал, з якого виготовлені, інші індивідуальні ознаки. При описі обстановки слідчий завжди повинен виходити з того, що в подальшому може виникнути необхідність у реконструкції обстановки місця події (слідчого експерименту) й що це стане можливим лише в тому випадку, якщо якісно буде складений протокол. Неприпустимо вживати в протоколі невизначені слова й вираження типу: "поблизу", "поруч", "біля" або робити в ньому якісь припущення)

Проведеним оглядом встановлено:
Адреса:

_____
(вказати місто, вулицю, номер будинку, номер корпусу; номер під'їзду, номер квартири, інше)

_____
_____
_____

_____

Підходи – дорога; прибудинковий майданчик; місце під'їзду автомобіля (заасфальтований, ґрунтовий; бетонний; тротуарна плитка (бруківка); кам'яний; пісочний; засаджений газоном; інше)

_____
_____
_____

_____

Схеми перехресть і площ – хрестоподібний; Т-подібний; Х-подібний; У-подібний; багатобічний; площа, сквер

_____
_____
_____

_____

Дорога – проїжджа частина; земляне полотно; дорожнє полотно; дорожня обстановка; смуга відведення; узбіччя; кювет; обріз; осьова лінія дороги, тощо

_____

_____
_____
_____

Профіль вулиці – проїжджа частина (дорожнє покриття); смуга зелених насаджень; тротуар; газон

_____
_____
_____
_____
_____

Елементи вулиці – ширина вулиці; ширина тротуару; ширина проїжджої частини; ширина трамвайної колії; посадочний майданчик; центр перехрестя; острівець безпеки; осьова лінія

_____
_____
_____
_____

Наявні камери відеонагляду (спостереження) на місця огляду та прилеглій території

_____
_____
_____
_____

Житловий будинок – дім-дача (з мансардою); цегляний житловий будинок; багатоповерховий панельний (секційний) житловий будинок; панельний (односекційний) житловий будинок

_____
(указати скільки поверхів у будинку та на якому поверсі проводиться огляд)

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Об'єкти торгівлі і публічного харчування – торгівельний центр, супермаркет, магазин; кафе; ресторан; заклад публічного харчування; кіоск (торгівельний намет, ятка); інше

_____
(указати скільки поверхів у приміщенні та на якому поверсі проводиться огляд)

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Сходи і ліфт – зовнішні сталеві пожежні сходи; ліфт; горищна драбина; двомаршеві сходи з дрібнорозмічених залізобетонних елементів; дерев'яні сходи; сходовий майданчик

_____
_____
_____
_____

Двері (вхідні тамбура; квартири; торгівельного центру; супермаркету; магазину; кафе; ресторану; закладу публічного харчування; кіоску (торгівельного намету); одностулкові або двостулкові; матеріал (металеві; дерев'яні; металопластикові; ДВП; ДСП) інше

_____
_____
_____
_____

Дверні ручки (ручка-скоба на планці, обертова Г-подібна ручка, обертова ручка-кнопка; інші)

_____
_____
_____
_____

Дверні прилади (перекидний врізаний шпінгалет; шпінгалет-засувка; поперечна засувка з круглим стрижнем; поперечна засувка з плоским стрижнем та кільцем для замка; заставний крючок на планках; поперечний пробій; дверний запобіжний ланцюжок; запірна штанга; напівшарнірна звичайна петля; напівшарнірна кутова петля; шарнірна петля; петля „стрілою")

_____
(указуються сліди, пошкодження, характер та механізм слідоутворення)

_____
_____
_____
_____

Замок – **врізний** (врізний циліндровий замок; меблевий сувальдний замок; врізний сувальдний замок із рігельним засовом та фіксатором, що регулюється; врізний сувальдний замок із важелем для відводу клямки ключем); накладний (циліндричний двообертовий замок із косою клямкою; циліндричний напівобертів замок; сувальдний двообертовий замок; скриньовий сувальдний замок; універсальний меблевий циліндричний прирізний замок); **навісний** (сувальдний двообертовий замок; безсувальдний безпружинний замок із дужкою, що знімається; пружинний замок; циліндричний автоматичний висячий замок; висячий контрольний замок; безсувальдний замок; висячі замки без ключа з чотиризначним літерним (зліва) та трьохзначним цифровим (справа) кодом; гвинтовий замок)

_____
(указуються сліди, пошкодження, характер та механізм слідоутворення)

_____
_____
_____
_____

Кількість кімнат у будинку або в приміщенні торгівельного центру, супермаркету; магазину; кафе; ресторану; закладу публічного харчування; кіоску (торгівельного намету):

_____
(перерахувати та пронумерувати, вказати розміри в метрах, квадратних метрах)

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Коридор – порожній або мебльований *(універсально-розбірна комбінована шафа з відділеннями різного призначення ____ шт., розмір _____; шафа для суконь і білизни ____ шт., розмір _____; трельяж _____ шт., розмір _____; вішалка ____ шт., розмір ____; дзеркало ___ шт., розмір ____; електроприлади ____ шт., розмір ____; інше)*

(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного та вказати їх розміри, особливості)

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Зазначити покриття підлоги (дерев'яна; бетонна; лінолеум; ГТХВ плитка; керамічна плитка; ламінат; пет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

_____
_____
_____

Обстановка: не порушено; порушено (в чому проявляється порушення обстановки):

_____
_____
_____

Ванна кімната – порожня або мебльована, перерахувати санітарно-технічне устаткування *(умивальник ____ шт., розмір _____; ванна (душова кабіна) із змішувачем ___ шт., розмір _____; пральна машина ____ шт., розмір _____; газова (електро-) водонагрівальна колонка (бойлер) ____шт., розмір _____; унітаз з низько (високо) розташованим бачком ___ шт.,*

розмір _____; навісна шафа (полка, трельяж) для особистого приладдя ___ шт., розмір _____; дзеркало ____ шт., розмір _____; електроприлади ___ шт., розмір _____; інше)

_____
(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного та вказати їх розміри, особливості)

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

_____
Зазначити покриття підлоги (дерев'яна; бетонна; лінолеум; ГТХВ плитка; керамічна плитка; ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

_____
_____
_____

_____
Обстановка: не порушено; порушено (у чому проявляється порушення обстановки):

_____
_____
_____

_____
Кухонна кімната – порожня або мебльована *(стілець з напівм'яким сидінням і жорсткою спинкою ___ шт., розмір _____; кухонний куточок з вбудованими шафами ____ шт., розмір _____; кухонний стіл (дерев'яний, скляний, пластиковий) ____шт., розмір _____; розсувний стіл ___ шт., розмір _____; складаний стіл ____ шт., розмір _____; підлогова кухонна шафа ___ шт., розмір ____; навісна кухонна шафа ____ шт., розмір ____; посудомийна раковина ___ шт.; холодильник ____ шт., розмір _____; електро- (газова, індукційна) плита __ шт.; інші кухонні побутові прилади (посудомийна машина, пральна машина, мікрохвильова піч) __ шт.; кухонне приладдя (ножі, різаки, ножиці, сокирки тощо) ___ шт.; інше)*

_____
(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного та вказати їх розміри, особливості)

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

_____
Зазначити покриття підлоги (дерев'яна; бетонна; лінолеум; ГТХВ плитка; керамічна плитка;

ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

_____
_____
_____
_____

Обстановка: не порушено; порушено (у чому проявляється порушення обстановки):

_____
_____
_____
_____

Кімната № 1 – порожня або мебльована *(крісло ___ шт., розмір _____; диван-ліжко ____ шт., розмір _____; диван не розкладний ___ шт., розмір _____; стілець ____ шт., розмір _____; стіл ____ шт., розмір _____; ліжко (металеве, дерев'яне одно чи двоспальне) ____ шт., розмір _____; меблева стінка ___ шт., розмір _____; тумбочка ___ шт., розмір _____; туалетний столик ____ шт., розмір _____; шафа (для одягу, книг тощо) ____ шт., ____ розмір; електроприлади ____шт., розмір _____; інше)*

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Зазначити покриття підлоги (дерев'яна; бетонна; лінолеум; ГТХВ плитка; керамічна плитка; ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

_____
_____
_____
_____

Обстановка: не порушено; порушено (у чому проявляється порушення обстановки):

_____
_____
_____
_____

Кімната № 2 – порожня або мебльована (*крісло ___ шт., розмір _____; диван-ліжко ____ шт., розмір _____; диван не розкладний ___ шт., розмір _____; стілець ____ шт., розмір _____; стіл ____ шт., розмір _____; ліжко (металеве, дерев'яне одно чи двоспальне) ____ шт., розмір _____; меблева стінка ___ шт., розмір _____; тумбочка ___ шт., розмір _____; туалетний столик ____ шт., розмір _____; шафа (для одягу, книг тощо) ____ шт., ____ розмір; електроприлади ____шт., розмір _____; інше*)

_____
_____

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

_____

Зазначити покриття підлоги (дерев’яна; бетонна; лінолеум; ГТХВ плитка; керамічна плитка; ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

_____
_____
_____

_____

Обстановка: не порушено; порушено (у чому проявляється порушення обстановки):

_____
_____
_____

_____

Кімната № 3 – порожня або мебльована (*крісло ___ шт., розмір _____; диван-ліжко ____ шт., розмір _____; диван не розкладний ___ шт., розмір _____; стілець ____ шт., розмір _____; стіл ____ шт., розмір _____; ліжко (металеве, дерев'яне одно чи двоспальне) ____ шт., розмір _____; меблева стінка ___ шт., розмір _____; тумбочка ___ шт., розмір _____; туалетний столик ____ шт., розмір _____; шафа (для одягу, книг тощо) ____ шт., ____ розмір; електроприлади ____шт., розмір _____; інше*)

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

_____

Зазначити покриття підлоги (дерев’яна; бетонна; лінолеум; ГТХВ плитка; керамічна плитка; ламінат; паркет; ковролін; килим; килимові доріжки; інше)

_____
_____
_____

_____

Обстановка: не порушено; порушено (у чому проявляється порушення обстановки):

_____
_____

_____

_____

Віконні і дверні балконні прилади:
Дерев'яні (металопластикові) віконні і дверні балконні палітурки (віконні - двостулкова; одностулкова; тристулкова (для житлових будинків); двостулкова з нерівними стулками; тристулкова (для громадських будівель) дверні балконні - однопільна (для житлових будинків); двопільна (для громадських будівель)); віконний вітровий гачок на тумбі; віконний дротяний гачок; віконні ручки (Т-подібна; скоба); віконні клямки; віконна засувка; розсувний шпінгалет; фрамужний прилад з шнуром і блоками

_____
(указуються сліди, пошкодження, характер та механізм слідоутворення)

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Вікно кімнати № _____ заґратовані (прості; фігурні); ролети (механічні; автоматичні); москітна сітка; інше

_____
(указуються сліди, пошкодження, характер та механізм слідоутворення)

_____

_____

_____

_____

_____

вікно складається: (глуха фрамуга; бічна накладка фрамуги; накладка кватирки; відлив кватирки; укіс віконного отвору; бічне обв'язування . стулки; міжпалітурний бічний укіс віконного отвору; підвіконна дошка; ніша для радіатора; губка (нащілинник); нижнє обв'язування палітурки; нижнє обв'язування фрамуги; чверть в цегельній кладці отвору; верхнє обв'язування палітурки; стулка, що відкривається; віконна ручка; віконна коробка; перемичка віконного отвору)

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

віконні предмети інтер’єру: (жалюзі; штори; портьєри, сонцезахисна плівка, гардина; завіска; інше)

_____

Інші приміщення:

(перерахувати та вказати розташування даних предметів один до одного та вказати, їх розміри)

_____

_____

Під час огляду виявлено та вилучено:

_____

(указується що та в якій послідовності виявлено і яким чином вилучено та опечатано)

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Об’єкти, предмети (фрагменти, речі, фунт, документи, цінності, грошові кошти та інше)	
Сліди пальців рук (вказується місце розташування, із зазначенням розмірних характеристик (відстань від того чи іншого об’єкту); поверхня, на якій виявлено та вилучено слід; методи та способи виявлення і вилучення; матеріал, на, який вилучається слід (дактоплівка, липка стрічка, з об’єктом - носієм, та інше); з обов’язковим зазначенням реактивів, порошків та реагентів, за допомогою яких вилучається слідова інформація, вид пензлика (магнітний, флейцевий, та інше); зазначити: тип, вид, форму, розмір та кількість слідів; спосіб пакування та опечатування)	

Сліди низу взуття (вказується місце розташування, із зазначенням розмірних характеристик (відстань від того чи іншого об'єкту); поверхня, на якій виявлено та вилучено слід; методи та способи виявлення та вилучення; матеріал, на, який вилучається слід (дактоплівка, липка стрічка, з об'єктом - носієм, та інше); з обов'язковим зазначенням реактивів, порошків, реагентів та приладів, за допомогою яких вилучається слідова інформація; зазначити: тип, вид, форму, розмір (загальна довжина, найбільша ширина, найменша ширина) та кількість слідів; схематично відобразити слід та/або слідову доріжку; спосіб пакування та опечатування)	
Сліди транспортних засобів (вказується місце розташування, із зазначенням розмірних характеристик бази автомобіля, шин; поверхня, на якій виявлено та вилучено слід; методи та способи виявлення та вилучення; з обов'язковим зазначенням матеріалу, за допомогою якого вилучається слідова інформація; зазначити: тип, вид, форму, розмір та кількість слідів; схематично відобразити у протоколі, вказати спосіб пакування та опечатування)	
Сліди знарядь зламу (вказується місце розташування, із зазначенням розмірних характеристик (відстань від того чи іншого об'єкту); поверхня, на якій виявлено та вилучено слід; методи та способи виявлення і вилучення; з обов'язковим зазначенням матеріалу за допомогою якого вилучається слідова інформація (зліпкова маса, обєкт-носій, інформаційний носій); зазначити: тип, вид, форму, розмір (загальна довжина, найбільша ширина, найменша ширина) та кількість слідів; спосіб пакування та опечатування)	
Сліди речовини бурого кольору (Вказується місце, поверхня, на якій виявлений слід; методи та способи виявлення і вилучення; з обов'язковим зазначенням матеріалу за допомогою якого вилучається слідова інформація; зазначити: тип, вид, форму, розмір та кількість слідів; спосіб пакування та опечатування)	
Мікрооб'єкти, волокна (вказується місце виявлення та вилучення об'єкту; розмірні характеристики; способи та методи вилучення; кількість слідів; спосіб пакування та опечатування)	

Сліди біологічного та запахового походження (епітеліальні клітини, волосся, піт, слина, тощо) (вказується місце, поверхня, на якій виявлений слід; методи та способи виявлення та вилучення; матеріал, па який вилучається слід; зазначити: тип, вид, форму, розмір та кількість слідів; спосіб пакування та опечатування)	
Інші сліди:	

До протоколу огляду додаються:

_____

(план (схематичний чи масштабний): схема місцевості; схема огляду місця події; схема доріжки слідів; схема сліду низу взуття; схема сліду знаряддя зламу; спеціально виготовлені предмети, зліпки об'єктів, інше)

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

(носії комп'ютерної інформації, пояснення спеціалістів та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу)

_____

_____

_____

Протокол прочитано, записано

_____

(зауваження учасників огляду)

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Учасники:

1. / /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

2. / /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

3. / /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис) •

4. / /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

5. / /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

6. / /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. / /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис),

2. / /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Огляд провів:
Слідчий_____

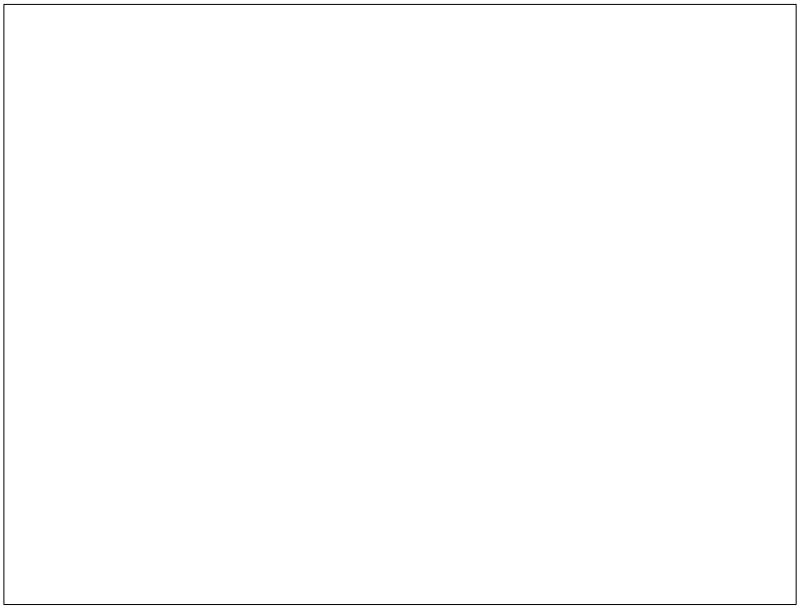
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

**Цей протокол може використовуватися у разі огляду місця події за фактами вчинення корисливих злочинів*

Фототаблиця
до протоколу огляду місця події

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Фототаблицю склав:

Слідчий_____

ПРОТОКОЛ
допиту підозрюваного

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Допит розпочато о «____» год. «____» хв.
Допит закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____області_____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, за ознаками _____
(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України),
у приміщенні _____ в присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:
_____
_____
_____,
(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються
_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)
_____
_____
_____
_____, з дотриманням вимог статей 42, 95, 104, 106, 223 та 224 КПК України, допитав як підозрюваного:
1. Прізвище, ім'я та по батькові _____
2. Дата та місце народження _____
3. Національність_____4. Громадянство_____
5. Освіта _____
6. Місце роботи (навчання) _____
7. Рід заняття та посада_____
_____
8. Місце проживання (реєстрації) _____
_____
9. Судимість _____
10. Чи являється депутатом (якої Ради)_____
_____
11. Відомості про паспорт або інший документ, що засвідчує особу _____

Підозрюваному роз'яснено, що його викликано для дачі показань у кримінальному провадженні №_____ у зв'язку з учиненням ним кримінального правопорушення
_____
_____

(указати у зв'язку з чим та в якому провадженні він допитується та у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють)

Підозрюваному _____ роз'яснено зміст ст. 63 Конституції України про те,
(прізвище, ім'я, по батькові)
що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом_____
(підпис)

Підозрюваному_____ роз'яснено зміст ст. 18 КПК України про
(прізвище, ім'я, по батькові)
свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів чи членів сім'ї, а також ст. 20 КПК України про право на захист _____.
(підпис)

Підозрюваному _____ роз'яснено порядок проведення допиту, його
(прізвище, ім'я, по батькові)
права та обов'язки, передбачені ст. 42 КПК України, а також вручено Пам'ятку про його процесуальні права та обов'язки _____.
(підпис)

Права та обов'язки, а також порядок проведення допиту мені роз'яснено та зрозуміло.

Пам'ятка про процесуальні права та обов'язки підозрюваного мені вручена «___» _____ 20___ року.

Підозрюваний: _____
(прізвище, ініціали, підпис підозрюваного)

Ознайомившись із своїми правами, підозрюваний заявив, що давати показання та відповідати на показання він _____._____
(погоджується, відмовляється)

Під час проведення допиту _____ бажання на участь захисника _____.
(виявив, не виявив) (прізвище, ім'я, по батькові)

Показання бажає давати _____ мовою та викладати їх _____.
(указати мову) (під запис або власноручно)

Послуг перекладача _____.
(потребує, не потребує)

Підозрюваний: _____
(прізвище, ініціали, підпис підозрюваного)

По суті поставлених запитань підозрюваний _____ дав наступні показання: _____

_____
(вказати отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження)

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Показання зафіксовані на носії інформації _____
_____,
(вказати характеристики носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)

які, додаються до даного протоколу.

За результатами фіксування допиту технічними засобами від учасників процесуальної дії клопотання про внесення тексту показань до протоколу допиту _____.
(надходили, не надходили)

Учасникам процесуальної дії повідомлено про спосіб ознайомлення із змістом протоколу, а саме _____.
(надання письмового протоколу, перегляд або прослуховування носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)

Після ознайомлення з текстом протоколу допиту від учасників процесуальної дії клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень _____.
(не надходили; якщо надійшли, вказати, що саме)

Підозрюваний_____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Захисник _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Допитав:
Слідчий_____ _____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Від підписання протоколу допиту відмовляюсь у зв'язку з _____

_____.
(указати причини такої відмови з боку підозрюваного або іншого учасника процесуальної дії)

Підозрюваний _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Захисник _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті (у разі відсутності захисника):

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

Слідчий_____ _____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

ПРОТОКОЛ
допиту свідка

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Допит розпочато о «____» год. «____» хв.
Допит закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____області_____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, за ознаками _____
(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України)
у приміщенні _____
в присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:
_____
_____
_____
_____,
(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:_____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються
_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)
_____
_____
_____, з
дотриманням вимог статей 65, 66, 95, 104, 106, 223, 224 КПК України, допитав як свідка:
1. Прізвище, ім'я та по батькові
_____
2. Дата та місце народження _____
3. Національність_____4. Громадянство_____
5. Освіта _____
6. Місце роботи (навчання) _____
7. Рід заняття та посада_____
_____
8. Місце проживання (реєстрації) _____
_____
9. Судимість _____
10. Чи являється депутатом (якої Ради)_____
_____
11. Відомості про паспорт або інший документ, що засвідчує особу
_____
_____

Свідку роз'яснено, що його викликано для дачі показань у кримінальному провадженні_____
_____
(указати у зв'язку з чим та в якому провадженні він допитується)

Свідкові _____ роз'яснено зміст ст. 63 Конституції України про те,
(прізвище, ім'я, по батькові)
що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом _____
(підпис)

Свідкові _____ роз'яснено зміст ст. 18 КПК України про свободу
(прізвище, ім'я, по батькові)
від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів чи членів сім'ї.

_____
(підпис)

Свідкові _____ роз'яснено порядок проведення допиту та його
(прізвище, ім'я, по батькові)
права та обов'язки, передбачені ст. 66 КПК України, згідно з якою:

1. Свідок має право:

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України *(а саме: 1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; 2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги)*;

3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК України не підлягають розголошенню *(а саме – не можуть бути допитані як свідки: 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; 2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю; 3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю; 5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; 6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; 7) професійні судді, народні засідателі та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали; 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення; 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи; 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних. Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки (та мають право відмовитися давати показання) особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи)*;

4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;

5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;

6) на відшкодування витрат, пов’язаних з викликом для давання показань;

7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;

8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

9) заявляти відвід перекладачу.

2. Свідок зобов’язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв’язку з виконанням його обов’язків.

3. Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов’язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Крім того, згідно з ч. 7 ст. 224 КПК України за бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання.

_____
(підпис)

Свідка _____ у відповідності до ст. 67 КПК України
(прізвище, ім’я, по батькові)
попереджено про кримінальну відповідальність, передбачену ст. 384 КК України (*Завідомо неправдиве показання*) та ст. 385 КК України (*Відмова свідка від давання показань*).

_____
(підпис)

Ознайомившись із своїми правами, свідок заявив, що бажає давати показання _____ мовою та викладати їх _____.
(указати мову) (під запис або власноручно)

Послуг перекладача _____.
(потребує, не потребує)

Під час давання показань користуватися правовою допомогою адвоката _____.
(бажає, не бажає)

По суті поставлених запитань свідок _____ дав наступні показання:_____
(указати отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження)
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Показання зафіксовані на носії інформації_____
_____
_____ ,
(указати характеристики носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)
які додаються до даного протоколу.

За результатами фіксування допиту технічними засобами від учасників процесуальної дії клопотання про внесення тексту показань до протоколу допиту _____.
(надходили, не надходили)

Учасникам процесуальної дії повідомлено про спосіб ознайомлення із змістом протоколу, а саме _____.
(надання письмового протоколу, перегляд або прослуховування носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)

Ознайомившись із текстом протоколу допиту від учасників процесуальної дії клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень _____.
(не надходили; якщо надійшли, указати, що саме)

Свідок: _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники: _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

_____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Допитав:
Слідчий_____
(посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Від підписання протоколу допиту відмовляюсь у зв'язку з _____
_____.
(указати причини такої відмови з боку свідка або іншого учасника процесуальної дії)

Свідок: _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Адвокат: _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті (у разі відсутності захисника):

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

Слідчий _____
(посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

ПРОТОКОЛ
допиту малолітнього (неповнолітнього) свідка

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Допит розпочато о «____» год. «____» хв.
Допит закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____ області_____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, за ознаками _____,
(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України)
у приміщенні _____
в присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:
_____
_____
_____
_____,
(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються
_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)
_____
_____
_____
_____, з
дотриманням вимог статей 104, 106, 223, 224, 226 КПК України допитав малолітнього (неповнолітнього) свідка:

1. Прізвище, ім'я, по батькові _____
2. Дата, місяць, рік народження _____
3. Місце народження _____
4. Національність _____
5. Місце проживання _____
6. З ким проживає _____
7. Вид занять батьків або особи, з яким проживає свідок _____
_____
_____
_____

_____
_____
_____
(де працюють, посада, адреса установи)

8. Де навчається або навчався
_____
_____9. Де і ким працює або працював _____
_____

10. Відомості про паспорт або інший документ, що засвідчує особу _____
_____

Перед початком допиту присутнім _____
_____
(прізвище, ініціали батьків, педагога, законних представників)

роз'яснено їхні права і обов'язки, передбачені ч. 4 ст. 226 та ч. 2 ст. 227 КПК України. _____
(підпис)

Свідку роз'яснено, що його викликано для дачі показань у кримінальному провадженні _____
_____
(вказати у зв'язку з чим та в якому провадженні він допитується)

Малолітньому (неповнолітньому) свідку_____ роз'яснено зміст ст. 63
(прізвище, ім'я, по батькові)
Конституції України про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом

_____
(підпис)

Малолітньому (неповнолітньому) свідкові _____ роз'яснено зміст
(прізвище, ім'я, по батькові)
ст. 18 КПК України про свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів чи членів сім'ї.

_____
(підпис)

Свідкові _____ роз'яснено порядок проведення допиту та його права
(прізвище, ім'я, по батькові)
та обов'язки, передбачені ст. 66 КПК України, згідно з якою:

1. Свідок має право:

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України *(а саме: 1) свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю; 2) ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги)*;

3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями ст. 65 КПК України не підлягають розголошенню *(а саме – не можуть бути допитані як свідки: 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного*

відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; 2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю; 3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю; 5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; 6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; 7) професійні судді, народні засідателі та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали; 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення; 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи; 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних. Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки (та мають право відмовитися давати показання) особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи);

4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;

5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;

6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань;

7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;

8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

9) заявляти відвід перекладачу.

2. Свідок зобов'язаний:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

3. Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Крім того, згідно з ч. 7 ст. 224 КПК України за бажанням допитуваної особи вона має право викласти свої показання власноручно. За письмовими показаннями особи їй можуть бути поставлені додаткові запитання.

_____
(підпис)

Права та обов'язки, а також порядок проведення допиту мені роз'яснені.

Свідок _____
(прізвище, ініціали, підпис)

Згідно з ч. 3 ст. 226 КПК України свідку _____, який не досяг 16-річного віку, роз'яснено його обов'язок говорити тільки правду.

_____
(підпис)

Крім того, свідка _____ , який досяг 16-річного віку попереджено про кримінальну відповідальність за ст. 385 КК України про відмову від дачі показань та за ст. 384 КК України про завідомо неправдиве показання.

_____
(підпис)

Ознайомившись із своїми правами, свідок заявив, що бажає давати показання _____ мовою та викладати їх _____.
(указати мову) (під запис або власноручно)

Послуг перекладача _____.
(потребує, не потребує)

На пропозицію дати показання про усі відомі йому (їй) обставини у справі свідок показав _____

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Показання зафіксовані на носії інформації _____
_____,
(указати характеристики носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)
які додаються до даного протоколу.

За результатами фіксування допиту технічними засобами від учасників процесуальної дії клопотання про внесення тексту показань до протоколу допиту _____.
(надходили, не надходили)

Учасникам процесуальної дії повідомлено про спосіб ознайомлення із змістом протоколу, а саме _____.

(надання письмового протоколу, перегляд або прослуховування носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)

Після ознайомлення з текстом протоколу допиту від учасників процесуальної дії клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень _____.

(не надходили; якщо надійшли, вказати, що саме)

Свідок _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

_____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Допитав:

Слідчий_____

(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Від підписання протоколу допиту відмовляюсь у зв'язку з _____ _____.

(вказати причини такої відмови з боку свідка або іншого учасника процесуальної дії)

Свідок: _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Адвокат: _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті (у разі відсутності адвоката):

1. _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

2. _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

Слідчий_____

(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

ПРОТОКОЛ
допиту потерпілого

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Допит розпочато о «____» год. «____» хв.
Допит закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____області_____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, за ознаками _____,
(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України)

у приміщенні _____ у присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:_____
_____
_____
_____,
(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються
_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)
_____
_____, з дотриманням вимог статей 55, 56, 95, 104, 106, 223, 224 КПК України, допитав як потерпілого:
1. Прізвище, ім'я та по батькові _____
2. Дата та місце народження _____
3. Національність_____
4. Громадянство_____
5. Освіта _____
6. Місце роботи (навчання) _____
7. Рід заняття та посада_____
_____
8. Місце проживання (реєстрації) _____
_____
9. Судимість _____
10. Чи являється депутатом (якої Ради)_____
_____
11. Відомості про паспорт або інший документ, що засвідчує особу _____
_____

Потерпілому роз'яснено, що його викликано для дачі показань у кримінальному провадженні _____
_____
(указати у зв'язку з чим та в якому провадженні він допитується)

Потерпілому _____ роз'яснено зміст ст. 63 Конституції України про те,
(прізвище, ім'я, по батькові)
що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом. _____
(підпис)

Потерпілому _____ роз'яснено зміст ст. 18 КПК України про свободу
(прізвище, ім'я, по батькові)
від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів чи членів сім'ї.

_____
(підпис)

Потерпілому_____ роз'яснено порядок проведення допиту, його права,
(прізвище, ім'я, по батькові)
передбачені ст. 56 КПК України, та обов'язки, передбачені ст. 57 КПК України.

_____
(підпис)

Потерпілого _____ попереджено про кримінальну відповідальність,
(прізвище, ім'я, по батькові)
передбачену ст. 384 *(Завідомо неправдиве показання)* КК України. _____
(підпис)

Ознайомившись із своїми правами, потерпілий заявив, що бажає давати показання _____ мовою та викладати їх _____.
(указати мову) (під запис або власноручно)

Послуг перекладача _____
(потребує, не потребує)

Потерпілий: _____
(прізвище, ініціали, підпис)

По суті поставлених запитань потерпілий _____ дав наступні показання: _____
_____
(указати отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження)
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Показання зафіксовані на носії інформації _____
_____,
(указати характеристики носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)
які додаються до даного протоколу.

За результатами фіксування допиту технічними засобами від учасників процесуальної дії клопотання про внесення тексту показань до протоколу допиту _____.
(надходили, не надходили)

Учасникам процесуальної дії повідомлено про спосіб ознайомлення із змістом протоколу, а саме _____

(надання письмового протоколу, перегляд або прослуховування носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)

Після ознайомлення з текстом протоколу допиту від учасників процесуальної дії клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень _____.

(не надходили; якщо надійшли, указати, що саме)

Потерпілий: _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники: _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

_____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Допитав:
Слідчий _____
(посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Від підписання протоколу допиту відмовляюсь у зв'язку з _____
_____.
(указати причини такої відмови з боку потерпілого або іншого учасника процесуальної дії)

Потерпілий: _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
Представник: _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті (у разі відсутності представника (адвоката) потерпілого):
1._____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

Слідчий: _____
(посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Слідчому судді

_____

_____

(назва місцевого суду)

КЛОПОТАННЯ
про проведення допиту свідка (потерпілого) під час досудового розслідування в судовому засіданні

_____ _____

(місце складання) (дата складання)

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____області_____,

(звання, прізвище, ім'я, по батькові)

розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, за ознаками _____,

(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України)

ВСТАНОВИВ:

_____

(короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку із розслідуванням якого

_____

подається клопотання; дані щодо повідомлення будь-якій особі про підозру у цьому кримінальному

_____

провадженні; дані про особу (осіб), яку (яких) пропонується допитати, та виклад обставин, які засвідчують

_____

набуття цією особою (особами) відповідного процесуального статусу; виклад обставин, які є

_____

фактичними підставами для проведення допиту в судовому засіданні і свідчать про винятковість цього випадку;

_____

виклад обставин, якими обґрунтовується клопотання (зокрема, обставин, які підтверджують існування

_____

фактичних підстав проведення допиту в судовому засіданні)

_____

Ураховуючи викладене, керуючись ст. 225 КПК України, -

ПРОШУ:

Задовольнити клопотання та призначити проведення допиту свідка/потерпілого_____ в судовому засіданні.

(прізвище, ім'я, по батькові)

Додатки: 1. _____ на ___ арк. у __ прим.
(оригінали (копії) документів та інших матеріалів,
якими обґрунтовуються доводи клопотання)
2. Витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань за № _____
від ___._____ 20 __ року на ___ арк. у __ прим.

Слідчий _____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

«ПОГОДЖЕНО»
Прокурор_____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

«___»_____20 ___ року

ПРОТОКОЛ
одночасного допиту осіб

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Допит розпочато о «____» год. «____» хв.
Допит закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____області_____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, за ознаками _____,
(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України)
у приміщенні _____
з дотриманням вимог статей 104, 106, 223, 224 КПК України, провів одночасний допит між:

1. _____
(процесуальний статус, прізвище, ім'я та по батькові)
2. _____
(процесуальний статус, прізвище, ім'я та по батькові)
3. _____
(процесуальний статус, прізвище, ім'я та по батькові)

в присутності_____
(процесуальний статус, прізвище, ім'я та по батькові)
_____
_____
_____

Учасникам слідчої дії повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються
_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)
_____,

_____ _____ _____
(підпис) (підпис) (підпис)

Учасникам слідчої дії роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії та зміст ст. 63 Конституції України про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом

_____ _____ _____
(підпис) (підпис) (підпис)

Про кримінальну відповідальність, передбачену ст. 384 *(Завідомо неправдиве показання)* КК України, попереджений

_____ _____ _____
(підпис) (підпис) (підпис)

Про кримінальну відповідальність, передбачену ст. 385 *(Відмова свідка від давання показань)* КК України, попереджений

_____ _____ _____
(підпис) (підпис) (підпис)

Особам, викликаним на одночасний допит, роз'яснено їх право після надання показань, з дозволу слідчого, ставити один одному запитання та вимагати доповнення протоколу і внесення до нього поправок.

При одночасному допиті дали показання:

_____

(з'ясовується чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках перебувають,

_____

після чого викладається зміст одночасного допиту)

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Показання зафіксовані на носії інформації _____

_____,

(указати характеристики носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)

які додаються до даного протоколу.

За результатами фіксування допиту технічними засобами від учасників процесуальної дії клопотання про внесення тексту показань до протоколу допиту _____.

(надходили, не надходили)

Учасникам процесуальної дії повідомлено про спосіб ознайомлення із змістом протоколу, а саме _____.

(надання письмового протоколу, перегляд або прослуховування носіїв інформації у випадку застосування технічних засобів фіксації)

Після ознайомлення з текстом протоколу допиту, учасники процесуальної дії клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень _____.

(не заявили; якщо заявили, указати, які саме)

Свідок: _____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Свідок: _____ /_____/

(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)

Свідок: _____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)

Учасники: _____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)

_____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)

Допитав:
Слідчий _____
(посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Від підписання протоколу допиту відмовляюсь у зв’язку з _____
_____.
(указати причини такої відмови з боку свідка або іншого учасника процесуальної дії)

Свідок: _____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)
Захисник: _____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)

Поняті (у разі відсутності захисника):
1. _____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

Слідчий:_____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ

Слідче управління Головного управління Національної поліції
в _____ області

вулиця, будинок, місто, поштовий індекс телефон, електронна адреса

ПОСТАНОВА

про проведення допиту *(впізнання)* **у режимі відеоконференції**

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____ області _____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____,-

ВСТАНОВИВ:

_____
(зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови;

_____
мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування: неможливості безпосередньої участі певних осіб у

_____
досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

_____
необхідності забезпечення безпеки осіб;

_____
проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

_____
необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

_____
наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми)

_____

На підставі викладеного, керуючись ст.ст. 110, 232 КПК України, -

ПОСТАНОВИВ:

1. Провести допит *(впізнання)* гр. _____
(прізвище, ім'я, по батькові)
у режимі відеоконференції.

2. Доручити співробітникам _____, на території юрисдикції якого перебуває гр. _____,
(прізвище, ім’я, по батькові)

вручити пам’ятку про його процесуальні права, перевірити документи, що посвідчують особу та перебувати поряд з ним до закінчення допиту *(впізнання)*.

Слідчий_____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Суть постанови роз’яснена, заперечення відсутні.

Підозрюваний: _____ /_____/
(підпис) (прізвище, ініціали)

«___» _____ 20__ року

ПРОТОКОЛ
допиту в режимі відеоконференції

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Допит розпочато о «____» год. «____» хв.
Допит закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____ області _____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, у приміщенні

_____
(указується місце перебування слідчого)

_____

_____

а також _____

_____
(указується місце перебування допитуваного, з яким здійснюється відеоконференція)

_____

за допомогою _____
(інформація про канали зв'язку, що гарантують інформаційну безпеку

та

_____
технічну можливість проведення даної слідчої дії і виконання вимог ст. 232 КПК України)

_____

_____

_____

за клопотанням _____

в присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:

_____

_____

_____

_____,
(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)

яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

_____

при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб),

з дотриманням вимог статей 104, 106, 223, 224, 232 КПК України, допитав як

_____
(вказується процесуальний статус допитуваного):

1. Прізвище, ім’я та по батькові _____
2. Дата та місце народження _____
3. Національність_____4. Громадянство _____
5. Освіта _____
6. Місце роботи (навчання) _____
7. Рід заняття та посада_____
_____
8. Місце проживання (реєстрації) _____
_____
9. Судимість _____
10. Чи являється депутатом (якої Ради)_____
_____
11. Відомості про паспорт або інший документ, що засвідчує особу _____
_____
(посада, прізвище, ім’я, по батькові службової особа органу досудового розслідування, яка
_____
зобов’язана вручити особі пам’ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що
_____
посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення слідчої (розшукової) дії)
_____

По суті заданих запитань гр. _____ дав наступні показання: _____
_____
(вказати отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження)
_____

Заяви і доповнення до протоколу _____
_____
(відсутні або зазначається суть заяви чи доповнення)

До протоколу додаються: _____
(носій інформації, на якому зафіксована проведена слідча дія)
_____

Учасники: _____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)
_____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)

Допитав:
Слідчий _____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

ПРОТОКОЛ
одночасного допиту осіб у режимі відеоконференції

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Допит розпочато о « ___ » год. «___» хв.
Допит закінчено о «____ » год. «___» хв.
Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____ області _____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, у приміщенні
_____
(указується місце перебування слідчого)
_____
_____
а також _____
_____
(указується місце перебування допитуваного з яким здійснюється відеоконференція)
_____

за допомогою _____
(інформація про канали зв'язку, що гарантують інформаційну безпеку та технічну можливість проведення допиту)
з дотриманням вимог статей 104, 106, 223, 224 КПК України, провів одночасний допит між:
1._____(пр
оцесуальний статус, прізвище, ім'я, по батькові)
2._____(пр
оцесуальний статус, прізвище, ім'я, по батькові)
в присутності_____
(процесуальний статус, прізвище, ім'я, по батькові)
Учасникам слідчої дії повідомлено про застосування технічних засобів відеозапису, умови та порядок їх використання:_____
_____
_____
(характеристики технічних засобів відеозапису та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні цієї процесуальної дії)
_____ _____ _____
(підпис) (підпис) (підпис)
Учасникам слідчої дії роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії та зміст ст. 63 Конституції України про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначене законом.
_____ _____ _____
(підпис) (підпис) (підпис)

Про кримінальну відповідальність, передбачену ст. 384 *(Завідомо неправдиве показання)* КК України, попереджений.

_____ _____ _____

(підпис) (підпис) (підпис)

Про кримінальну відповідальність, передбачену ст. 385 *(Відмова свідка від давання показань)* КК України, попереджений.

_____ _____ _____

(підпис) (підпис) (підпис)

Особам, викликаним на одночасний допит, роз'яснено їх право після надання показань, з дозволу слідчого, ставити один одному запитання та вимагати доповнення протоколу і внесення до нього поправок. При одночасному допиті дали показання:

_____

(з'ясовується чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках перебувають, після чого викладається зміст одночасного допиту)

Показання зафіксовані на носії інформації _____,

(указати характеристики носіїв інформації)

які додаються до даного протоколу.

За результатами фіксування допиту технічними засобами від учасників процесуальної дії клопотання про внесення тексту показань до протоколу допиту _____.

(надходили, не надходили)

Учасникам процесуальної дії повідомлено про спосіб ознайомлення із змістом протоколу, а саме_____.

(надання письмового протоколу, перегляд або прослуховування відеофонограми)

Після ознайомлення з текстом протоколу допиту, учасники процесуальної дії клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень

_____

(не заявили; якщо заявили, вказати, які саме)

Свідок:_____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

_____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники:_____ /_____/

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Допитав:

Слідчий _____ /_____/

(найменування органу, ініціали, прізвище) (підпис)

Від підписання протоколу допиту відмовляюсь у зв'язку з _____

_____

_____

(указати причини такої відмови з боку свідка або іншого учасника процесуальної дії)

Свідок:_____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)

Адвокат:_____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)

Поняті (у разі відсутності адвоката):

1._____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові, дата народження, місце проживання) (підпис)

2._____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові, дата народження, місце проживання), (підпис)

Слідчий _____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

_____
(посада, прізвище, ініціали,
_____
особи, якій доповідається)
_____

РАПОРТ

Доповідаю Вам, що мною,_____,
(посада, прізвище, ініціали, особи, яка доповідає)
в порядку, передбаченому ст. 232 КПК України, з метою забезпечення оперативності кримінального провадження, відомості про яке унесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №_____, у зв'язку з _____ «___»_____20__ року
(указуються причини і обставини передбачені ч. 11 ст. 232 КПК України) (дата і час проведення опитування)
було проведено опитування _____
_____
(прізвище ім'я та по батькові опитуваного, місце та дата народження, місце реєстрації та фактичного місця проживання)
_____
Особу опитуваного _____ було встановлено
_____
(вжиті заходи з метою встановлення особи опитуваного в режимі відео- або телефонної та спосіб
_____
установлення особи)
_____
Для опитування _____
(прізвище, ініціали, опитуваного)
використовував _____
(ідентифікаційні ознаки засобу зв'язку, що використовувалися опитуваним: модель, марка, серійний номер)
_____
(інші індивідуальні ідентифікуючі ознаки)
Опитування фіксувалось за допомогою _____
(модель, марка науково-технічного засобу та носія інформації)
_____
_____
(спосіб фіксації)
про що перед початком опитування повідомлено опитуваному _____
_____
(прізвище, ім'я, по батькові)
У ході опитування встановлено, що _____
_____
(виклад обставини, які були повідомлені опитуваним)
_____
_____
_____
_____

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Слідчий_____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)
«___»_____ 20___ року

ПРОТОКОЛ
огляду трупа

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Огляд почато о «____» год. «____» хв.
Огляд закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____області_____
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)

_____

на підставі _____
(указується ухвала слідчого судді, якщо проводиться огляд житла чи іншого володіння особи, якщо огляд місця
_____
події проводиться до початку кримінального провадження, вказуються відомості про заяву чи повідомлення про подію)

У відповідності до ст.ст. 104, 105, 106, 223, 237, 238 КПК України в присутності понятих:
1)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
_____
2)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
_____,як им відповідно до ст.ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки.

За участю спеціаліста - судово-медичного експерта (лікаря)_____
_____,
(прізвище, ім'я, по батькові)
власника (користувача) приміщенням чи іншим володінням особи_____
_____
(прізвище, ім'я, по батькові)
а також за участю _____
(прізвище, ім'я, по батькові)
_____
(прізвище, ім'я, по батькові)
_____
(прізвище, ім'я, по батькові)
провів огляд трупа, виявленого:
_____
(прізвище, ім'я, по батькові особи, яка виявила труп та адресу (місцевість), де його виявлено)

_____

Перед початком огляду переліченим особам роз'яснено їхнє право бути присутніми при всіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні

огляду, також роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

_____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

Під час огляду трупа виявлено_____
(указуються сліди, речі виявлені під час огляду)

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Виявлене під час огляду вилучено:_____
(указуються що та в якій послідовності виявлено і яким чином опечатано)

_____

_____

_____

_____

Під час огляду застосовані технічні засоби:_____
(указуються застосовування фото відео зйомки, інші технічні та спеціальні засоби, їх технічні параметри)

_____

_____

Огляд проводився:_____
(указуються погодні умови, освітлення, температура повітря, інші дані, які необхідні)

_____

_____

Після огляду труп направляється для проведення судово-медичної експертизи (розтину) у_____

_____

_____

Протокол прочитаний, записано_____
(зауваження учасників огляду)

Учасники:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім’я, по батькові) (підпис)

Огляд провів:

Слідчий_____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

ПРОТОКОЛ
огляду трупа, пов'язаний з ексгумацією

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Огляд почато о «____» год. «____» хв.
Огляд закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____ області _____
_____
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)

на підставі ст.ст. 223, 239 КПК України в присутності понятих:
1)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
_____
2)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)
_____,
яким у відповідності зі ст.ст. 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки.

За участю спеціаліста - судово-медичного експерта (лікаря)_____
_____,
(прізвище, ім'я, по батькові)
_____
У присутності _____
_____,
(прізвище, ім'я, по батькові представника органу місцевого самоврядування)
а також _____
(прізвище, ім'я, по батькові)
_____
(прізвище, ім'я, по батькові)
_____
(прізвище, ім'я, по батькові)
На підставі постанови прокурора_____
(посада, прізвище, ініціали)
_____

від «___» _____ 20___ року, провів у відповідності до ст.ст. 237, 238 КПК України ексгумацію трупа громадянина _____,
(прізвище, ім'я, по батькові)
який похований «___»_____20___року, _____
(свідоцтво про смерть, довідка про поховання)

_____пр
о що згідно зі ст.ст. 104, 105, 106 КПК України склав цей протокол.

Перед початком огляду присутнім особам роз'яснено їхнє право бути присутніми при всіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу.

Проведеним оглядом встановлено:_____
_____
(указується стан могили, послідовність дій осіб які здійснюють ексгумацію)
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Під час ексгумації судово-медичним експертом були вилучені зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень:_____
(указується які тканини чи органи вилучені, у якому вони стані)
_____
_____, які
були упаковані_____
_____
_____

Після ексгумації труп підлягає направленню до відповідного експертного закладу_____
(указується у який)
для проведення _____ експертизи.
(указується, якщо у цьому є необхідність)

Під час ексгумації трупа з поховання були вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення:_____
_____
_____
_____, які
були упаковані_____
_____
_____

Після проведення ексгумації і необхідних досліджень проведено поховання у тому самому місці, могила приведена у попередній стан.

Протокол прочитаний, записано_____
(зауваження учасників огляду)
_____

Учасники:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Огляд провів:

Слідчий_____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

П Р О Т О К О Л
пред'явлення особи для впізнання

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Розпочато о «____» год. «____» хв.
Закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____області_____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
_____ розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, у приміщенні_____
_____при_____ освітленні з дотриманням вимог ст. ст. 40, 104, 223, 228, 231КПК України в присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної
дії:_____
_____
_____
_____,
(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються
_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)
_____
_____
_____
_____,
у присутності понятих:
1)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса, підпис)
2)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса, підпис)
яким у відповідності зі ст.ст. 11,13,15, 66, 223 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки, провів пред'явлення для впізнання таких осіб:
1. _____
_____
_____
(прізвище, ім'я, по батькові, вік, зовнішній вигляд і прикмети)
2. _____
_____
_____
3. _____
_____
_____
4. _____
_____
_____

Перед пред'явленням особи для впізнання у свідка *(потерпілого)* _____ попередньо з'ясовано чи може він впізнати особу, опитав про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу.

На запитання слідчого свідок*(потерпілий)*_____ відповів:_____

_____

_____

_____

_____

(підпис)

У відсутності особи, що впізнає, понятим було роз'яснено, що гр-н (ка)

_____

_____

(обставини, які викликали необхідність пред'явлення для впізнання та засіб, яким здійснювалось

_____

впізнання – за візуальним спостереженням або поза візуальним спостереженням)

_____

_____

_____

Після цього слідчим особі, яка пред'являється для впізнання, у відсутності особи, що впізнає, було запропоновано зайняти будь-яке місце серед інших осіб, в числі яких він пред'являється для впізнання, і він вибрав місце_____

_____

_____

_____

(вказати місце ліворуч-праворуч: першим, посередині, другим, третім і т.д., крайнім праворуч)

Таким чином, особи, які пред'являються для впізнання, були розміщені в такому порядку зліва направо:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Після цього в кімнату для впізнання була запрошена особа, що впізнає.

Свідок попереджений про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань за ст. 385 КК України і *(потерпілий)* за дачу завідомо неправдивих показань за ст. 384 КК України.

_____

(підпис)

На запитання, чи впізнає він (вона) серед пред'явлених йому осіб

_____

_____

свідок, потерпілий _____

заявив, що_____

_____

_____

_____

_____

_____

Ознаки (чи їх сукупність), за якими особа впізнала особу _____
_____
_____
_____
З протоколом ознайомлені: _____
_____
(спосіб ознайомлення, зауваження і доповнення учасників процесуальної дії; прізвище, ініціали, підпис)
_____
_____
_____

Особа, яка впізнавала:

_____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Особи, які пред'являлися для впізнання:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
3. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Впізнана особа:

_____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Впізнання провів:

Слідчий _____ _____ _____
(найменування органу, звання) (підпис) (прізвище, ініціали)

П Р О Т О К О Л
пред'явлення особи для впізнання за фотознімками

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Впізнання почато о «____» год. «____» хв.
Впізнання закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____ області _____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
_____ розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, у приміщенні _____
_____при_____ освітленні з дотриманням вимог ст. ст. 104, 223, 228, 231 КПК України в присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:
_____
_____
_____
_____,
(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються
_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)
_____
_____
_____
_____,
у присутності понятих:
1)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса, підпис)
2)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса, підпис)
яким відповідно зі ст.ст. 11, 13, 15, 66, 223 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки, провів пред'явлення для впізнання наступних прошитих та скріплених печаткою_____
фотознімків громадян:

Фото №1	Фото №2	Фото №3	Фото №4

Перед пред'явленням особи для впізнання у свідка *(потерпілого)* _____ попередньо з'ясовано чи може він впізнати особу, опитав про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу.

На запитання слідчого свідок *(потерпілий)*_____ відповів:_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____
(підпис)

Свідок попереджений про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань за ст. 385 КК України і (потерпілий) за дачу завідомо неправдивих показань за ст. 384 КК України.

_____
(підпис)

На запитання, чи впізнає він (вона) когось з осіб зображених на фотознімках, _____ заявив (ла), що_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Ознаки (чи їх сукупність), за якими особа впізнала особу_____

_____

_____

_____
_____

З протоколом ознайомлені:_____
_____
(спосіб ознайомлення, зауваження і доповнення учасників процесуальної дії; прізвище, ініціали, підпис)
_____
_____
_____.

Особа, якій пред'являлися фотознімки для впізнання:

_____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Впізнання провів:

Слідчий_____(на
йменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

П Р О Т О К О Л
пред'явлення речей для впізнання

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Розпочато о «____» год. «____» хв.
Закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____області_____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
_____ розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, у приміщенні _____
_____при_____ освітленні з дотриманням вимог ст. ст. 104, 223, 229, 231 КПК України в присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:

_____
_____
_____
_____,
(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

_____
_____
_____
_____,
у присутності понятих:

1)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса, підпис)

2)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса, підпис)

яким відповідно зі ст.ст. 11,13,15, 66, 223 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки, провів пред'явлення для впізнання таких речей:

1. _____
_____
_____
(найменування речі і її ознаки)

2. _____
_____
_____

3. _____
_____
_____
4. _____
_____
_____

Перед пред'явленням речей для впізнання у свідка *(потерпілого)* _____ попередньо з'ясовано, чи може він впізнати річ, опитано про ознаки цих речей, а також про обставини, за яких він бачила ці речі.

На запитання слідчого (захисника) свідок *(потерпілий)*_____ відповів:_____
_____
_____
_____

_____
(підпис)

У відсутності особи, яка впізнає, речі, що впізнаються, були розміщені в такому порядку зліва направо:
1._____
2._____
3._____
4._____
і понятим було роз'яснено, що річ, яку пред'являють для впізнання

_____
(обставини, які викликали необхідність пред'явлення для впізнання)

_____
_____

Після цього в кімнату для впізнання була запрошена особа, що впізнає.

Свідок попереджений про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань за ст. 385 КК України і (потерпілий) за дачу завідомо неправдивих показань за ст. 384 КК України.

_____
(підпис)

На запитання слідчого, чи впізнає він (вона) серед пред'явлених йому речей_____
_____
_____
свідок *(потерпілий)* _____
заявив, що _____

_____
_____
_____
_____

Ознаки (чи їх сукупність), за якими особа впізнала річ _____
_____
_____
_____
_____
_____

З протоколом ознайомлені: _____
_____
(спосіб ознайомлення, зауваження і доповнення учасників процесуальної дії; прізвище, ініціали, підпис)
_____
_____
_____.

Особа, яка впізнавала _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Впізнання провів:

Слідчий_____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

П Р О Т О К О Л
пред'явлення трупа для впізнання

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Впізнання почато о «____» год. «____» хв.
Впізнання закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____ області _____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
_____ розглянувши матеріали кримінального провадження №_____, у приміщенні _____
_____при_____ освітленні з дотриманням вимог ст. ст. 104, 223, 228, 230, 231 КПК України в присутності осіб, яким роз'яснені вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії:
_____
_____
_____
_____,
(їх прізвище, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання, підпис)
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються
_____
при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)
_____
_____
_____
_____,
у присутності понятих:
1)_____
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса, підпис)
2)
(прізвище, ім'я, по батькові, адреса, підпис)
яким відповідно до ст.ст. 11, 13, 15, 66, 223 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки, пред'явив свідку *(потерпілому)*_____ для впізнання труп _____
_____,
який загинув внаслідок _____
_____

Перед пред'явленням трупа для впізнання у свідка *(потерпілого)* _____ попередньо з'ясовано чи може він впізнати особу, опитано про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу.

На запитання слідчого свідок *(потерпілий)*_____відповів:_____
_____
_____
_____

_____
(підпис)

На запитання, чи впізнає він (вона) особу покійного _____, оглянувши труп заявив (ла), що це труп
_____
_____

Ознаки (чи їх сукупність), за якими особа впізнала особу:_____
_____
_____
_____
_____

З протоколом ознайомлені: _____
_____
(спосіб ознайомлення, зауваження і доповнення учасників процесуальної дії; прізвище, ініціали, підпис)
_____
_____

Особа, яка впізнавала труп

_____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Учасники:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Поняті:

1. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)
2. _____ /_____/
(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Впізнання провів:
Слідчий_____
(слідчий, посада, найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
Слідче управління Головного управління Національної поліції
в _____ області

вулиця, будинок, місто, поштовий індекс телефон, електронна адреса

ПОСТАНОВА
про призначення експертизи

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____ області _____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, за ознаками_____, -
(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України)

ВСТАНОВИВ:

_____
(зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови;

_____
мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування)

_____

Ураховуючи, що для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання, керуючись ст. ст. 110, 242, 243 КПК України, -

ПОСТАНОВИВ:

1. Призначити _____ експертизу,
(найменування експертизи)
до проведення якої залучити _____
2. На вирішення експерта поставити такі питання:_____
_____
3. Для дослідження експерту надати: _____
_____
4. Для ознайомлення експерту надати:_____
_____
5. Копію постанови направити _____

Слідчий_____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
Слідче управління Головного управління Національної поліції
в _____ області

вулиця, будинок, місто, поштовий індекс телефон, електронна адреса

ПОСТАНОВА
про призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____ області _____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, за ознаками_____, -
(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України)

ВСТАНОВИВ:

_____
(зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови;

_____
мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування)

_____
_____

Ураховуючи, що для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного психічного захворювання (чи затримки психічного розвитку) та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними необхідні спеціальні знання, керуючись ст.ст. 110, 242, 243, 486 КПК України, -

ПОСТАНОВИВ:

1. Призначити комплексну психолого-психіатричну експертизу, до проведення якої залучити _____
2. На вирішення експерта поставити такі питання:_____
_____
3. Для вирішення вищевказаних питань направити неповнолітнього _____
_____
4. Для ознайомлення експерту надати:_____

_____

5. Копію постанови направити _____

_____

Слідчий_____

(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

ПРОТОКОЛ
отримання зразків для експертизи

_____ _____
(місце складання) (дата складання)

Розпочато о «____» год. «____» хв.
Закінчено о «____» год. «____» хв.

Слідчий слідчого відділення _____ відділу поліції ГУНП в _____ області _____,
(звання, прізвище, ім'я, по батькові)
розглянувши матеріали кримінального провадження № _____, за ознаками_____,
(правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України)
у приміщенні _____
_____при_____
_____ освітленні з дотриманням вимог ст. ст. 40, 104, 223, 242, 245 КПК України за участю

_____
(указуються особи, які присутні під час проведення процесуальної дії, їх прізвища, ініціали, дата народження, місце проживання)

_____,
яким заздалегідь повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання: _____

_____
(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

_____
при проведенні процесуальної дії, підписи осіб)

_____
відібрав у _____
(процесуальний статус особи, її прізвище, ім'я та по батькові)
зразки _____ для проведення _____ експертизи:

_____
(послідовність дій, отримані в результаті процесуальної дії зразки)

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

_____
_____
_____

Відібрані зразки _____
(спосіб вилучення)

_____

З протоколом ознайомлені: _____
_____
(спосіб ознайомлення, зауваження і доповнення учасників процесуальної дії; прізвище, ініціали, підпис)

_____
_____
_____.

Зразки _____ надав: _____ _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

Слідчий_____
(найменування органу, підпис, прізвище, ініціали)

Науково-практичне видання

ВОЗНЮК Андрій Андрійович,
БОТНАРЕНКО Ірина Анатоліївна,
ШАПОВАЛОВА Анна Олександрівна

КВАЛІФІКАЦІЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ

Методичні рекомендації

Компютерна верстка І. А. Ботнаренко